

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Diplomová práce

Bc. Jan Malý

Arthur Bretaňský a jeho nároky na anglický trůn

Arthur of Brittany and his claim to english throne

Praha 2015

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Václav Drška Ph.D.

Poděkování:

Rád bych poděkoval především panu doc. Václavu Drškovi, bez jehož cenných rad, připomínek a námětů by tato práce nemohla vzniknout. Rovněž bych rád poděkoval Aleně Drahokoupilové za závěrečnou kontrolu a pomoc s formátováním práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného či stejného titulu.

V Ústí nad Orlicí dne 17. května 2015

.....
Jan Malý

Abstrakt

Smrt krále Richarda Lví Srdce v roce 1199 způsobila anjouovskému impériu nemalé potíže, když znovu vyvstala v anglických středověkých dějinách velice palčivá otázka – kdo je legitimním následníkem trůnu? Existovali dva možní pretendenti, oba měli zhruba srovnatelný nárok na korunu. Prvním byl Richardův bratr Jan, druhým pak jeho synovec, tehdy dvanáctiletý bretaňský vévoda Arthur. Právní zvyklosti té doby teoreticky umožňovaly následnictví obou mužů, jelikož neexistoval jednotný nástupnický úzus a každá jednotlivá součást anjouovské říše nahlížela na tento problém odlišně. Zatímco Jan byl relativně bez problémů přijat v Normandii a byl také korunován anglickým králem, největší boj se rozhořel o Anjou, Maine a Touraine, které vyjádřily svojí podporu Arthurovi. Ten měl navíc i podporu francouzského krále Filipa Augusta, který dobře pochopil, že Arthur je vhodným prostředníkem pro jeho záměry na eliminaci a ovládnutí anjouovského impéria. Celý dlouhý spor mezi synovcem a strýcem skončil Arthurovým uvězněním v létě roku 1202 a jeho následnou smrtí v roce 1203. Jan přesto nedokázal zabránit rozpadu plantagenetské říše, která byla v prvních letech 13. století redukována na vévodství Akvitánie.

Abstract

The death of king Richard The Lion Heart in 1199 caused considerable troubles to the Angevin empire, when there again raised for english medieval history very pressing question – who is legitimate successor to the throne? There were two possible pretenders, both had comparable claim to the crown. First of them was Richard's brother John, the second his nephew, at this time twelve years old duke of Brittany Arthur. Legal customs of this period theoretically admitted the succession of both men, because there were no unified successorial usage and every single part of the Angevin empire looked on this problem differently. While John was generally accepted without problems in Normandy and then he was crowned king of England, the toughest fight blazed out in Anjou, Maine and Touraine, where support was given to Arthur. He had also support of king of France Philip Augustus, who understood well, that Arthur is an ideal tool for his schemes to elimination and mastery over the Angevin empire. Whole long struggle between the nephew and his uncle was finished by Arthur's capture in the summer of 1202 and his subsequent death in 1203. However king John was not able to stop the dissolution of Plantagenet empire, which was reduced to the duchy of Aquitaine at the beginning of 13th century.

Klíčová slova:

Arthur Bretaňský, Jan Bezzemek, Filip August, Richard Lví Srdce, anjouovské impérium, následnictví, plantagenetská dynastie, Bretaň, Normandie, Ranulph Glanvill, Roger Hoveden,

Key words:

Arthur of Brittany, John the Lackland, Philip Augustus, Richard the Lion Heart, angevin empire, succession, plantagenet dynasty, Brittany, Normandy, Ranulph Glanvill, Roger Hoveden

Obsah

ÚVOD	7
PRAMENY	8
LITERATURA.....	16
1. HRA O TRŮNY	18
2. SVĚT ARTHURA BRETAŇSKÉHO	26
2.1 NAROZENÍ A RODINA	26
2.2 COMES ET DUX.....	33
2.3 FRANCIE.....	35
2.4 NÁSLEDNÍK	37
2.5 BRETAŇSKÉ ZÁLEŽITOSTI	44
3. V BOJI O KORUNU.....	52
3.1 REX MORTUS, VIVAT REX.....	52
3.2 NELEHKÉ DĚDICTVÍ.....	59
4. OD GOULETU K MIRABEAU A DÁL	68
4.1 POSLEDNÍ TAŽENÍ VĚVODY ARTHURA	68
4.2 STÁLE ŽIVÁ TRADICE.....	75
5. ZÁVĚR.....	79
6. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY.....	84
SEZNAM PŘÍLOH.....	I

ÚVOD

„Sequentum die Paschae, ingressus est urbem Andegaviae, cum magna gloria, Arturus Dux Britanniae“¹

V roce 1376, rok před svým otcem, králem Eduardem III., zemřel následník anglického trůnu Eduard z Woodstocku, zvaný Černý princ. Zanechal po sobě devítiletého syna Richarda, který se tak stal dědicem koruny. Když pak v roce 1377 zemřel ve svých pětadesáti letech i Eduard III., Richard nastoupil na trůn bez větších problémů. Jeho strýcové, především pak Jan z Gentu, třetí syn Eduarda III. se ujali regentství za nedospělého krále a vládli tak až do počátku 80. let. Richardův nárok na trůn nikdo nezpochybnil ani nedal přednost jeho dospělým strýcům.² Podobná, i když ne zcela stejná situace nastala také o téměř dvě století dříve. Tehdy, v roce 1186, zemřel v Paříži Geoffrey, vévoda z Bretaně, třetí z přeživších synů Jindřicha II. Plantageneta. O několik měsíců později se mu narodil syn, který dostal, poněkud nezvykle, jméno Arthur. Ačkoliv v té době byl nejbližším následníkem anglického trůnu Geoffreyho starší bratr Richard, Arthur měl rovněž ne zcela zanedbatelný nárok na anglický trůn. Když pak v roce 1199 Richard bez potomků zemřel, vyvstala otázka, kdo má nyní zaujmout jeho místo, měl by to být Arthur, jako syn Geoffreyho, který by v případě, že by byl ještě na živu trůn zdědil, nebo Arthurův strýc, Richardův nejmladší bratr Jan? Zatímco na konci 14. století nepředstavovala situace, kdy na jedné straně stál nedospělý syn zemřelého následníka trůnu a na straně druhé jeho již dospělí strýcové problém, na konci 12. století propukl konflikt, který předznamenal pád anjouovského impéria a umožnil francouzskému králi Filipovi II. rozehrát svoji mocenskou partii.

Tato práce se bude věnovat krátkému, zato však poměrně bouřlivému životu bretaňského vévody Arthura, který se mohl teoreticky stát anglickým králem. Jádrem této studie pak bude analýza pramenů, a to jak narativních, tak právních, které mohou odpovědět na otázku, jak bylo vnímáno nástupnictví po králi Richardovi na přelomu 12. a 13. století, jaká byla možná argumentace obou zneprátelených táborů v souvislosti s legitimitou nároku na trůn a proč dopadl tento rodinný spor mezi synovcem a jeho strýcem právě ve prospěch prince Jana, kterého budou napříště dějiny znát jako krále Jana Bezzemka. Práce se také zaměří na nemalou roli francouzského krále Filipa II. Augusta v celém sporu. Filip August se jeví jako jedna z klíčových postav celého tohoto konfliktu už jen proto, že boj mezi Arthurem

---

¹ BRIAL, Michel-Jean-Joseph (ed): *Recueil des historiens des Gaules et de la France, tome XVIII.*, Paris 1822, str. 329

² McKISACK, May: *The fourteenth century 1307 – 1399*, Oxford 1991, str. 398nn

Bretaňským a Janem Bezzemkem, probíhající v letech 1199 – 1200 a poté v letech 1202 – 1203 využil ke svým plánům na co možná největší oslabení mocné plantagenetské říše, tzv. anjouovského impéria. Na závěr práce rovněž stručně představí tradici, spojenou s Arthurem Bretaňským, která se v pozdějších staletích rozvíjela a udržovala.

Arthur z Bretaně představuje jednu z tragických postav anglických dějin. Již ve velmi mladém věku byl vtažen do víru nemilosrdné vysoké politiky a intrik plantagenetského a kapetovského dvora, stal se nástrojem mocenských strategií a dostal se do jedné z hlavních rolí událostí, které ho nakonec stály život. Naštěstí i přesto, že se dožil pouhých šestnácti let, máme k dispozici poměrně solidní množství dobových pramenů, které nám v různé šíři a kvalitě přinášejí informace o jeho životě, sporu se strýcem Janem a jeho vztahu ke králi Filipovi. Díky provázanosti anglického a francouzského prostředí máme k dispozici rovněž informace takříkajíc z druhého břehu, tedy od autorů, blízkých kapetovskému dvoru, což umožňuje komparaci pohledu na danou situaci z několika různých úhlů. V předkládané práci se tedy na základě analýzy pramenů, jejich vzájemné komparace a zařazení do kontextu pokusím vytvořit obraz mladého vévody Arthura Bretaňského tak, jak byl vnímán svými současníky a jak se nám zachoval do dnešních dnů, ale zároveň jako člověka z masa a kostí, bytost chybující, bez nánosů glorifikací i mýtů.

PRAMENY

Narativní prameny

Kroniky, které popisují éru takzvaného Anjouovského impéria, představují neocenitelný zdroj informací, které historik potřebuje, aby dokázal zrekonstruovat pokud možno co nejucelenější obraz dané doby. Tyto narativní prameny představují velmi rozmanitý a mnohdy obsahově bohatý komplex, který poskytuje celou škálu nejrůznějších úhlů pohledu na události, osobnosti a život středověké Anglie. Vzhledem k velkému množství dochovaných pramenů se lze samozřejmě setkat s velmi kvalitními kronikářskými díly, stejně jako s produkcí poněkud slabší.³ Zároveň je pro výzkum období anjouovské říše třeba zohlednit i prameny francouzské provenience, a to nejen ty pocházející z území, která ovládal anglický král, ale rovněž i díla vzniklá na francouzském dvoře.

---

³ V souvislosti s tím je třeba především zdůraznit věrohodnost některých kronik, problém datace událostí u jednotlivých autorů a také kronikářův přístup k výběru událostí, zařazených do kroniky a rozsah jejich vylíčení (kupříkladu kronika *Flores Historiarum* Rogera Wendovera představuje obsahově neuvěřitelně bohatý, nicméně ne vždy zcela důvěryhodný zdroj informací o období vlády Jana Bezzemka)

Tato práce se zabývá přelomovým obdobím konce 12. a počátku 13. století a problematikou nástupu Jana Bezzemka na anglický trůn a jeho zápasu s Arthurem Bretaňským. Rovněž v tomto ohledu nabízejí narativní prameny jak anglické, tak i francouzské provenience bohatý zdroj informací a směsici názorů a pohledů. Dají se v podstatě rozdělit do tří základních skupin. První představují analistické záznamy, vzniklé v prostředí anglických klášterů různých řádů, případně kroniky více vyprávěcího charakteru, rovněž z pera kleriků z ostrovních klášterů. Do druhé skupiny lze zařadit kroniky, které vznikly na územích, která ovládal anglický král na evropském kontinentě (Normandie, Anjou, Maine...) a rovněž reagují na události zásadní pro tuto práci. Poslední skupinu pak tvoří již zmiňovaná díla z francouzského prostředí. To se dostávalo do konfrontace s anglickým prostorem asi nejčastěji, není proto divu, že i literární díla, která toto kulturní prostředí vyprodukovala, reflektují dění za kanálem ve zvýšené míře, především v klíčových obdobích.

Většina narativních pramenů jak anglické, tak i francouzské provenience je poměrně dobře edičně zpracovaná, velké ediční řady vznikaly především v průběhu 19. století, ale vzhledem k obrovskému množství materiálu byly některé svazky vydávány ještě hluboko ve 20. století. Platí to především pro monumentální britskou edici *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores* (RBM), která skrze více jak dvě stovky svazků prezentuje kronikářská díla a historické dokumenty od raného středověku do doby vlády Jindřicha VIII. V rámci této řady vyšlo v letech 1864 – 1869 pět svazků tzv. *Annales monastici*,⁴ edice letopisů vybraných klášterů napříč Anglií (viz *Přílohy* obr. 3). RBM obsahuje díla v originálním jazyce (většinou latinsky), vzhledem k pečlivosti zpracování představuje rovněž důležitý zdroj základních informací o vydaných pramenech, jejich autorech a dochovaných rukopisech.⁵ Pro období sledované v této práci budou (mimo již zmiňované *Annales Monastici*) zásadní svazky 34, 68 a 73. Svazek 34 sestává ze čtyřdílné edice kroniky Rogera Hovedena,⁶ svazek 73 obsahuje edici kroniky Gervase z Canterbury⁷ a 68. svazek pak dvoudílnou edici díla Ralpa Diceta.⁸

Mimo ediční řadu RBM existuje velké množství dalších svazků britské provenience, prezentujících kronikářská díla významná pro tuto práci. Jednak jsou to anglické překlady

---

⁴ LUARD, Henry, Richards (ed.): *Annales Monastici vol. I. – IV.*, 1864 – 1869; pátý díl obsahuje glosář a rejstříky

⁵ zde je nutné poznamenat, že i přes obdivuhodnou práci na výzkumu rukopisů a okolností vzniku daného díla je třeba především u dříve vydaných svazků zohlednit možnost nových přístupů a nových informací, vzešlých z práce mladších historiků

⁶ STUBBS, William (ed.): *Chronica magistri Rogeri de Houedene*, 4 díly, London 1868 - 1871

⁷ STUBBS, William (ed.): *Historical works, the Chronicle of the Reigns of Stephen, Henry II, and Richard I, by Gervase, the Monk of Canterbury*, 2 díly, London 1879 - 1880

⁸ STUBBS, William (ed.): *Radulfi de Diceto decani Lundoniensis opera historica*, 2 díly, London 1876

latinských originálů již výše zmiňovaných kronik⁹, jednak edice (jak latinské, tak i anglické překladové) dalších narativních pramenů. Z těchto především kronika *Flores Historiarum* Rogera z Wendoveru,¹⁰ melroská kronika¹¹ a ediční řada *The church historians of England*.¹² Ani na druhé straně kanálu La Manche není nouze o edičně zpracovaná díla kronikářů jak francouzských, tak i anglických. Podobně jako řada RBM ve Velké Británii, vznikla v 19. století ve Francii edice *Rerum Gallicarum et Franciarum scriptores (Recueil des historiens des Gaules et de la France)*, jejíž sedmnáctý, osmnáctý a devatenáctý svazek obsahuje díla týkající se vlády francouzského krále Filipa II. Augusta a jeho syna Ludvíka VIII. Mimo francouzských kronikářů jsou zde shromážděna i některá díla ostrovních autorů, týkají-li se vztahů mezi Anglií a Francií ve sledovaném období. Rovněž významná je edičně zpracovaná řada Velkých francouzských kronik. Ve 4. dílu je představena pasáž, zahrnující vládu Filipa II. Augusta a věnující se rovněž událostem z let 1199 – 1204.¹³ Z dalších francouzských autorů, jejichž díla jsou pro tuto práci relevantní, je třeba zmínit práci Rigordovu, tedy život Filipa Augusta, který se nachází v edici *Collection des mémoires relatifs á l'histoire de France*.¹⁴

Jak je patrné, stupeň dochování a zpřístupnění narativních pramenů, které se týkají anjouovského impéria, je vysoký, a proto u možnosti studia klíčových okamžiků tohoto období jsou poměrně široké. Samozřejmě by bylo možné zde představit i další díla, která vznikla v období vlády anjouovských králů na přelomu 12. a 13. století nebo krátce poté, pro potřeby této studie jsou však výše zmíněné prameny více než dostačující.

Kronikáři

V následujících odstavcích budou krátce představeni nejdůležitější autoři daného období. Prvním z nich je Ralph Coggeshall. Narodil se nejspíš v Barnwellu v době vlády Jindřicha II. Byl mnichem cisterciáckého opatství v Coggeshallu a v letech 1207 – 1218 zde působil jako opat.¹⁵ Jeho kronika *Chronicon Anglicanum* začíná rokem 1066. Až do roku 1187 jsou záznamy relativně krátké a jedná se o kompilaci starších zdrojů (Florence

---

⁹ RILEY, Henry: *The Annals of Roger de Hoveden*, 2 díly, London 1853

¹⁰ GILLES, G.A.: *Roger Wendover's Flowers of history*, 2 díly, London 1849 a COXE, Henry (ed.): *Rogeri de Wendover chronica sive Flores Historiarum, vol. III.*, London 1841

¹¹ *Chronica de Mailros, e codice unico*, Edinburgh 1835

¹² STEVENSON, Joseph: *The church historians of England*, 5 dílů, London

¹³ PARIS, Paulin (ed.): *Les Grandes chroniques de France, tom. 4.*, Paris 1838

¹⁴ GUIZOT, Francois: *Collection des mémoires relatifs á l'histoire de France*, Paris 1825

¹⁵ GROSS, Charles: *The sources and literature of English history from the earliest times to about 1485*, London 1915, str. 356

z Worcesteru, Henry z Huntingtonu). Text kroniky končí rokem 1224.¹⁶ Největší význam má dílo pro období vlády krále Jana Bezzemka.

Walter z Coventry na druhou stranu žil na konci 13. století za vlády Eduarda I., kdy byl mnichem v opatství Panny Marie v Yorku. O jeho životě není známo mnoho, více víme o jeho díle, kronice *Memoriale fratris Walteri de Coventria*. Jedná se z větší části o kompilaci jiných textů, stěžejní jsou pak záznamy přibližně z let 1200 – 1225, které jsou přepisem tzv. barnwellských análů, sepsaných původně nejspíš kolem roku 1227.¹⁷

Gervase z Canterbury, který pocházel nejspíše z Kentu a narodil se okolo roku 1141, byl mnichem v opatství Canterbury. Jeho počátky zde jsou spojeny s osobou Thomase Becketa, jehož pohřbu v roce 1170 měl být přítomen. Pravděpodobně zemřel krátce po roce 1210 a jeho dílo je proto cenné především pro vládu Richarda Lví Srdce a jeho bratra Jana Bezzemka. Gervase je autorem několika kronikářských děl. *Kronika* je dovedena do roku 1199, navazují na ní *Gesta regum*, která jsou z části její zkrácenou verzí, po roce 1199 pak zcela samostatnou kronikou. Posledním významným Gervasovým dílem jsou *Actus pontificum Cantuariensis Eccelsia*, teda životy canterburských arcibiskupů.¹⁸

Jeden z dalších významných soudobých kronikářů z období počátku rozkladu anjouovského impéria byl Ralph Diceto. O jeho životě máme informace od poloviny 12. století. V roce 1152 se stal arciděkanem v Middlesexu a od roku 1180 byl děkanem u sv. Pavla v Londýně. Přátelil se s mnoha významnými osobnostmi své doby, mimo jiné s arcibiskupem Hubertem Walterem, Williamem Longshampem nebo Walterem z Coutances. Mezi jeho nejdůležitější díla patří *Abbreviatio chronicarum* a *Ymagines historiarum*.¹⁹ Ralph Diceto studoval jistou dobu v Paříži. Během svého působení u sv. Pavla věnoval katedrále několik vzácných relikvií a kolekci knih. Zemřel pravděpodobně v listopadu 1202.²⁰

V období vlády krále Jindřicha II. zahájil svojí kariéru také Roger Hoveden. Pocházel z Yorkshiru a byl to Jindřichův úředník. Po smrti Jindřicha II. se z veřejného života stáhnul a začal s prací na svojí kronice.²¹ Až zhruba do roku 1192 se jedná o kompilaci textů jiných autorů a rovněž o upravená *Gesta*²², tedy starší Hovedenovo dílo, dříve milně přisuzované

---

¹⁶ STEPHEN, Leslie: *Dictionary of national biography vol XI.*, London 1887, str. 223

¹⁷ *Sources*, str. 357

¹⁸ STEPHEN, Leslie: *Dictionary of national bibliography vol XXI.*, London 1890, str. 239n

¹⁹ ARNOLD-BAKER, Charles: *The companion to british history*, London 2007, str. 415

²⁰ STEPHEN, Leslie: *Dictionary of national biography vol. XV.*, London 1888, str. 12n

²¹ LEE, Sidney: *Dictionary of national bibliography vol. XXVII.*, London 1891, str. 428n

²² STUBBS, William (ed.): *Gesta regis Henrici Secundi*, 2 díly, London 1867

Benediktu z Peterborough, záznamy do roku 1201 pak mají největší váhu, protože jsou autentickým Hovedenovým textem. Zřejmě v roce 1201 nebo krátce poté Hoveden zemřel.²³

Posledním z ostrovních kronikářů, kterého zde zmíním a který má pro tuto práci poměrně zásadní význam je Roger z Wendoveru. Pocházel z Buckinghamshire a byl to mnich v benediktinském klášteře St. Albans. Několik let pak působil jako převor v Belvoiru v Leicestershire, filiálním klášteře St. Albans. Během vizitace opata ze St. Albans pravděpodobně v roce 1220 se ukázalo, že Wendover zachází nešetrně s klášterním majetkem a i na základě stížností ostatních členů komunity byl poslán zpět do St. Albans²⁴. Wendoverovo dílo *Flores historiarum* (v angličtině *Flowers of history*) popisuje dějiny Anglie od příchodu Sasů až do roku 1235, přičemž nejcennější částí jsou záznamy z doby vlády Richarda Lví Srdce a jeho bratra Jana Bezzemka.²⁵ Wendover je k osobě krále Jana velmi kritický a z toho důvodu může být jeho kronika místy až nedůvěryhodná a tendenční.

Na závěr je třeba zmínit ještě jednoho autora, který má pro sledované období význam. Nepochází však z anglického, nýbrž francouzského okruhu. Rigord vytvořil svoje dílo v prostředí francouzského dvora. Pocházel z Languedocu, byl mnichem nejprve v Argenteuil a později v benediktinském opatství v Saint Denis. Kromě krátké kroniky francouzských králů, která se dochovala pouze fragmentárně, jsou Rigordovým stěžejním dílem *Gesta Philippi Augusti*, líčící léta 1179 – 1206. Po Rigordově smrti převzal jeho práci kaplan Filipa II. Augusta Vilém Bretaňský²⁶. Tento výčet je jen zběžným přehledem základních informací o autorech, jejichž díla jsou zásadní pro tuto práci. O životech středověkých kronikářů máme obvykle pouze omezené množství informací, které jsou nezdědka kdy odvozeny pouze ze znalosti a podrobné analýzy jejich děl. Tento přehled je pouze jakýmsi uvedením do problematiky narativních pramenů, relevantních pro tuto práci.

Prameny právní a úřední povahy

Kromě narativních pramenů je třeba brát ohled rovněž na dokumenty, které prezentují právní zvyklosti více či méně platné v anglickém království na přelomu 12. a 13. století a rovněž také na poměrně širokou škálu listinné produkce a korespondence, ať už francouzské nebo anglické provenience.

---

²³ *Sources*, str. 373n

²⁴ *DNB vol. LX.*, London 1899, str. 250n

²⁵ *Sources*, str. 396

²⁶ Kolektiv autorů: *Medieval France: An Encyclopedia*, New York a London 1995, str. 1510

Co se týče právních pramenů relevantních pro sledované období a konkrétně pro kauzu následnictví Arthura Bretaňského, zásadními pracemi jsou v tomto případě dvě sbírky práva pocházející z přelomu 12. a 13. století. Tou první je *Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae (O právech a zvycích anglického království)* z pera Ranulfa Glanvilla, druhou představuje *Trés ancien coutumier de Normandie*.

Glanvillova práce byla několikrát edičně zpracována²⁷ a dostupný je rovněž její anglický překlad. Ten poprvé vyšel v Londýně v roce 1812 a jeho autorem byl John Beames. Tento překlad vyšel znovu v roce 1900 s úvodem harvardského profesora práv Josepha Henryho Bealea.²⁸ Nejnovější edicí Glanvillova textu je překlad George Halla z nakladatelství Oxford university press z roku 1965.²⁹ Ačkoliv o autorství *De legibus* se stále vedou diskuze, předpokládá se, že ho skutečně napsal Glanville, ačkoliv není vyloučeno, že se na něm podíleli i další lidé. Tato otázka byla nastíněna již na konci 19. století Fredericem W. Maitlandem, autorem *The history of English law before the time of Edward I.*³⁰ Zde Maitland naznačuje, že vzhledem k zaneprázdnění Ranulpha Glanvilla v posledních letech vlády Jindřicha II. by skutečným autorem mohl být někdo z jeho okolí, například Hubert Walter³¹.

Ranulf Glanvill se narodil v roce 1120 nebo 1130 v Suffolku. Pocházel z rodiny tamních pozemkových vlastníků. Poprvé se začíná objevovat ve svědečných řadách listin v 50. letech 12. století. V roce 1164 se stal šerifem v Yorkshiru a byl rovněž strážcem hradu Richmond a později šerifem v Lancashiru a Westmorlandu.³² Jeho pozice se značně upevnila v roce 1174, když se mu podařilo zajmout skotského krále Viléma Lva v bitvě u Alnwicku. Glanvill byl jedním z nejbližších a nejvěrnějších osobních rádců krále Jindřicha II. a stál při něm až do jeho smrti. V roce 1180 se stal justiciarem, tedy správcem království a zástupcem panovníka a tím zůstal až do konce života. V 80. letech se také účastnil vyjednávání s francouzským králem Filipem Augustem, vedl kampaně do Walesu po boku arcibiskupa z Canterbury a podporoval Jindřicha II. v jeho boji proti rebelujícím synům. Glanvill rovněž podporoval církve a založil například augustiniánské opatství v Leistonu v Suffolku. Po smrti Jindřicha II. jeho kariéra v nejvyšších dvorských úřadech skončila. Jeho vztah s Richardem I. není zcela jasný, podle jedné verze mu nový král uložil vysokou pokutu a zbavil ho jeho úřadu. V každém případě se Glanvill vydal do Svaté země jako součást předsunutých jednotek

²⁷ v letech 1554, 1557, 1604, 1673, 1780

²⁸ BEAMES, John: *A translation of Glanville*, Washington DC 1900

²⁹ HALL, G.D.G.: *The treatise on the laws and customs of the realm of England commonly called Glanvill*, New York 1965

³⁰ STRAYER, Joseph (ed.): *Dictionary of the middle ages*, vol. 5, New York 1985, str. 544-5

³¹ MAITLAND, Frederic, William, POLLOCK, Frederick: *The history of english law before the time of Edward I*, Boston 1899

³² *Glanville*, str. iii

po boku canterburského arcibiskupa Baldwina a Huberta Waltera. Zemřel v říjnu 1190 před hradbami Akkonu.³³

Dílo Ranulpha Glanvilla patří k nejvýznamnějším právním sbírkám. Je to první úplný soupis právních zvyklostí v anglickém království. *De legibus* vznikl nejspíš v posledních letech vlády Jindřicha II., jeho vznik je kladen do let 1187 – 1189. Glanvill popisuje ve 14 knihách královský dvůr a fungování systému práva, věnuje se institucím a sleduje různá odvětví práva. Autoritu tohoto spisu dokládá i fakt, že byl používán právníky ještě dlouho po svém prvním vydání.³⁴ Problematikou nástupnictví se Glanvill zabývá v 7. knize. V souvislosti s touto prací je cenným faktem, že Glanvillův soupis právních zvyklostí byl sepsán o několik let dříve, než se problém s nástupnictvím okolo Jana Bezzemka a Arthura Bretaňského začal řešit a nemůže tak být ovlivněn průběhem celé kauzy a jejím vyústěním.

To naopak zcela neplatí pro druhou již zmiňovanou sbírku práv, která je pro tuto práci důležitá. *Trés ancien coutumier de Normandie* a *Summa de legibus normannie in curia laicali* prezentují právní zvyklosti v normandském vévodství. První ze jmenovaných byl sepsán pravděpodobně na samém počátku 13. století. Rukopisy, ve kterých je dnes dochován, byly zkompletovány během 17. a 18. století a není z nich tedy patrná konkrétní datace.³⁵ Dle jistých znaků ve vlastním textu lze datovat první část *Le trés ancien coutumier* mezi roky 1194 – 1204, tedy do doby před dobytím Normandie Filipem II. Augustem³⁶. Druhá část pak byla sepsána později, kolem roku 1220.³⁷ První část sbírky se skládá z 65 kapitol, druhá část pak z 26. Pro tuto práci bude nejdůležitější kapitola XII *De portione nepotis*. Z poznámek v textu se zdá, že byla vytvořena po roce 1200, jelikož reaguje na události těsně následující po smrti krále Richarda Lví Srdce. Existuje rovněž francouzská verze, která je dochovaná v jednom rukopise, uloženém v Bibliothéque Saint-Geneviève.³⁸

Summa se dochovala ve více než dvaceti rukopisech.³⁹ Rovněž existuje jak v latinské, tak ve francouzské verzi. Jedná se o mladší redakci než *Coutumier*, pravděpodobně byla sepsána někdy mezi léty 1225 – 1258.⁴⁰ bsahuje kapitolu *De successione*, která se zabývá problematikou následnictví. Je na první pohled značně rozsáhlejší, než obdobné kapitoly

³³ TREASURE, Geoffrey: *Who's who in british history, beginnings to 1901*, London 1998, str. 523-4

³⁴ *DMA vol.5*, str. 523-4

³⁵ TARDIF, Ernest-Joseph: *Coutumiers de Normandie. tome 1. première partie: Le trés ancien coutumier de Normandie. Text latin*, Rouen 1881, str. xiii

³⁶ *Coutumier lat.*, str. lxx - lxxii

³⁷ tamtéž

³⁸ TARDIF, Ernest-Joseph: *Coutumiers de Normandie. tome 1. deuxième partie: Le trés ancien coutumier de Normandie. Text francais et normand*, Rouen, Paris 1903, str. ii - iii

³⁹ TARDIF, Ernest-Joseph: *Coutumiers de Normandie. tome 2. La summa de legibus normannie in curia laicali*, Rouen, Paris 1896, str. ix

⁴⁰ *DMA vol.4*, str. 68

v *Coutumier*, redakce díla je ale na druhou stranu časově vzdálenější od popisovaných událostí, a proto je zde vyšší možnost zkreslení. Autorství obou těchto sbírek není jisté.

Posledním typem pramenů jsou listiny a korespondence, které jsou pro tuto práci rovněž částečně využitelné. Také pro tuto skupinu dokumentů je k dispozici několik relativně dobře zpracovaných edic, pocházejících z větší části z 19. století. Pro listinnou produkci ale také korespondenci francouzské i anglické provenience dobře poslouží edice *Layettes du tresor des chartes*,⁴¹ kde lze najít nejen listiny, vydané Filipem Augustem, ale rovněž dokumenty, které ilustrují vztah a konfrontace francouzského panovníka s jeho protivníkem Richardem I. Anglickým. O více jak století starší je edice dokumentů převážně anglické produkce *Foedera...*,⁴² která obsahuje chronologicky seřazené listiny, dopisy a mírové smlouvy od doby Jindřicha I. až do počátku 14. století. I přes značné stáří a některé technické nedostatky (chybějící jmenný rejstřík) nabízí tato práce stále poměrně dobrý zdroj informací pro sledované období. Dokumenty vydané bretaňskými vévody prezentuje edice z konce 19. století od Athura de la Borderie.⁴³ Je zde rovněž několik listin vydaných Konstancií Bretaňskou a jejím synem, vévodou Arthurem. Některé důležité dokumenty lze nalézt také v edicích, které neshromažďují primárně pouze listiny a korespondenci. Do této kategorie patří například zde již zmiňovaná práce *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, nebo edice Rigordovy kroniky. Narativní prameny, prezentované v těchto edicích obsahují rovněž přepisy některých významných dokumentů, především mírových smluv. Například součástí Rigordovy kroniky je znění smlouvy z Le Gouletu z května roku 1200.⁴⁴

Zde představené prameny představují výběr, jakýsi reprezentativní vzorek. Samozřejmě existuje celá řada dalších pramenů, vzniklých na přelomu 12. a 13. století v Anglii, ve Francii nebo v Bretani. V porovnání s výše popsány dokumenty se však jedná buď o prameny v úplnosti nedochované, ne zcela věrohodné, nebo se zanedbatelnými informacemi relevantními pro tuto práci.

---

⁴¹ TEULET, Alexander: *Layettes du tresor des chartes. tome premier*, Paris 1863

⁴² RYMER, Thomas: *Foedera, conventiones literae et cujuscunque generis acta publica, inter reges angliae et alios quosuis imperatores, reges, pontifices, principes, vel communitates*, 1745

⁴³ BORDERIE, Arthur: *Recueil d'actes inédits des ducs et des princes de Bretagne*, Rennes 1888

⁴⁴ *Collection*, str. 166n

LITERATURA

Doba anjouovského impéria patří v historiografii k dlouhodobě oblíbeným tématům a různým problémům, osobnostem a událostem spojeným s tímto obdobím byla věnována celá řada nejrůznějších studií a monografií. I přesto byla osobnost Arthura Bretaňského povětšinou opomíjena, anebo se bádání soustředilo nejvíce na poslední okamžiky jeho života a jeho zmizení. V roce 2012 vydaná monografie *Arthur de Bretagne: L'espoir breton assassiné*⁴⁵ není však dle mého soudu příliš kvalitní studií a má celou řadou nedostatků. Předně autor se zde zabývá artušovskou legendou, vycházející především z díla Geoffreya z Monmouthu a až příliš jí spojuje s osudy Arthura Bretaňského, přičemž mnohdy pomíjí reálné možnosti dobových pramenů. Kritika pramenů je dle mého názoru obecně slabým místem této práce, jelikož autor některé prameny využívá ne zcela adekvátně, cituje je pouze sporadicky a navíc na několika místech prezentuje pasáže, které v daných pramenech ve skutečnosti nejsou. Rovněž problematická je i chronologie některých událostí, která si na jednom místě i vzájemně odporuje. Na druhou stranu je možné ocenit relativně přehledné zpracování starších dějin Bretaně v úvodních kapitolách a literární tradici, týkající se osoby Arthura Bretaňského v závěru monografie.

Mnohem zdařilejší je studie Judith Everard *Brittany and the Angevins: Province and Empire 1158 – 1203*.⁴⁶ Judith Everard spolu s Michaelem Jonesem edičně zpracovala a vydala rovněž listiny Konstancie Bretaňské, Arthura Bretaňského a jejich příbuzných v publikaci *The Charters of duchess Constance of Brittany and her family 1171 – 1221*.⁴⁷ Ve své studii o vztahu bretaňského vévodství a anglického království tak využívá své hluboké znalosti pramenů a to jak úředních, tak narativních. Tato studie je proto výbornou pomůckou pro základní uchopení tématu stejně jako pro detailnější poznání charakteru Bretaně pod vládou Plantagenetů a procesů, které zde probíhaly. Ve zcela obecné rovině lze využít také publikace věnující se dějinám Bretaně jako celku, z novějších je to především první svazek *Histoire de la Bretagne et des Bretons*⁴⁸ s podtitulem *des ages obscures au regne de Louis XIV*. Arthurem Bretaňským se zabývá rovněž několik dílčích studií. Maurice Powicke publikoval svůj článek *King John and Arthur of Brittany* v *English historical review* již v roce 1909.⁴⁹ Z novějších

---

⁴⁵ DESBORDES, Borgnis, Eric: *Arthur de Bretagne: L'espoir breton assassiné*, Fouenant 2012

⁴⁶ EVERARD, Judith: *Brittany and the Angevins: Province and the Empire 1158 – 1203*, Cambridge 2004

⁴⁷ EVERARD, Judith; JONES, Michael: *The charters of duchess Constance of Brittany and her family 1171 – 1221*, Woodbridge 1999.

⁴⁸ CORNETTE, Joël: *Histoire de Bretagne et des Bretons des ages obscures au regne de Louis XIV.*, Paris 2008

⁴⁹ POWICKE, F. M.: *King John and Arthur of Brittany* In: *The English historical review* 24, č. 96, 1909, str. 659 – 674

studií je pak třeba zmínit článek profesora Jamese Holta *King John and Arthur of Brittany*⁵⁰ z roku 2000, který se zabývá především problematikou Arthurova zmizení a smrti. Zajímavým příspěvkem je rovněž studie Waltera Ullmanna z roku 1979⁵¹, zabývající se především období okolo podpisu smlouvy z Le Gouletu a rovněž některých mezinárodních souvislostí.

Zaměříme-li se na obecnější monografie a syntézy zabývající se obdobím anjouovského impéria, je třeba zmínit hned několik velice rozsáhlých a vcelku kvalitních prací. Kvalitním úvodem do problematiky je publikace britského historika, odborníka na dané období, Johna Gillinghama *The Angevin empire*⁵². Velmi dobrou pomůckou pro zpracování dějin tohoto období je rovněž třetí svazek řady *The Oxford history of England* s názvem *From Domesday to Magna Carta: 1087 – 1216*⁵³ od Austina L. Poola. Tato dnes již klasická syntéza nabízí zejména vyčerpávající faktografii, opřenou o detailní studium pramenů. Zabýváme-li se Arthurem Bretaňským, přirozeně se jako důležitý zdroj informací nabízejí monografie, věnující se životu a vládě krále Jana Bezzemka. Z novějších kvalitnějších studií je to především práce Wilfrieda Warrena *King John*.⁵⁴ Warrenova publikace je rovněž založena na hluboké znalosti dobových pramenů, občas však chybí jejich hlubší analýza a kritika. I tak se však jedná o důležitý a vyčerpávající zdroj informací. Ze starších syntéz zmíním především již velmi letitou avšak dodnes využitelnou studii britské historičky Kate Norgate, která byla jednou z největších odbornic na anjouovské impérium, a tou je její *John Lackland*⁵⁵ z roku 1902. Jedná se o zcela vyčerpávající dílo, které takřka itinerářovým stylem líčí život a vládu krále Jana téměř den po dni. Kate Norgate se opírala o kroniky, listiny a korespondenci a na základě nich vytvořila práci, která i po více než sto letech od svého vydání může s jistými výhradami k některým, dnes již překonaným pasážím, sloužit jako zdroj detailních fakt o době vlády Jana Bezzemka.

Literatura k dějinám vrcholu a pádu anjouovského impéria, kam spadá i život Arthura Bretaňského je samozřejmě mnohem širší, avšak více zmíněné studie představují dle mého názoru dostačující reprezentativní výběr, který nejvíce vyhovuje potřebám této práce. Záměrně jsem zde nezmiňoval práce české, jelikož co se týče česky psaných prací k dějinám Anglie, jedná se většinou o překlady velkých anglických syntéz.

---

⁵⁰ HOLT, James, Clerke: *King John and Arthur of Brittany* In: Nottingham medieval studies 44, 2000, str. 82 - 103

⁵¹ ULLMANN, Walter: *Arthur's Homage to king John* In: The English historical review 94, č. 371, 1979, str. 356 - 364

⁵² GILLINGHAM, John: *The Angevin empire*, London 2001

⁵³ POOLE, Austin, Lane: *Doomsday book to Magna Carta 1087 – 1216*, New York 1987

⁵⁴ WARREN, W.,L.: *King John*, London 1997

⁵⁵ NORGATE, Kate: *John Lackland*, London 1902

1. HRA O TRŮNY

„Toho roku [1135] překonal král Jindřich moře [...] a druhý den, když spal na lůžku v lodi, zatmělo se nad celou zemí a slunce vypadalo jako tři noci starý měsíc, a hvězdy byly kolem něj v poledne. Lid byl velmi ohromen a vylekán, říkalo se, že je to předzvěst nějaké velké mimořádné události. A tak se i stalo, když král ten samý rok zemřel, druhý den po sv. Ondřeji, v Normandii. Brzy nastal v celé zemi smutek, pak nastalo rabování. [...] A uprostřed toho všeho přijel jeho synovec, Štěpán z Blois do Anglie, a přijel pak do Londýna a Londýňané ho přijali, poslali pro arcibiskupa, Williama Curbuila, a byl pak posvěcen jako král [25. prosince]. To vyvolalo rozbroje, zlo a drancování. A proti němu [Štěpánovi] brzy povstali mocní muži...”⁵⁶ Takto líčí Anglo-saská kronika události kolem úmrtí krále Jindřicha I. a nástupu Štěpána z Blois. Ačkoliv Jindřich v roce 1127 určil jako svého nástupce dceru Matyldu, vdovu po císaři Jindřichu V., po jeho smrti usedl na anglický trůn Štěpán z Blois, vnuk Viléma Dobyvatele. Matylda, nebo lépe řečeno její manžel, hrabě Goeffrey z Anjou, zvaný Plantagenet, byli trnem v oku některým baronům, kteří raději přijali za vládce Štěpána, než aby vložili osud království do rukou ženy a cizího hraběte.⁵⁷

Rok 1135 ale nepředstavoval první dynastickou krizi, která zasáhla anglické království od doby, kdy Vilém z Normandie v roce 1066 tento ostrov dobyl a stal se jeho vládcem. I přes počáteční obtíže se mu nakonec podařilo prosadit a jeho rod se stal první královskou dynastií nové, normanské Anglie. O co ale byly problémy s vnějšími nepřáteli menší, o to víc Anglii trápil problém, který se ukázal být téměř symbolem tohoto období. Nástupnické spory, konflikty v rodině a pře mezi nejbližšími příbuznými až příliš často narušovaly klid ostrovního království. V období mezi dobytím Anglie Normany a smrtí krále Jana v roce 1216 pouze dvakrát nastoupil na anglický trůn nejstarší syn. Stalo se tak v roce 1189, když po Jindřichu II. převzal žezlo jeho nejstarší tehdy žijící potomek Richard, a poté v roce 1216. Tehdy část baronů přijala za krále Jindřicha III, prvorozeného syna krále Jana Bezzemka.⁵⁸ Tato pokřivená nástupnická linie je v ostrém kontrastu ke kapetovské Francii, která nezažila vážnější dynastický spor až do doby, kdy po smrti Filipa IV. Sličného a jeho tří synů v letech 1314 – 1328 nastoupila nová dynastie Valois a spory, které to vyvolalo, vedly nakonec ke

---

⁵⁶ STEVENSON, Joseph: *The church historians of England, vol. II.*, London 1853, str. 164

⁵⁷ CLANCHY, M.T.: *England and its rulers 1066 – 1272*, London 1983, str. 125

⁵⁸ BARTLETT, Robert.: *England under norman and angevin kings 1075 – 1225*, New York 2000, str. 4

konfliktu, v dějinách známému jako stoletá válka.⁵⁹ V letech 996 – 1316 následoval otce vždy nejstarší syn.⁶⁰

Ani v Anglii nepředstavoval ten největší problém nedostatek potomků, kteří by mohli usednout na trůn, ale neschopnost jednotlivých členů vládnoucí dynastie dospět k dohodě a vzájemnému uznání značně komplikovala proces následnictví. Vilém Dobyvatel po sobě zanechal tři syny a říši, která zahrnovala Anglii a Normandii. Zatímco nejstarší syn Robert získal Normandii, kterou zdědil i sám Vilém Dobyvatel po svém otci, (a tak byla i nyní dodržena tradice předání rodinného dědictví do rukou nejstaršího potomka), mladší Vilém se stal králem Anglie.⁶¹ Robert byl určen za nástupce v normanském vévodství ještě před dobytím Anglie a toto rozhodnutí bylo ještě několikrát potvrzeno. Vilém Dobyvatel sice tušil, že Robert není nejlepší vládce, ale nechtěl narušovat tradiční dědickou posloupnost v Normandii. Robertův mladší bratr Vilém, zvaný Rufus byl ani ne tři týdny po otcově smrti korunován ve Westminsterském opatství arcibiskupem Lanfrancem.⁶² Ne všichni se ale spokojili s takovýmto stavem věcí a skupina baronů v čele s Odem z Bayeux zahájila proti novému králi vzpuru, která měla zajistit trůn Robertovi. Povstání bylo rychle ukončeno a tři roky na to se Vilém odhodlal napadnout Normandii a spojit jí s Anglií do jednoho celku. Nakonec se oba bratři usmířili a rozhodli se spojit proti poslednímu z Dobyvatelových synů, jejich nejmladšímu sourozenci Jindřichovi.⁶³

Na rozdíl od svých starších bratrů se Jindřich narodil až po dobytí Anglie (v roce 1068) a podle některých dobových názorů to měl být právě on, kdo má jako jediný skutečný nárok na anglický trůn, protože je nositelem královské krve. Kronikář William z Malmesbury ve své kronice píše: „*Jako jediný z Vilémových synů se narodil v královském rodě a jemu by mělo království náležet.*“⁶⁴ V podobném duchu se vyjadřuje i William de Monte ve své *Historii krále Jindřicha I.*, když k roku 1100 píše: „*Pro mnohé to byla věc velké radosti, že nyní konečně měli za krále potomka krále a královny a člověka, který se narodil a byl vzdělán v Anglii mezi nimi.*“⁶⁵ Otázka práva na nástupnictví podle toho, zda následník pocházel z královské krve, nebyla ve středověké Evropě úplně ojedinělá. Když v roce 936 nastupoval na trůn východofrancké říše Ota I., někteří jeho oponenti argumentovali tím, že lepší nárok na trůn má jeho mladší bratr Jindřich, který se, na rozdíl od Oty, narodil až po roce 919, tedy

---

⁵⁹ HALLAM, Elizabeth: *Capetian France 987 – 1328*, London 1993, str. 284n

⁶⁰ BARTLETT: *Angevin kings*, str.4

⁶¹ CLANCHY: *England and its rulers*, str. 66

⁶² POOLE, Austin, Lane: *Domesday book to Magna Carta 1087 – 1216*, New York 1987, str. 97n

⁶³ CANNON, John, HARGREAVES, Anne: *The kings and queens of Britain*, New York 2009, str. 180n

⁶⁴ GILES, J.-A.: *William of Malmesbury's chronicle of the kings of England from the earliest period to the reign of king Stephen*, London 1866, str. 426

⁶⁵ STEVENSON, Joseph: *The church historians of England, vol. V.*, London 1858, str. 10

v době, kdy jeho otec Jindřich Ptáčník byl již králem.⁶⁶ Ve skutečnosti se ale Jindřich, zvaný Beauclerc musel v roce 1087 spokojit s finanční kompenzací⁶⁷ a na korunu si ještě několik let počkat. Spory mezi bratry doprovázely celou vládu Viléma II. Když byl pak v létě roku 1100 Vilém zabit, Jindřich, který byl rovněž přítomen na místě bratrovy smrti, využil situace, zmobilizoval veškeré síly, zmocnil se královského pokladu ve Winchesteru a rychle se nechal korunovat králem. Nejstarší z bratrů Robert byl v té době na křížové výpravě a nemohl tedy zareagovat s podobným zápalem.⁶⁸ Z Anglosaské kroniky se o těchto událostech dozvídáme následující: „...král Vilém byl zastřelen při lovu jedním ze svých mužů a byl poté odvezen do Winchesteru, kde byl pohřben v katedrále. Bylo to třináct let poté, co převzal vládu. Byl velmi tvrdý a krutý, když vládl nad svou zemí a svým lidem|...| a za jeho dní, veškeré právo padlo, veškeré bezpráví jak k Bohu, tak ke světu povstalo. |...| Byl zabit ve čtvrtek, ráno dalšího dne byl pohřben. A poté co byl pohřben, rada a ti, kteří byli po ruce, vybrali jeho bratra Jindřicha za krále. |...| V sobotu poté, slíbil [Jindřich] Bohu a veškerému lidu, před oltářem ve Westminsteru, že skoncuje se vším bezprávím, které převládalo za časů jeho bratra a že se bude držet všech dobrých zákonů, které platily za časů předchozích králů. A hned poté Maurice, biskup londýnský, posvětil ho na krále, a všichni se mu podřídili a přísahali mu a stali se jeho vazaly.”⁶⁹ Jindřichův nástup na trůn však představoval jistý teoretický problém a brzy měl navíc vyvolat i ozbrojený konflikt.

Jindřich nebyl ustanoven jako nástupce Viléma II. a nebyl další v následnické řadě. Navíc nebyl korunován arcibiskupem z Canterbury (který byl v té době díky sporům s Vilémem II. v exilu) ani arcibiskupem z Yorku, kteří představovali legitimní cestu k pomazání. To vše mohlo oslabit jeho pozici. Jindřich se snažil zajistit si podporu tzv. *Coronation charter*, kterou slíbil dodržovat “práva Eduarda Vyznavače” a že zajistí v království mír.⁷⁰ Robert z Normandie, zvaný Curthose se ale nehodlal vzdát svých nároků bez boje. Měl podporu některých mocných normanských baronů a, což bylo nejdůležitější, jako nejstarší ze synů Viléma Dobyvatele v celku ospravedlnitelný nárok na anglický trůn. Robert se vylodil v Anglii v červenci 1101, brzy však bylo dosaženo dohody, ve které se Jindřich zřekl svého nároku na Normandii a zavázal se rovněž platit svému bratrovi roční poplatek.⁷¹ Anglosaská kronika k tomu poznamenává: “...a bratři se usmířili za těch podmínek, že král se

---

⁶⁶ KELLER, Hagen: *Otoni*, Praha 2004, str. 23

⁶⁷ POOLE: *Domesday*, str. 99

⁶⁸ CLANCHY: *England and its rulers*, str. 71

⁶⁹ *church historians II.*, str. 145

⁷⁰ CLANCHY: *England and its rulers*, str. 71n

⁷¹ CARPENTER, David: *The struggle for mastery. The Penguin history of Britain 1066 – 1284*, London 2004, str. 136n

zřekne všeho, co silou drží v Normandii proti earlovi, že všichni ti, kteří byli v Anglii, budou znova držet své statky, které ztratili za earla [...], že earl Robert každý rok dostane tři tisíce stříbrných marek, a že ten z bratrů, který přežije druhého, stane se dědicem jak Anglie, tak také Normandie, nebude-li mít onen zesnulý potomka z právoplatného manželství."⁷² Jakmile Jindřich eliminoval hrozbu, kterou představoval jeho bratr Robert, obrátil se proti jeho někdejšímu podporovateli. V roce 1105 uzrál čas k tomu, aby Jindřich opět sjednotil Anglii a Normandii v jedné ruce. 28. září 1106 zvítězil nad svým bratrem v bitvě u Tinchebrai. Robert byl zajat a zbytek života strávil v anglickém vězení. Toto Jindřichovo vítězství znamenalo již definitivní vznik jednotné anglo-normandské říše, která vytvořila základ pro pozdější anjouovské imperium.⁷³ Jedinou potenciální hrozbou tak pro Jindřicha zůstával Robertův syn Vilém Clito, který mohl uplatňovat otcovy nároky na Normandii a Anglii. Narodil se v roce 1102 a pobýval na francouzském dvoře. Vilémovi se podařilo nalézt podporu některých francouzských šlechticů a rovněž francouzského krále Ludvíka VI. Tlustého (1108 – 1137) a v letech 1118 - 1119 musel Jindřich čelit v Normandii této koalici. Jindřichovi se podařilo Ludvíka porazit v bitvě u Brémule a následujícího roku se oba králové smířili. Jindřichův syn Vilém v tomto momentě složil Ludvíkovi lenní slib za Normandii, zatímco sám Jindřich I. se tomuto aktu osobně snažil vyhnout. Přijetí vazalské přísahy znamenalo z Ludvíkovy strany odklon od Viléma Clita.⁷⁴

Problémem budoucího následnictví Jindřicha I. byl velký počet nelegitimních potomků na jedné straně, nedostatek legitimních dětí na straně druhé. Když se jeho syn Vilém utopil během katastrofy tzv. *White ship*, jediným jeho legitimním potomkem zůstala dcera Matylda, toho času manželka císaře Jindřicha V.⁷⁵ Ještě jednou vstoupil na scénu Vilém Clito, když ho v roce 1127 Ludvík VI. uznal jako pána Flander, když byl krátce předtím flanderský hrabě zavražděn. Aby Jindřich zabránil obnovení koalice flanderského hraběte, hraběte z Anjou a francouzského krále, snažil se jí narušit co nejefektivnějším způsobem. V červnu 1128 se tak v Le Mans slavila svatba mezi Jindřichovou dcerou Matyldou a čtrnáctiletým synem hraběte Fulka V. z Anjou Geoffreyem. Tento sňatek byl výsledkem Jindřichova diplomatického snažení a umu. Když v roce 1125 zemřel Matyldin císařský manžel, byla povolána zpět do Anglie a Jindřich, kterému se ani z druhého manželství nepodařilo zajistit si mužské potomky, se snažil zajistit pro ní nástupnictví na anglický trůn. V roce 1127 donutil anglické barony složit Matyldě přísahu věrnosti. Spojení dědice Anjou a

---

⁷² *church historians II*, str. 146

⁷³ CARPENTER: *Struggle*, str. 138

⁷⁴ tamtéž, str. 143

⁷⁵ tamtéž, str. 144

budoucí vládkyně anglo-normanské říše může být vnímáno jako skutečný počátek anjouovského impéria.⁷⁶ Anglosaská kronika připomíná tyto události následovně: “[1127] v tomto roce trávil dvůr krále Jindřicha Vánoce ve Windsoru, a byl zde skotský král David a všichni důležití muži, klerici i laici, kteří byli v Anglii. A zde nechal arcibiskupy, biskupy, opaty, early a všechny thany, kteří zde byli stvrdit přísahou vlastnictví Anglie a Normandie jeho dceři až on sám zemře. [...] Poté jí poslal do Normandie s bratrem Robertem z Gloucesteru [...] a nechal ji provdat za syna earla z Anjou, který se jmenoval Geoffrey Matrel. Nicméně žádný z Francouzů ani Angličanů to nepřijímal s velkým nadšením...”⁷⁷ William z Malmesbury k tomu připomíná, že: “jeho [Jindřichova] dcera jediná stále žije, a jí tedy patří legitimní následnictví po jejím dědečkovi [Vilém Dobyvatel], strýci [Vilém II.] a otci, kteří byli králi, stejně jak jako v linii její matky mnoho let zpět...”⁷⁸ Z výše citovaných záznamů tedy vyplývá, že sňatek nebyl vnímán ze strany všech v pozitivním slova smyslu. Matylda ale na druhou stranu byla nezpochybnitelnou dědičkou anglo-normanské říše, což jí nezajišťoval pouze fakt, že byla dcerou krále, ale i královský titul dalších jejich nejbližších příbuzných včetně její matky Matyldy, která byla dcerou skotského krále Malcolma III. a rovněž vzdáleným potomkem anglosaského krále Edmunda II. (+1016), čímž se její vlastní děti stávaly nositeli skutečné anglické krve, což i více jak šedesát let od dobytí Anglie Normany představovalo nezanedbatelnou výhodu.⁷⁹

V roce 1128 se tedy dalo očekávat, že Matylda po boku hraběte Geoffreye jednou usedne na anglický trůn, nebude-li mít její otec již mužského potomka. Jak víme, Jindřich se již syna nedočkal. V roce 1133 však mohl oslavit narození vnuka, který dostal jeho jméno. Vztah krále k novému manželskému páru ale ani zdaleka nebyl idylický. Geoffrey s Matyldou usilovali o vytvoření vlastní mocenské základny, sestávající z hradů v Anglii a v Normandii, která by sloužila jako opora pro prosazování jejich budoucích zájmů. S tím ale Jindřich I. zásadně nesouhlasil a odmítl se o moc dělit. V době jeho smrti v roce 1135 byli již v otevřeném sporu.⁸⁰ “V třicátém pátém roce své vlády dlel král Jindřich stale v Normandii, i když často sliboval návrat do Anglie, záměr, který nikdy neuskutečnil. Zdržovala ho jeho dcera kvůli různým neshodám, způsobeným různými příčinami, mezi králem a hrabětem z Anjou a byly také podněcovány jeho [Jindřichovou] dcerou. To vyvolávalo králův hněv a

---

⁷⁶ GILLINGHAM, John: *The Angevin empire*, London 2001, str. 9n

⁷⁷ *church historians II*, str. 159

⁷⁸ *Malmesbury*, str. 482

⁷⁹ CANNON: *Kings and queens*, str. 183

⁸⁰ GILLINGHAM: *Empire*, str. 12

způsobilo mu zlý pocit, což bylo dle některých příčinou jeho smrti.”⁸¹ To píše ve své kronice Henry z Huntingtonu. “*Ptali se ho [Jindřicha] na následníka, a on udělil veškeré svoje země, na této i vzdálenější straně moře své dceři, jako právoplatné a věčné následnici. Byl [Jindřich] ale znepokojen jejím manželem, který ho rozlítíl výhrůzkami i škodami*”⁸² Takto popsal poslední okamžiky života krále Jindřicha I. William z Malmesbury. Jak je tedy z těchto zápisů patrné, nebyl nástup Jindřichovy dcery Matyldy přijímán zcela jednoznačně v pozitivním smyslu. Smrt krále Jindřicha stála na počátku téměř dvacet let trvajících boje o trůn. Kromě Matyldy existovali i další lidé, kteří mohli uplatňovat svůj nárok na anglickou korunu a na sklonku roku 1135 se zdáli být vhodnějšími kandidáty. “*Ve vším spěchu dorazil pak Štěpán, nejmladší z bratrů Theobalda z Blois, rozhodný a odvážný muž, který, ačkoliv tím porušil přísahu, danou dceři krále Jindřicha, pokoušel Boha tím, že se zmocnil koruny Anglie se smělostí a drzostí jemu vlastní...*”⁸³ Henry z Huntingtonu zjevně necítil k novému králi přílišné sympatie, faktem ale je, že Štěpán z Blois měl za sebou množství příznivců, kterým připadal jako vhodnější nástupce Jindřicha I., než jeho vlastní dcera. Štěpán byl, stejně jako Matylda, vnukem Viléma Dobyvatele skrz jeho dceru Adélu, manželku hraběte Štěpána z Blois. 22. prosince 1135 byl ve Westminsteru korunován králem. “*Štěpán byl pak korunován králem Anglie [...] dvacátý druhý den po smrti svého strýce, za přítomnosti tří biskupů, z Winchesteru, Salisbury a arcibiskupa [z Canterbury], nebyli zde však žádní opati a jen málo příslušníků nobility [optimatibus]. Byl to muž energický, ale nerozvážný, rázný válečník, velkého ducha [...] mírný a soucitný k nepřátelům, přívětivý ke všem.*”⁸⁴ Jeho starší bratr Theobald měl stejný, ne-li lepší nárok na anglický trůn, ale vzhledem k tomu, že již v této době ovládal velice rozsáhlé teritorium, zahrnující Blois, Charters a Champagne, neusiloval o to stát se anglickým králem. Baroni, kteří ho z počátku podporovali, tak přešli na Štěpánovu stranu.⁸⁵

Dalším teoretickým kandidátem byl Matyldin bratr Robert z Gloucesteru, levoboček Jindřicha I. Zpočátku podporoval Štěpána z Blois, v roce 1138 ale přešel do tábora své sestry a jejího manžela a stal se důležitou oporou v jejich snaze o získání trůnu.⁸⁶ Válka mezi Štěpánem a Matyldou byla dlouhým, vyčerpávajícím konfliktem, ve kterém se štěstěna střídavě přikláněla na jednu, či druhou stranu. Nemá smysl zabývat se hlouběji průběhem

⁸¹ FORESTER, Thomas: *The chronicle of Henry of Huntington*, London 1853, s. 296; ARNOLD, Thomas: *Henrici Archidiaconi Huntendunensis Historia Anglorum*, London 1879, str. 253 – 254

⁸² Malmesbury, str. 490; HARDY, Thomas: *Willelmi Malmesbiriensis monachi Gesta regum anglorum atque historia nova vol. II*, London 1840, str. 701

⁸³ Huntington, str. 262; *Historia*, str. 256

⁸⁴ Malmesbury, str. 491; *Gesta regum*, str. 704

⁸⁵ CLANCHY: *England and its rulers*, str. 124

⁸⁶ GILLINGHAM: *Empire*, str. 15

konfliktu, důležité ale je jeho vyústění. V roce 1152 zemřela Štěpánova manželka, následovaná o rok později i Štěpánovým synem Eustachem. Tato dvě úmrtí zlomila Štěpánovu vůli a znamenala faktický konec jeho snah a snů o založení nové dynastie, vládnoucí ostrovnímu království. V listopadu 1153 uzavřel Štěpán ve Winchesteru dohodu s Jindřichem z Anjou, synem Geoffreya a Matyldy. Jindřich byl uznán jako Štěpánův nástupce výměnou za to, že Štěpán podrží trůn do své smrti a jeho druhému synovi zůstanou veškeré statky, které držel jak v Anglii, tak v Normandii. Když pak Štěpán ani ne rok poté, v říjnu roku 1154 zemřel, mohl Jindřich z Anjou nastoupit v klidu na anglický trůn jako Jindřich II. Neměl již žádných oponentů, kteří by ohrožovali jeho pozici a mohl se tak věnovat stabilizaci a posilování svého království.⁸⁷

V roce 1154 tak na trůn nastoupila dynastie Plantagenetů, kteří de facto vládli Anglii až do roku 1485⁸⁸. Jindřich byl v této době již poměrně mocným mužem. V roce 1150 mu Geoffrey Plantagenet předal vládu v Normandii, po jeho smrti o rok později se Jindřich stal také hrabětem z Anjou. Tento titul ale s sebou nesl jisté problémy, jelikož Jindřichův otec zamýšlel udělit Anjou svému mladšímu synovi Geoffremu. Jindřich mu měl Anjou přenechat v okamžiku, kdy by usedl na anglický trůn. V roce 1152 vstoupil Geoffrey do tábora Jindřichových odpůrců. Když se pak dva roky na to Jindřich skutečně stal králem, ale odmítl svému bratrovi svěřit Anjou, které považoval za strategickou spojnici mezi svými severními a jižními teritorii,⁸⁹ Geoffrey proti němu povstal. Po krátkém boji se nakonec v létě 1156 Geoffrey svých nároků na Anjou definitivně zřekl, byla mu přiznána apanáž a později titul hraběte z Nantes. Geoffrey zemřel o dva roky později, čímž se definitivně vyřešily veškeré nástupnické spory, které by mohly Jindřicha v budoucnu trápit.⁹⁰ Po dalších 41 let tak na anglickém trůně seděl nezpochybnitelný vládce. Další nástupnická krize přijde až za vlády Jindřichova syna Richarda Lví Srdce, to už ale bude obsahem dalších kapitol. Jak je patrné z předchozích řádků, zažívalo anglické království v 11. a první polovině 12. století opakované krize, pramenící z nejrůznějších konfliktů mezi jednotlivými členy dynastie.

V porovnání z kapetovským královstvím Francie, kde ve stejném období vládla nepřerušovaná linie vládců při zachování následnického modelu otec – syn tak představuje situace na ostrovech jistý fenomén. Za vlády Anjouovců se s otázkou kdo má nastoupit na

---

⁸⁷ GILLINGHAM: *Empire*, str. 20

⁸⁸ Jindřich II, Richard I. a Jan Bezzemek jsou označováni jako Anjouovci, v letech 1399 – 1461 vládla linie Lancasterů, v letech 1461 – 1470 a 1471 – 1485 vládla linie Yorků, obě odvozující svůj původ od Eduarda III. Plantageneta.

⁸⁹ Jindřich z Anjou se v roce 1152 oženil s dědičkou akvitánského vévodství Eleonorou, v době svého nástupu na trůn tak ovládal území od hranic se Skotskem po Pyreneje

⁹⁰ GILLINGHAM: *Empire*, 17-21

anglický trůn setkáme ještě dvakrát – v roce 1199, což bude hlavním tématem této práce, a v letech 1215 – 1216 v souvislosti s krizí kolem Magny Charty. V obou případech bude jednu z hlavních rolí hrát syn Jindřicha II., Jan Bezzemek.

2. SVĚT ARTHURA BRETAŇSKÉHO

2.1 NAROZENÍ A RODINA

„Konstancie, hraběnka z Bretaně, kterou zanechal její manžel, syn krále Anglie, těhotnou když umíral, porodila syna, Bretonci zvaného Arthur.“⁹¹ Takto nás informuje o narození nového bretaňského vévody Ralph Diceto, jeden z kronikářů činných na sklonku vlády Jindřicha II. Roger Hoveden k tomu ve svých *Gesta regis Henrici* dodává že: „Konstancie [...] porodila svého prvorozeného syna v Nantes v Bretani, Bretonci mu říkali Arthur.“⁹² Arthur se narodil na Velikonoce, 29. března roku 1187.⁹³ Jeho otec, vévoda Geoffrey, byl již v té době více jak půl roku po smrti. Žádný z jeho bratrů ještě neměl potomky a Arthur byl tedy ve své generaci zatím jediným potenciálním budoucím dědicem anjouovského impéria. Samozřejmě se dalo předpokládat, že Geoffreho starší bratr Richard, který se po smrti Jindřicha Mladíka, nejstaršího syna krále Jindřicha II. stal prvním v následnické linii, bude mít v budoucnu vlastní děti a tak Arthurův nárok zůstával zatím v čistě teoretické rovině.⁹⁴

Narození budoucího bretaňského vévody bylo v narativních pramenech té doby reflektováno v různé míře. Většinou se jednalo o stručnou připomínku, jako v případě již výše citovaného Ralpa Diceta a Rogera z Hovedenu. Velice často byla tato událost spojena s poznámkou o smrti Arthurova otce v srpnu roku 1186. Kupříkladu v *Kronice* Ralpa Coggeshalla nacházíme tyto dvě zmínky: „[1186] Zemřel Geoffrey, hrabě Bretaňců [comes Britonum], syn krále Jindřicha [...] téhož roku zplodil s dcerou hraběte Conana [ex filia Conani comitis] syna, který se pak jmenoval Arthur. [1187] Narozen Arthur, syn Geoffreje, hraběte z Bretaně. Též narozen jest i Ludvík, syn krále Francie.“⁹⁵ Podobně je tomu i u Rogera z Wendoveru.⁹⁶ Klášterní anály, shromážděné výběrově v edici *Annales Monastici* neobsahují ani nepatrnou zmínku o Arthurově narození, což je ale vzhledem k charakteru zpráv, které pocházejí z tohoto období, vcelku pochopitelné.

Podávají-li ale narativní prameny, které vznikly na přelomu 12. a 13. století, až na jistou výjimku, o které se zmíním později, pouze velice strohé shrnutí faktů, jiná je situace u některých kronik, které vznikly se značným časovým odstupem. Kronika Pierra Le Bauda

---

⁹¹ STUBBS, William (ed.): *Radulfi de Diceto decani Lundoniensis opera historica vol. ii.*, London 1876, str. 48

⁹² Týž: *Gesta regis Henrici secundi Benedicti abbatis vol. i.*, London 1867, str. 361

⁹³ DESBORDES, Eric: *Arthur de Bretagne: L'espoir breton assassiné*, Fouesnant 2012, str. 105

⁹⁴ Tamtéž, str. 126

⁹⁵ STEVENSON, Joseph: *Radulphi de Coggeshall Chronicon Anglicanum*, London 1875, str. 20 - 21

⁹⁶ *Flowers vol. ii.*, str. 58, *Flores vol. ii.*, str. 419

z počátku 16. století líčí narození vévody Arthura následovně: „[Konstancie] na Velikonoce roku 1187 porodila syna, na kterého se s obrovskou radostí těšili preláti, baroni, urození [nobles] a vůbec všichni Bretaňci, protože po něm již dlouho toužili. Řečení baroni ho pak nechali pokřtít Geoffreyem, biskupem města Nantes a dali mu jméno Arthur, na paměť zbožného a proslulého Artuše, krále Britského.“⁹⁷ Na rozdíl od soudobých pramenů se zde setkáváme s oslavou mladého vévody, a to již v momentě jeho narození. Rovněž je zde připomínáno, že Arthur dostal své jméno symbolicky podle legendárního krále Artuše. Podobnou, ne zcela jasnou narážku lze nalézt i v kronice opatství Paimpont v Bretani: „[1186] zemřel Geoffrey, syn krále Jindřicha, hrabě z Bretaně, a zrodil se nový Arthur [Arturus novus].“⁹⁸ Vzhledem k tomu, že latinské slovo *novus* může rovněž nabývat významu *mladý* nebo také *výjimečný*, nemůžeme s jistotou konstatovat, že se i v této kronice jedná o narážku na krále Artuše.

V soudobých pramenech se ale v podstatě žádné spojení s legendárním britským králem nenachází. Výjimkou, na kterou jsem upozorňoval výše je kronika *Historia rerum Anglicarum* Williama z Newburghu, která vznikla na konci 12. století (kronika zahrnuje události od dobytí Anglie Normany po rok 1197). O Arthurovi hovoří 7. kapitola III. knihy jeho kroniky a jeho narození popisuje následovně: „Měl pak [Geoffrey] syna pohrobka, od své ženy Konstancie [...]. A když pak král, jeho dědeček přikázal, aby se jmenoval po něm, opáčili se proti tomu Bretonci a jednomyslnou shodou dostal pak při křtu jméno Arthur. V tomto duchu Bretonci, o kterých se říkalo, že již dlouho očekávali bájného Artuše, nyní s velkou nadějí pečovali o toho skutečného, podle názoru jistých proroků, vyjádřeného v jejich velkolepých a slavných legendách o Artušovi.“⁹⁹ Takto podaný výklad okolností narození mladého vévody a jeho pojmenování je ale v narativních pramenech vzniklých v této době ojedinělý. Navíc William z Newburghu legendami o králi Artušovi a jejich vylíčení Geoffreyem z Monmouthu opovrhoval a je tedy možné, ba dokonce pravděpodobné, že z jeho slov o radosti Bretonců z narození nového Artuše promlouvá ironie.¹⁰⁰ Je pravda, že výběr jména se může jevit jako poněkud neobvyklý, vzhledem k tomu, že žádný z Arthurových nejbližších předků nebyl nositelem takového jména. Je možné, že výběr tohoto jména spojeného s legendárním britským králem byl motivován skutečností, že v bretaňské společnosti se dlouhodobě šířily nejrůznější zkazky a pověry o králi Artušovi a jeho návratu a

---

⁹⁷ d'HOZIER, Pierre: *Histoire de Bretagne avec les chroniques des maisons de Vitre et de Laval par Pierre Le Baud*, Paris 1638, str. 199

⁹⁸ *Recueil*, str. 332

⁹⁹ *Church historians vol. iv.*, str. 523

¹⁰⁰ HARPER-BILL, Christopher; VINCENT, Nicholas (eds.): *Henry II: New interpretations*, Woodbridge 2007, str. 387

takovéto pojmenování mladého vévody mohlo fungovat v jeho budoucí prospěch,¹⁰¹ čehož si vévodkyně Konstancie mohla být vědoma a toto jméno proto zvolila. Stejně tak si toho mohl být vědom i Jindřich II., který by v takovém případě tomuto pojmenování svého vnuka zřejmě nebránil.

Ačkoliv i v kronikách Ralpha Diceta a Rogera Hovedena se setkáme s konstatováním, že výběr jména byl spojen s volbou všech obyvatel Bretaně (viz citace výše), z těchto pramenů nelze vyčíst případné motivace k tomuto pojmenování, spojené s artušovskými legendami. Domnívám se, že v případě těchto dvou kronik se může jednat pouze o slovní obrat bez hlubších odkazů na staré bretaňské legendy. Jediným zcela soudobým pramenem, který jasně indikuje, že se pro toto jméno Bretaňci rozhodli společně na základě proroctví o králi Artušovi, zůstává kronika Williama z Newburghu, jehož možné záměry pro toto tvrzení jsem již připomněl výše. Navíc nahlédneme-li do itineráře Jindřicha II., zjistíme, že v roce 1187 sice v Bretani skutečně pobýval, ale až v září, tedy takřka půl roku po Arthurově narození.¹⁰² Také vztah Bretonců ke králi Jindřichovi a anjouovské dynastii nemusel být nutně striktně negativní. Baroni, kteří rebelovali proti Jindřichovi, byli většinou motivováni svými osobními spory s králem. Jindřich si na druhou stranu dokázal získat přízeň bretonských elit i nižších složek společnosti. Velké množství těchto baronů drželo statky v Anglii a navíc Jindřich si zajišťoval jejich oddanost klasickým způsobem – dary a udílením pravomocí, rovněž sňatkovou politikou.¹⁰³ Tudíž spory mezi Jindřichem II. a bretaňskými elitami ohledně jména mladého vévody není možné nijak přeceňovat a dle mě je docela dobře možné, že k žádným takovýmto výbuchům vášně nedošlo, jelikož pro opačný názor není dostatečná opora v pramenech.

Zajímavou zmínku připomínající vztah mladého vévody s legendárním králem Artušem lze najít v kronice Aubryho de Trois Fontaines vzniklé ve 30. letech 13. století. Zde se dočteme, že otec vévodkyně Konstancie (a tedy dědeček malého Arthura) pocházel z rodu krále Artuše. „*Zmíněný pak hrabě Conan pocházel z rodu Alanova, a tento Alan pocházel pak z rodu starobylých britských králů [regum Britannie] a ze starobylého rodu Artušova.*“¹⁰⁴ Toto je však pouze nepřímá spojnice, navíc vzhledem k době vzniku pramene již podobně jako další pozdější zdroje reflektující další události, zejména z let 1199 – 1203. Lze tedy konstatovat, že zmínky v mladších narativních pramenech, poukazující na to, jak velkou

---

¹⁰¹ CORNETTE, Joël: *Histoire de Bretagne et des Bretons des ages obscures au regne de Louis XIV.*, Paris 2008, str. 245

¹⁰² SALZMANN, Louis, Francis: *Henry II.*, London 1917, str. 251

¹⁰³ EVERARD, Judith: *Brittany and the Angevins: Province and the Empire 1158 – 1203*, Cambridge 2004, str. 52n

¹⁰⁴ PERTZ, Georg, Heinrich: *Monumenta Germaniae Historica tom. xxiii.*, Hannover 1874, str. 859

událostí bylo pro celou Bretaň narození vévody Arthura, případně spojující jeho osobu s králem Artušem, jsou více méně plodem snahy o dodatečné zvýšení jeho prestiže, které ale v pramenech, vzniklých skutečně v době jeho života, takřka nenajdeme. Jisté je, že jeho narozením přibyl do rodiny Plantagenetů další člen, který tím vytvářel potenciál pro budoucí nové sváry uvnitř rodiny, které se tak často týkaly jednoduché otázky – kdo má být králem?

Pojďme se ale nyní stručně seznámit s Arthurovou rodinou a jeho příbuznými, kteří ve větší či menší míře měli na osud mladého vévody vliv. Arthur byl po svém otci příslušníkem dynastie Plantagenetů, která vládla Anglii a rozsáhlým doménám na kontinentě od roku 1154, kdy na anglický trůn dosedl jeho dědeček Jindřich II. Společně se svojí manželkou Eleonorou, dědičkou akvitánského vévodství, vládli zemím od skotských vysočin až po Pyreneje. Z toho manželství vzešlo celkem pět synů, z nichž čtyři se dožili dospělosti.¹⁰⁵ Dědicem tzv. anjouovského impéria se měl stát Jindřich, zvaný Mladík, jeho mladší bratři, Richard, Geoffrey a Jan měli vládnout v dalších částech říše. Zatímco Jindřich měl kromě anglické koruny nosit tituly vévody z Normandie a hraběte z Anjou a Maine, tedy součásti tzv. patrimoniálního dědictví (*omnes terras quae fuerunt patris sui Gaufridi, comitis Andegavensis*¹⁰⁶), Richard se měl stát vládcem v zemi své matky, tedy v Akvitánii, Geoffrey se skrze sňatkovou politiku stal vévodou z Bretaně¹⁰⁷ a Jan později získal titul pána Irska.

Toto uspořádání a představy mladíků o jejich podílu na vládě, které byly na hony vzdáleny koncepci jejich otce, vyvolávaly neustálé rodinné třenice, které přerůstaly do otevřených vzpour, obvykle ochotně podporovaných francouzským králem i dalšími protivníky Jindřicha II. K prvnímu sporu mezi Jindřichem a jeho syny došlo v letech 1173 – 1174, spory provázely i Jindřichův vztah s Richardem, druhorozeným synem a oblíbencem královny Eleonory.

V těchto konfliktech figuroval i třetí z potomků anglického krále, vévoda Geoffrey.¹⁰⁸ Ten se narodil v roce 1158. Toho roku zemřel bratr Jindřicha II, také Geoffrey, který byl od roku 1156 hrabětem z Nantes. Jindřich tak zahájil svoje úsilí o získání Bretaně, když dokázal využít sporů, které zde vyvstaly ohledně nástupnictví po Conanu III., který zemřel roku 1148 a zanechal po sobě dceru, jejíž manžel Eudo se stal vévodou, a jejího malého syna Conana, který měl po svém otci nárok na titul earla z Richmondu. V roce 1156 dopomohl Jindřich tomuto Conanovi na bretaňský vévodský stolec, zatímco svého bratra dosadil jako hraběte do

---

¹⁰⁵ nejstarší potomek Jindřicha a Eleonory Vilém zemřel ve svých třech letech roku 1156

¹⁰⁶ *Rogeri de Houedene* vol. ii., str. 6

¹⁰⁷ POOLE: *Domesday*, str. 329

¹⁰⁸ GILLINGHAM: *Empire*, str. 35

Nantes.¹⁰⁹ Dva roky na to se pak Jindřich sám zmocnil Nantes. Bretonci se nechtěli se stále se zvyšujícím vlivem anglického krále smířit, ale Jindřich ukázal značné odhodlání prosadit svojí vůli. V roce 1166 ukončil svojí první vojenskou výpravu zásnubami svého tehdy sotva osmiletého synka Geoffreho s dcerou a dědičkou vévody Conana IV. Konstancí (*1161). Po dalších dvou kampaních v následujících letech byli rebelující Bretonci donuceni uznat Geoffreho za svého budoucího vládce a složit mu přísahu věrnosti. „*Jindřich, král Anglie byl se svým dvorem na Vánoce [1169] v Nantes v Bretani a jeho syn Geoffrey tam byl s ním. [...] On [Jindřich] a jeho syn Geoffrey pak přijali přísahy věrnosti od hrabat, baronů a svobodných Bretonců, kteří je předtím neuznávali.*“¹¹⁰ Když pak v roce 1171 Conan IV. zemřel, Jindřich mohl převzít nově získané vévodství ve jménu svého toho času ještě nezletilého syna. Svatba Geoffreho a Konstancie se slavila v roce 1181, Geoffrey oficiálně usedl na vévodský stolec a Bretaň se tak stala součástí anjouovského impéria.¹¹¹ Geoffrey se nyní tituloval jako vévoda z Bretaně a earl z Richmondu. V jeho oficiálních titulaturách v dochovaných listinách se obvykle vedle zmíněných titulů objevuje rovněž odkaz na jeho rodinnou příslušnost: „*Gaufridus Henrici regis Anglorum filius dux Britanniae et comes Richemundiae...*“¹¹² Podobně se ve svých listinách tituluje i jeho manželka Konstancie: „*Constantia comitis Conani filia, ducissa Britanniae comitissa Richemondiae...*“¹¹³

Jistou představu o tom, jaký Geoffrey z Bretaně byl, si můžeme udělat z popisu Geralda z Walesu, který zanechal ve své *Topografii Irska*. V kapitole 49 se věnuje charakteru synů Jindřicha II. a Geoffreyho popisuje společně s jeho mladším bratrem Janem. Zde o vévodovi píše, že byl: „*spíše menšího vzrůstu, mírně pod střední výškou, na svojí výšku dobře stavěný. Byl již vynikající ve svých schopnostech a dosáhnul nejvyšších poct. Dobře se vyzná v záležitostech války, již je vynikající v akci, je výmluvný a prozíravý. [...] Ve dvou válkách a různými způsoby se choval jako Odyseus, stejně jako Achilles; byl vždycky, žel Bohu, nevděčný ke svému otci, v čemž krácel ve stopách svého staršího bratra, až příliš zjevně. Měl v sobě více hořkosti nežli medu; jeho jazyk je jemnější než olej, jeho sladká a přesvědčivá výmluvnost mu umožnila rozpustit i ty nejpevnější svazky; a moc jeho jazyka pak uvrhnout dvě království do zmatku.*“¹¹⁴ Gerald sepsal svojí *Topografii* v polovině 80. let v návaznosti jeho

---

¹⁰⁹ DESBORDES: *Arthur de Bretagne*, str. 27, 39n

¹¹⁰ *Gesta regis vol. i.*, str. 3

¹¹¹ GILLINGHAM: *Empire*, str. 25

¹¹² EVERARD, Judith; JONES, Michael: *The charters of duchess Constance of Brittany and her family 1171 – 1221*, Woodbridge 1999. str. 11n

¹¹³ Tamtéž, str. 45n

¹¹⁴ WRIGHT, Thomas (ed.): *Giraldus Cambrensis. The topography of Ireland*, Cambridge & Ontario 2000, str. 90 - 91

účast ve výpravě prince Jana do Irska v roce 1185.¹¹⁵ Ve své charakteristice prince Geoffreho neopomíná zmínit jeho účast v rodinných konfliktech mezi Jindřichem II. a jeho syny.

První vzpoura proti otci, které se mladý princ účastnil, proběhla v letech 1173 – 1174 a jejím hlavním iniciátorem byl nejstarší syn anglického vládce Jindřich Mladík, který prahнул po moci, které se mu od otce nedostávalo. Další konflikt s otcem nastal v roce 1183. Tehdy Geoffrey přesvědčil svého staršího bratra Jindřicha, aby se připojil k vzpouře vikomta z Limoges a hraběte z Lusignanu proti Richardovi, dalšímu z bratrů. Když Jindřich Mladík v létě roku 1183 zemřel na úplavici, vzpoura skončila. Vystal ale nový problém týkající se přerozdělení anjouovské říše. Richard, který se nyní stal následníkem trůnu, měl předat Akvitánii svému mladšímu bratrovi Janovi, kterému se do té doby nedostalo žádného z otcových panství a byl proto znám jako Bezzemek. To ale Richard zásadně odmítal a dostal se tak do konfliktu s otcem, ale i se svými bratry.¹¹⁶ Geoffrey z Bretaně zemřel 19. srpna roku 1186,¹¹⁷ když pobýval na pařížském dvoře francouzského krále Filipa II. Augusta. Osudnou se mu stala účast na turnaji, během kterého byl smrtelně zraněn. Roger Hoveden poznamenává, že se tak stalo „z *pohmožděnín od koňských kopyt během turnaje*.“¹¹⁸ Další prameny nespecifikují, co bylo příčinou Geoffreého skonu, shodně nás ale informují o tom, že vévoda byl pohřben v katedrále Notre Dame. Konstancie, jeho manželka, byla v té době, jak již bylo řečeno, těhotná. Syn, který se jí narodil, nebyl prvním potomkem vévodského páru. V roce 1184 se jim narodila dcera Eleonora, o rok později pak ještě Matilda, která ale zemřela v roce 1189. Eleonora, která svého bratra o mnoho let přežila (zemřela v anglickém zajetí v roce 1241¹¹⁹) měla rovněž jistá práva, co se nástupnictví týče, ovšem možnost, že by se sama mohla ucházet o anglický trůn, byla narozením mužského potomka odsunuta do čistě teoretické roviny.

Smrt vévody Geoffreho v jeho pouhých osmadvaceti letech znamenala pro Bretaň jistý problém. Vzhledem k tomu, že v době vévodova skonu ještě nebyl jeho nástupce na světě, vyvstala logicky otázka, kdo bude nyní vládnout. Vlady se nyní ujala Konstancie, která zastupovala zájmy svého malého syna. Pozornost k Bretani však z pochopitelných důvodů obrátil i stárnoucí král Jindřich II. V jeho zájmu bylo převzít Arthurovu výchovu a odvést ho do Anglie. Je třeba si uvědomit, že se jednalo o perspektivního vládce celé Jindřichovy říše a panovník chtěl mít další osud svého vnuka ve svých rukou. Konstancie si ale rovněž chtěla

---

¹¹⁵ DMA vol. 6., str. 421

¹¹⁶ GILLINGHAM: *Empire*, str. 37n

¹¹⁷ Flores vol. ii., str. 419; *Flowers vol. ii.*, str. 58

¹¹⁸ *Rogeri de Houedene vol. ii.*, str. 309; *Howeden vol. ii.*, str. 56

¹¹⁹ CORNETTE: *Histoire de Bretagne*, str. 246

uchovat vliv na svého syna a proti Jindřichovým záměrům se nejspíš stavěly i místní elity. Proto bylo dosaženo kompromisu. Arthur zůstal v Bretani v péči svojí matky a jeho sestra Eleonora odjela se svým dědečkem do Anglie. I tak to v jistém smyslu pro Jindřicha znamenalo úspěch, jelikož v případě Arthurovy smrti by měl ve své moci právoplatnou dědičku Bretaně, potažmo celého království.¹²⁰ Jindřich zřejmě nebyl sám, kdo usiloval o kontrolu nad potomky bretaňského vévody. Z kroniky Rogera Hovedena se dozvídáme, že ještě v roce 1186 Filip August požadoval, aby byla do jeho rukou svěřena Arthurova starší sestra Eleonora, která byla tou dobou dědičkou Bretaně. Jindřich samozřejmě nehodlal s takovýmto požadavkem, který by znamenal jisté ohrožení anjouovských zájmů v Bretani souhlasit. Kronikář nás informuje v tom smyslu, že Jindřich vyslal k Filipovi vyjednavče, mezi nimi rouenského arcibiskupa a Ranulfa Glanvilla, kteří s francouzským králem dojednali příměří.¹²¹

Jindřich II. se také angažoval ve výběru nového manžela pro ovdovělou vévodkyni. Nejpozději v roce 1189 se provdala za Ranulfa z Chesteru, který vlastnil rozsáhlé statky v Anglii i na severu Francie, kde sousedily s Bretaní. Nezdá se však, že by Ranulf nějak výrazněji zasahoval do rozhodovacích procesů v rámci vévodství. Užíval samozřejmě titul vévody z Bretaně a earla z Richmondu, které ale držel *iure uxoris*.¹²² Zdá se tedy, že Konstancie si i v letech po svém novém sňatku zachovávala poměrně značnou moc.

---

¹²⁰ DESBORDES: *Arthur de Bretagne*, str. 128

¹²¹ *Rogeri de Houedene vol. ii*, str. 314; *Howeden vol. ii*, str. 61

¹²² EVERARD: *Brittany and Angevins*, str. 157

2.2 COMES ET DUX

Již výše jsem se krátce zmínil o titulech užívaných Geoffreyem z Bretaně a jeho ženou Konstancí v oficiálních listinách. Titul *Dux Britanniae* používal Geoffrey od roku 1181, kdy převzal otěže samostatné vlády v Bretani a oženil se. Vládl v Bretani *iure uxoris*, to znamená právem své manželky, která byla nositelkou onoho vévodského titulu.¹²³ Plantagenti ale ovládali Bretaň již od roku 1166 a ačkoliv Geoffrey vzhledem ke svému věku nevykonával samostatnou vládu, v několika listinách se objevuje po boku svého otce. Zde je titulován jako *comes Britanniae*.¹²⁴

Nahlédneme-li do narativních pramenů, můžeme si ale povšimnout zajímavé skutečnosti týkající se používání titulu v případě Geoffreje, Konstancie a jejich syna Arthura. Většina kronikářů, kteří byli činní na konci 12. století, používá v souvislosti s Geoffreyem a jeho manželkou výhradně titulu *comes*. Zvláštní je, že pro jejich syna je v těch stejných pramenech používáno označení *dux*. Je možné, že tyto nepřesnosti mohly být částečně způsobeny neznalostí pravidel pro užívání titulů a také neobeznámeností s konkrétní situací v Bretani, to však ne zcela uspokojivě vysvětluje, proč ti stejní kronikáři, kteří titulují Geffreje jako hraběte, s jeho synem spojují již titul vévodský. Je samozřejmě také možné, že tito autoři byli obeznámeni v omezené míře s některými staršími dokumenty, kde se spojení *Gaufridus comes Britanniae* vyskytuje a tento fakt pak ve svých dílech zobecnili a vztáhli na celou vládu Geoffreyho v Bretani. Geoffrey byl nadto rovněž nositelem titulu earla z Richmondu (*comes Richemondie*), což mohlo některé kronikáře rovněž zmást.

Jeho žena Konstancie se titulovala jako *comitis Conani filia ducissa Britanniae*. Její otec je zde tedy zmiňován jako hrabě, ona sama však jako vévodkyně. Ve vyprávěcích pramenech však i ona vystupuje jako hraběnka z Bretaně, což samozřejmě může být způsobeno spojením s titulem přisuzovaným jejímu otci. Sama Konstancie pak v některých listinách vydaných po smrti svého manžela užívá pro něj titul *comes*.¹²⁵ Zdá se tedy, že tento titul byl spojen s osobou vévody Geffreje i po jeho smrti, stejně jako je v těchto pramenech spojován s předky vévodkyně Konstancie, kteří rovněž ve skutečnosti nosili vévodský titul. Otázkou tedy zůstává, co vedlo ony kronikáře k užití těchto rozdílných označení.

---

¹²³ EVERARD: *Brittany and Angevins*, str. 99

¹²⁴ Tamtéž, str. 96

¹²⁵ EVERARD: *The charters*, str. 53; 69; 76...

Pravděpodobné vysvětlení je, že ustálené používání titulů bylo komplikované i v úředních dokumentech¹²⁶ a autoři narativních pramenů proto volili takové výrazy, se kterými se sami mohli setkat v jiných pramenech, které měli k dispozici a které ne vždy musely plně odpovídat praxi. Striktní použití vévodského titulu u Arthura je pak možné vysvětlit prostým faktem, že tyto narativní prameny vznikaly více méně v době jeho života a krátce po jeho smrti a Arthur se vždy tituloval jako *dux Britanniae*,¹²⁷ což znamená, že pokud se kronikáři někdy setkali s nějakou listinou, vydanou Arthurem, s jeho jménem měli vždy spojený pouze vévodský titul.

---

¹²⁶ Podíváme-li se detailněji na některé starší listiny, které vydávali bretaňští vévodové od druhé poloviny 11. století, zjistíme, že tituly, které jsou zde používány jsou poměrně rozmanité a v podstatě zde neexistuje ustálená forma vévodské titulatury. V nejranějších listinách se u vévody Geoffreya setkáváme s označením „comes“, v listině, pravděpodobně vydané na počátku 20. let 11. století Alanem III. a jeho bratrem Eudem se tento titulují jako „*Britannorum monarchi*“, v Alanově listině ze 30. let se pak objevuje formulace „*Alanus comes et Dei Gratia dux Briotannorum*“. Zajímavá je rovněž donace vévody Alana IV. z roku 1096, kde se tituluje jako „*Alanus Dei gratia dux Britannie, Hoeli ducis filius*“ ve srovnání s další donací ze stejného období, kde je použit titul „*Alanus comes Dei gratia, Hoeli consulis filius*“ a v další listině pak dokonce „*Alanus consul, Hoeli consulis filius*“. Vévoda Conan III. (+1048) používá ve svých listinách různé variace vévodského titulu (*Dux Britannorum, Britannie dux...*), ale například v donaci klášteru Saint-Florent používá spojení „*Conanus Britannie comes*“. Jak je tedy patrné, nebylo užívání titulů v pramenech úřední povahy ustálené, což dilem souvisí rovněž s faktem, že zmiňovaní vévodové málokdy reálně ovládali celé území Bretaně a často se jejich moc omezovala na menší celky, spojené s hraběcími tituly.

¹²⁷ EVERARD: *The charters*, str. 112

2.3 FRANCIE

Dějiny anjouovského impéria jsou neoddělitelně spojeny s dějinami francouzského království. Angličtí králové byli jako vévodové z Normandie a Akvitánie a jako hrabata z Anjou vazaly francouzského krále a fakt, že více jak polovina francouzského území je v rukou ostrovních vládců zanechával Kapetovcům často vrásky na čele a byl zdrojem nesčetných sporů. Francouzský král hrál důležitou roli i v životě Arthura Bretaňského, především v posledních třech letech jeho krátkého života. Vždyť také Arthur prožil celý svůj život ve Francii, ať už jako dítě v Nantes a v Paříži, tak během vojenských kampaní v Anjou a Maine.

Sluší se tedy pouze ve stručnosti zmínit počátky vztahu panovníka, který byl celý život neúnavným soupeřem anjouovských vládců – Filipa II. Augusta k Anglii a jejím vládcům. Filip byl vytouženým a dlouho očekávaným potomkem francouzského krále Ludvíka VII. a jeho třetí manželky Adély ze Champagne. Ludvík byl králem v době, kdy se formovala anjouovská říše, musel přihlížet sňatku své bývalé ženy Eleonory s budoucím anglickým králem Jindřichem II. a s tím spojeným připojením mohutného akvitánského dědictví k jeho doménám, stejně jako postupnému pronikání Anjouovců do Bretaně. Když v roce 1180 umíral, předával svému v té době již korunovanému a pomazanému synovi také konflikt s Anglii. Filip se dokázal postavit k problémům, které ho obklopovaly se značnou odhodlaností. Když se mu rychle podařilo vyřešit domácí problémy provázející počátky jeho samostatného panování, obrátil se proti anjouovskému impériu. Filip přitom dokázal obratně využívat problematických vztahů uvnitř rodiny Plantagenetů. V roce 1187 se mu záminkou pro vpád do Berry, které bylo tehdy součástí plantagenety ovládaných území v západní Francii, stala otázka navrácení věna jeho sestry Alice, která měla být provdána za jednoho ze synů Jindřicha II, v této chvíli se uvažovalo o Richardovi. Jelikož Alice dosud provdána nebyla, požadoval nyní Filip, aby bylo její věno – Normanský Vexin – navraceno zpět do rukou francouzské koruny. O Filipových záměrech převzít poručnictví za nezletilé potomstvo právě zesnulého Geoffreya z Bretaně již byla řeč. Po krátké válce bylo uzavřeno příměří, ale když již následujícího roku Filip využil neutuchajících sporů mezi stárnoucím anglickým králem a jeho synem Richardem a přijal v Bonmoulins Richardův lenní slib za všechny kontinentální plantagenetské državy.

Začalo nové kolo bojů, které vyvrcholilo pro Jindřicha II. ponižujícím podpisem smlouvy v Azay – le – Rideau, která ponechávala v rukou Filipa II. většinu jeho válečné kořisti a předávala mu rovněž suverenitu nad Auvergne, Richard byl také na základě této

dohody určen jediným následníkem svého otce.¹²⁸ Dva dny po uzavření míru, 6. července 1189 Jindřich II. v Chinonu zemřel. Roger Hoveden zmiňuje rovněž účast Bretaňců v tomto sporu, když píše: „*Po svátku sv. Hilaria, když skončilo příměří, které trvalo mezi výše zmíněnými králi [Jindřichem II. a Filipem II.], král Francie a earl Richard a Bretaňci, kterým se řečený král Francie a earl Richard zavázali a ujistili je, že podepíší-li mír s králem Anglie, neopomenou je do tohoto míru zahrnout, vpadli na území krále Anglie...*“¹²⁹

Každopádně smrtí Jindřicha II. se uzavřela jedna kapitola kapetovsko – plantagenetského zápasu, ale již brzy se měla začít psát kapitola zcela nová. Další měření sil mezi oběma královstvími ale muselo být na čas odloženo, jelikož dva roky před událostmi z Azay padl do rukou nevěřících Jeruzalém a jak král Anglie, tak Francie přijali kříž a zavázali se vrátit Svatá místa zpět do křesťanských rukou. Filip i nový anglický král Richard vyrazili v roce 1190 na křížovou výpravu, jejíž důsledky měly nastartovat další fázi vzájemných bojů a navíc účast anglického panovníka byla prvním důležitým milníkem v životě Arthura Bretaňského.

---

¹²⁸ HALLAM, Elizabeth: *Capetian France 987 – 1328*, London 1983, str. 128

¹²⁹ *Rogeri de Houedene vol. ii.*, str. 362; *Howeden vol. ii.*, str. 106

2.4 NÁSLEDNÍK

„Vévoda pak přijel do Londýna, a arcibiskupové, biskupové, earlové a baroni a také velké množství rytířů přijelo, aby se s ním setkali. Za jejich souhlasu a na jejich radu byl pak pomazán a korunován na krále Anglie, ve Westminsteru v Londýně, třetí den před zářijovými nonami [3. září] Balduinem, arcibiskupem z Canterbury za pomoci Waltera, arcibiskupa z Rouenu [...] a téměř všichni opati, převoři, earlové a baroni z celé Anglie tomu byli přítomni.“¹³⁰ Roger z Hovedenu nám zanechal popis korunovace nového anglického krále Richarda, která se odehrála dle tradice v katedrále ve Westminsteru 3. září roku 1189, téměř dva měsíce po smrti jeho otce Jindřicha II.¹³¹ Při příležitosti tohoto slavnostního aktu se nám rovněž zachoval korunovační řád, rovněž obsažený v kronice Rogera Hovedena. Je v něm detailně popsán průběh celého obřadu včetně všech pravidel, kterými se má řídit. Richardova korunovace je první, ke které je zachován takovýto řád a také její podrobný popis. Richard v Anglii nezůstal dlouho. Na ostrově se vylodil 13. srpna a již 12. prosince odjel do Francie, aby se následujícího roku vydal na cestu do Svaté země.¹³² Byla to jedna z jeho dvou zhruba půlročních návštěv Anglie. Ačkoliv by se mohlo zdát, že Richard, který se zřejmě cítil více doma v Akvitánii, nežli ve studené a deštěm zalité Anglii, nebyl dobrým králem, nesmíme opominout fakt, že ačkoliv na ostrovech nestrávil mnoho času, dokázal i tak zajistit, aby lidé, kteří byli pověřeni správou Anglie v době jeho dlouhé nepřítomnosti vykonávali jeho vůli a stavěli se za jeho zájmy.

Největší hrozbu, která mohla narušit klid v království, představoval zřejmě králův bratr Jan, jediný z legitimních synů Jindřicha II., který byl ještě naživu. Jako chyba se pak může zdát, že Richard vybavil Jana poměrně velkými majetky, když mu udělil hrabství Mortain ve Francii, v Anglii pak získal mimo jiné hrabství Nottingham, Derby, Dorset, Somerset, Devon a Cornwall a mimo to také značné důchody¹³³. Jan se rovněž oženil s Isabelou z Gloucesteru, která rovněž představovala pro mladého prince dobrou partii.¹³⁴ Další Richardův bratr Geoffrey, nemanželský syn krále Jindřicha, obdržel arcibiskupský stolec v Yorku. Byl tu ještě králův synovec Arthur, který ale vzhledem ke svému velmi nízkému věku a více méně cizímu původu nepředstavoval prozatím pro krále Richarda větší nebezpečí. Aby se Richard přeci jenom pojistil proti případným Janovým vystoupením v době své nepřítomnosti, vyžadoval po svém bratrovi přísahu, zaručující, že nevstoupí po tři roky na

---

¹³⁰ *Rogeri de Hovedene vol. iii.*, str. 8; *Howeden vol. ii.*, str. 117

¹³¹ POOLE: *Domesday*, str. 349

¹³² Tamtéž

¹³³ POOLE: *Domesday*, str. 348

¹³⁴ Tamtéž, str. 348

anglickou půdu: „*A nechal pak [Richard] přísahat Geoffreye, zvoleného arcibiskupa v Yorku a Jana, hraběte z Mortain, své bratry, že nevkročí do Anglie od této chvíle dříve, než pominou tři roky s výjimkou povolení od krále. Nicméně později, na radu Eleonory, královny a jeho [Richardovy] matky byl Jan zproštěn přísahy, kterou složil a bylo mu dáno svolení k návratu do Anglie.*“¹³⁵ Eleonora Akvitánská, která měla stále na svého královského syna silný vliv, vymohla pro Jana zproštění přísahy, čímž mu v podstatě umožnila postupovat v následujících letech proti svému bratrovi. Ten jmenoval zástupnou vládu, představovanou vysoce postavenými muži Hughem de Puisetem, který nahradil Ranulfa Glanvilla (viz kapitola prameny) a Williamem de Mandeville, earlem z Essexu, který byl po svém brzkém skonu nahrazen Williamem Longchampem, biskupem z Ely.¹³⁶ První a třetí jmenování se rychle dostali ohledně správy země do konfliktu, který vyústil v Puisetovo zatčení a věznění.

Longchamp vykonával funkci královského justiciára, kancléře a byl rovněž papežským legátem. Jeho způsob řízení země vyvolával značnou nespokojenost a do čela opozice proti neoblíbenému biskupovi se brzy postavil princ Jan. Jedním z jeho motivů byl i fakt, že Longchamp uznal jako případného dědice anglického trůnu Arthura z Bretaně.¹³⁷ Aby utišil otevřený boj mezi Janem a Longchampem, vyslal Richard do Anglie Waltera z Coutances, rouenského arcibiskupa. Byl pověřen spoluprací a nepochybně také kontrolou Williama Longchampa, v případě jeho nekompetentnosti ho pak měl případně nahradit. Longchampovi nakonec zlomila vaz aféra kolem králova nevlastního bratra, již zmiňovaného arcibiskupa z Yorku Geoffreye. Když ho kancléř nechal na základě osobní nevraživosti uvěznit, zvedla se proti němu opět opozice, do jejíhož čela se ochotně postavil princ Jan. Nakonec byl Longchamp donucen se vzdát, rezignovat na svoje funkce a poté opustil Anglii. Tyto události se odehrály na ostrově v letech 1190 – 1191.

Richard mezitím odplul z Francie v čele křižáckého vojska a dospěl do sicilské Messiny. Právě zde došlo na sklonku roku 1190 ke dvěma událostem, které se výrazně dotkly života mladého vévody Arthura Bretaňského. Byl domluven jeho sňatek s dcerou sicilského krále Tancreda, a co je důležitější, Arthur byl jmenován Richardovým nástupcem v případě, že by král zemřel bez mužských dědiců.¹³⁸ Druhá zmíněná událost zaslouží větší pozornost a hlubší analýzu. Určení následníka anglického trůnu byl jistě významný moment, je třeba se však zaměřit na konkrétní motivy tohoto činu ze strany krále Richarda na pozadí svědectví dobových pramenů. Informaci o tomto aktu přináší hned několik děl soudobých kronikářů.

---

¹³⁵ *Gesta regis vol. ii.*, str. 106

¹³⁶ POOLE: *Domesday*, str. 351

¹³⁷ Tamtéž, str. 354

¹³⁸ EVERARD: *Brittany and Angevins*, str. 158n

Jmenování Arthura Bretaňského Richardovým následníkem představuje dle mého názoru poměrně zajímavý problém, z právního hlediska by se snad dalo říci, že je i pochybné. Richard měl nepochybně právo na to, určit svého nástupce, a to i vzhledem k tomu, že v tomto období v podstatě neexistovala oficiální pravidla pro následnictví na anglický trůn, způsob, jakým tak bylo učiněno, je ale vcelku zvláštní. Proklamace, kterou byl Arthur určen za následníka trůnu je totiž obsažena v mírové smlouvě mezi Richardem a sicilským králem Tancredem, kterou tito panovníci uzavřeli v říjnu 1190 v Messině¹³⁹ a následně pak v dopisu, ve kterém Richard informuje papeže Klimenta III. o uzavření výše zmíněné smlouvy. Kromě toho, že jmenoval Arthura Bretaňského svým nástupcem, byl rovněž domluven sňatek mezi ním a dcerou Tancreda Sicilského. Arthurovo jmenování je v podstatě pouze zmíněno v pasáži, věnující se domluvenému manželství: „*A souhlasili jsme, že by mělo být, ve jménu Krista, uzavřeno manželství mezi Arthurem, skvělým vévodou bretaňským, mým milovaným synovcem, a v případě, že zemřu bez potomků také mým dědicem, a tvojí [Tancredovou] dcerou...*“¹⁴⁰ Velice podobná je i formulace v dopise papeži z listopadu téhož roku.¹⁴¹ Jak je tedy patrné, jedná se o poměrně vágní obrat. Otázkou tedy zůstává, jaký byl skutečný důvod této proklamace.

Na pomoc si můžeme vzít některé narativní prameny, které přicházejí s interpretacemi události v různé šíři. Obšrný výklad přináší čtrnáctá kapitola čtvrté knihy kroniky Williama z Newburghu. Z ní se dozvídáme, že: „*Nakonec, pro případ, že by snad král zemřel v cizině a Jan by pak v pravý čas zaujal jeho místo, rozhodl se [William Longchamp], že se uchýlí k jisté rafinovanosti, a sice, že Jan, ačkoliv má na to věk, by neměl být nástupcem svého bratra, ale aby prodloužil [Longchamp] dobu svého vlivu, představí následníka, který je v křehkém věku. Pročež poslal své dva bratry ke králi Skotska, a požadoval, aby se tento s ním spojil v pevný svazek a aby ustavili Arthura Bretaňského, Richardova prasnynovce¹⁴² jako pána Anglie, především pak proto, že mu následnictví v království po právu náleží, jelikož je to syn Geoffreya, králova staršího bratra.*“¹⁴³ Prohlašujíc, že král v dopisech, odeslaných mu [Lonchampovi] z Marseilles a ze Sicílie, určil Arthura, svého synovce, jako nástupce v království Anglie v případě, že se sám nevrátí.“¹⁴⁴ Další narativní prameny nás informují mnohem stručněji, například kronika Ralpha Diceta pouze poznamenává, že: „*Král Richard*

---

¹³⁹ EVERARD: *Brittany and Angevins*, str. 159

¹⁴⁰ *Foedera*, str. 21

¹⁴¹ Tamtéž, str. 22

¹⁴² *pronepotem*, zde se kronikář dopustil omylu, Arthur Bretaňský byl Richardův synovec

¹⁴³ *fratre regis majore*, zjevně myšleno ve vztahu k princovi Janovi

¹⁴⁴ *Church historians vol. iv.*, str. 579

*jmenoval tohoto Arthura svým dědicem v případě, že by sám zemřel bez potomků.*¹⁴⁵ Podobným způsobem pak tuto zprávu odbývají i další zdroje. Je pravděpodobné, že Richardův záměr jmenovat svým nástupcem právě Arthura byl pouze formálním aktem bez hlubšího významu a to z prostého důvodu – Richard pojal v této době za manželku dceru navarrského krále Sancha Berengarii a dalo se tedy předpokládat, že s ní bude mít potomky,¹⁴⁶ kteří se budou jednou moci ujmout anglického trůnu.¹⁴⁷ William z Newburghu dále píše, že trůn by měl náležet Arthurovi podle práva, jakožto synovi staršího bratra prince Jana. Jak již bylo řečeno výše, v této době prakticky neexistovaly psané a zavedené normy pro nástupnictví. Tento princip, prosazovaný dle Newburgha i kancléřem Longchampem se však zdá být vcelku logický.

Pojďme se nyní krátce zastavit u potenciálních možností, které nabízela situace uvnitř plantagenetského rodu na přelomu 80. a 90. let 12. století. V této době se totiž nabízelo hned několik možných řešení nástupnictví na anglickém trůně. Vyjdeme ze situace 1. srpna 1186, tedy těsně před smrtí vévody Geoffreye v Paříži. Na trůně v této chvíli sedí Jindřich II., potenciálními dědici trůnu jsou tedy jeho synové Richard, Geoffrey a Jan, který však v této chvíli jako nejmladší z bratrů má jenom velice vzdálenou perspektivu, že jednou zaujme otcovo místo. První z možných situací předpokládá, že na trůn nastoupí Richard, který bude mít vlastní potomstvo, čímž by nároky jeho bratrů ztratily reálný základ. Druhý model nabízí možnost, že Richard zemře dříve než jeho otec a bez potomstva a práva na trůn pak přejdou na Geoffreye, či na jeho potenciální potomstvo. Jan by byl v tomto případě opět vyloučen z nástupnictví. Třetí možnost je prakticky identická s tím rozdílem, že počítá s Richardem jako vládcem, který však zemře bez potomstva a nahradí ho Geoffrey. Následující situace je ta, kterou vkládá do myšlenek kancléře Longchampa William z Newburghu, tedy vládnoucí Richard, který nemá zatím žádné potomstvo, jeho bratr Geoffrey již zemřel, ale zanechal po sobě syna (Arthura). Dědický nárok v tomto případě přechází na Arthura, přičemž respektuje práva linie toho z přeživších bratrů, který je starší, tedy Geoffreye před mladším Janem. I v tomto případě se však jedná pouze o hypotetickou situaci, která byla v roce 1190 zvažována jako málo pravděpodobná.

Volba Arthura Bretaňského jako potenciálního dědice anglického trůnu tak vycházela především z Richardovy obavy, že jmenuje-li svým nástupcem, i když pouze v čistě teoretické

---

¹⁴⁵ *Diceto vol. ii.*, str. 48

¹⁴⁶ Podle některých názorů (např. FLORI, Jean: *Eleonora Akvitánská, vzpurná královna*, Praha 2014) byl Richard Lví Srdce homosexuál, což měl deklarovat poměrně otevřeně, a jeho manželství mělo tedy zcela formální charakter.

¹⁴⁷ POOLE: *Domesday*, str. 360

rovině, svého bratra Jana, dá mu tím do rukou argument, jakkoliv pochybný, pro uzurpaci anglické koruny. Zajímavé také je, že ve smlouvě uzavřené ve stejné době rovněž v Messině mezi Richardem a francouzským králem Filipem Augustem jsou rovněž řešeny záležitosti ohledně dědictví a majetkového vyrovnání v případě Richardovy smrti, o jmenování Arthura Bretaňského nástupcem se zde ale vůbec nehovoří. Tuto smlouvu přináší ve svém díle jeden z kronikářů Filipa Augusta Rigord. O Richardově dědictví se zde pojednává takto: „zemře-li [Richard] bez mužských dědiců, Gisors [...] a normanský Vexin se pak brzy navrátí do rukou našich [Filipových] a našich dědiců.“¹⁴⁸

Jak křehké bylo Richardovo prohlášení, které ustanovovalo Arthura jako potenciálního dědice anglické koruny se ukázalo záhy. Jak bylo již řečeno výše, mezi Longchampem a princem Janem vzplanul velmi brzy ozbrojený konflikt. Když mezi nimi nakonec bylo uzavřeno příměří (28. července ve Winchesteru), Longchamp musel mimo jiné souhlasit s tím, že podpoří Janovy dědické nároky na anglické království v případě Richardovy smrti ve Svaté zemi.¹⁴⁹ William z Newburghu nám o tom přináší tuto zprávu: „Nakonec byl mezi nimi [Janem a Longchampem] uzavřen mír za nových podmínek: říká se, že [Longchamp] uspokojil Jana tím, že se vzdal Arthurových zájmů a zajistil vrácení královských pevností Janovi, jakožto právoplatnému dědici v případě, že by se snad král již nevrátil.“¹⁵⁰ Longchampovi evidentně nečinilo větší potíže změnit strany, odvrhnout Arthura jakožto následníka trůnu a podpořit prince Jana. Zvítězily u něj osobní zájmy nad vůli jeho krále. Longchamp zjevně nebral možnost, že by se Richard ze Svaté země nevrátil v tuto chvíli jako pravděpodobnou, případně si uvědomoval, že je zde velice reálná množnost, že král bude mít se svojí manželkou legitimního potomka, jehož nároky by pak logicky převyšovaly jakýkoliv jiný nárok ze strany králových příbuzných.

Richardův pobyt ve svaté zemi se protáhl na dva roky. Když se král v říjnu roku 1192 rozhodl vrátit, netušil, že se do Anglie podívá až téměř za dva roky. Na zpáteční cestě byl zajat rakouským vévodou Leopoldem a posléze vydán císaři Jindřichu VI. Tato zpráva potěšila jak francouzského krále Filipa Augusta, nedočkavého pokusit se rozbít anjouovské impérium, tak prince Jana, který tak získal prostor pro rozvíjení svých plánů s cílem zaujmout bratrovo místo na anglickém trůně.¹⁵¹ Jindřich VI. informoval Filipa v dopise, jako starého

---

¹⁴⁸ Rigord, str. 93

¹⁴⁹ POOLE: *Domesday*, str. 356

¹⁵⁰ *Church historians vol. iv.*, str. 581

¹⁵¹ GILLINGHAM: *Empire*, str. 44n

přítele a spojence,¹⁵² o zajetí jeho úhlavního nepřítele.¹⁵³ Filip pozval Jana do Paříže a princ lačnicí po místě svého bratra neváhal a toto pozvání vyslyšel. Dohoda zněla následovně – Jan se oženil s Filipovou sestrou Alicí a předal francouzskému králi území normanského Vexinu. Filip postupoval se svým vojskem a spojenci v Normandii, kde se mu podařilo získat takřka celou východní část země. Příměří, uzavřené v létě roku 1193, ponechávalo dobytá území ve Filipových rukou.¹⁵⁴ Magraské anály nás o tomto postupu informují krátkou zprávou: „Mezitím hrabě Jan vpadl do království a po mnoha příkořích, které v Anglii vykonal, uchýlil se ke králi Francie. Král Francie se pak zmocnil Gisors [...] a mnoha dalších hradů a způsobil Normandii nespočet příkoří.“¹⁵⁵ Když se však Jan snažil rozpoutat vzpuru proti Richardově vládě v Anglii, nesetkal se zde s přílišnou odezvou. Správci království, které Richard ustanovil, jednali stoprocentně v králův prospěch a dařilo se jim náznaky rebelie co možná nejvíce eliminovat.¹⁵⁶ Sám Richard se, alespoň dle tvrzení Rogera Hovedena, neobával, že by se Janovi podařilo nějak výrazně ohrozit jeho pozici v Anglii: „Můj bratr Jan není z těch, kteří by si podmanili zemi, je-li zde někdo, kdo projeví i ten nejmenší odpor vůči jeho pokusům.“¹⁵⁷ Richard zůstal v zajetí až do února 1194, kdy bylo vyplaceno na tu dobu obrovské výkupné 150 000 marek a Richard přijal od císaře Jindřicha anglické království v léno. Když se k Janovi doneslo, že Richard se zjevně brzy vrátí domů, uchýlil se znovu pod ochranu francouzského královského dvora.¹⁵⁸

Když se král vrátil do Anglie, nechal svého zrádného bratra předvolat, aby se zodpovídal ze svých činů. I přesto, že se, dle očekávání, Jan nedostavil, Richard mu nakonec, během dojemné scény, kdy ponížený Jan klečel u bratrových kolenou a prosil o milost, odpustil, když ho nazval pouhým dítětem, které mělo zlé rádce. Janovi bylo v té době 27 let.¹⁵⁹ Richard se po svém návratu do Anglie nechal také podruhé korunovat v katedrále ve Winchesteru.¹⁶⁰ Jednalo se spíše o symbolický akt, kterým Richard uzavřel jednu kapitolu své vlády a zároveň tím dal jasně najevo, že se opět ujímá svých vladařských povinností a svého majestátu v plné šíři. Jak bylo pro něj typické, krátce na to odjel do Normandie, aby se už zpět

---

¹⁵² O náklonnosti kapetovského krále a šatufského císaře svědčí fakt, že Richard Lví Srdce, mocenský oponent francouzského krále byl zároveň švagrem Jindřicha Lva z rodu Welfů, konkurentů Štaufů v Říši, a od roku 1190 také spojencem sicilského krále Tancreda, který stál proti Jindřichovi VI. v jeho snahách o získání sicilského dědictví.

¹⁵³ *Rogerii de Houedene vol. iii.*, str. 195; *Howeden vol. ii.*, str. 278

¹⁵⁴ GILLINGHAM: *Empire*, str. 45

¹⁵⁵ *Annales vol. I*, str. 22

¹⁵⁶ WARREN, W.,L.: *King John*, London 1997, str. 44n

¹⁵⁷ *Rogerii de Houedene vol. iii.*, str. 198; *Howeden vol. ii.*, str. 281

¹⁵⁸ GILLINGHAM: *Empire*, str. 45

¹⁵⁹ WARREN: *King John*, str. 46

¹⁶⁰ *Annales vol. i.*, str. 22

na ostrov nikdy nevrátil. Léta, která strávil král Richard ve Svaté zemi a v zajetí znamenala pro Bretaň období relativního klidu a samostatnosti. Za Arthura, kterému byly v době králova odjezdu tři roky, vládla jako regentka jeho matka Konstancie. Tento stav se ale měl záhy změnit, když se Richard začal po roce 1195 o bretaňské záležitosti znovu zajímat a snažil se zvýšit svůj vliv v tomto vévodství na samém okraji jeho impéria.

2.5 BRETAŇSKÉ ZÁLEŽITOSTI

„Richard, král Anglie také poplenil celou Bretaně ohněm i mečem...“¹⁶¹ Tuto krátkou noticku nacházíme v análech kláštera v Tewkesbery k roku 1195. Právě léta 1195 – 1199 byla v Bretani ve znamení konfliktů s králem Richardem, který se po svém návratu ze Svaté země a zajetí v Říši začal mimo jiné více zajímat i o možnosti, které mu nabízí právě toto vévodství. Richard dorazil poprvé do Bretaně na jaře roku 1195 a setkal se zde s vévodkyní Konstancí i jejím synem Arthurem. Tato cesta patrně sledovala dva konkrétní cíle, a sice usmířit Konstancii s jejím manželem Ranulfem z Chesteru a rovněž zajistit, aby mohl Ranulf plně vykonávat svojí vládu nad vévodstvím.¹⁶²

Nejobsáhlejším zdrojem informujícím nás o tomto setkání je kronika Pierra Le Bauda, která však vznikla až na přelomu 15. a 16. století, tedy se značným odstupem. Využitelnost tohoto pramene je velmi problematická, jelikož se v tomto případě jednoznačně jedná o zpracování pod vlivem pozdější tradice a tudíž k němu musíme přistupovat s největší obezřetností. Na tomto místě se na tento pramen odkazují s tímto vědomím a kde je to možné, opírám se o relevantní prameny dobové. Podle této Le Baudovy kroniky byl Richard vřele přivítán Konstancí i jejím synem v Rennes. Richard měl přesvědčovat Konstancii „jednou prosbami, jednou hrozbami, že jí vezme jejího syna Arthura i jeho zemi, takže souhlasila a s manželem se usmířila. [Elle s'accorda á ce faire et l'espousa]“¹⁶³ Le Baud používá sloveso epouser, které může mít jak význam *oženit* \ *vdát se* tak také *přimknout se k někomu*. Zde se jistě jedná o druhý případ, jelikož víme, že ke sňatku došlo již v roce 1189.¹⁶⁴ Le Baud pak dále popisuje, jak se Bretonci postavili proti Ranulfovi, který „prostřednictvím svého manželství s Konstancí nosil tituly vévody z Bretaně, hraběte z Chesteru a také earla z Richmondu, nebyl přívětivý k baronům, rytířům a dalším vznešeným této země, protože chtěl vládnout dle práva a ne podle starých zvyklostí.“ Ranulf měl být nakonec z vévodství vyhnán a našel pak útočiště u Richardova dvora v Normandii.¹⁶⁵

Následující události můžeme z části rekonstruovat i díky dobovým zdrojům, kronice Rogera Hovedena, Gervase z Canterbury a Williama z Newburghu. První z těchto autorů píše k roku 1196 toto: „Toho roku přijela také Konstancie, hraběnka z Bretaně, matka Arthurova, na pokyn krále Richarda do Normandie, aby se s ním setkala. Ranulf z Chesteru, její manžel se s ní setkal na Pont d'Urse a uvěznil jí na svém hradě Saint James de Beuvron. Když její syn

¹⁶¹ *Annales vol. i.*, str. 55

¹⁶² EVERARD: *Brittany and Angevins*, str. 159n

¹⁶³ Pierre Le Baud, str. 201

¹⁶⁴ tamtéž. str. 160

¹⁶⁵ Pierre Le Baud, str. 201

zjistil, že nemůže zajistit její propuštění, obrátil se ke králi Francie a poplenil země svého strýce, krále. Král Anglie pak shromáždil velké vojsko a vstoupil do Bretaně, aby jí poplenil.“¹⁶⁶ Tuto událost s drobnými odlišnostmi, ale mnohem detailněji popisuje i Le Baudova kronika a rovněž *Chronique de Vitré* ze stejné doby. Podle těchto zdrojů měl být Arthur poté, co se měl v Rennes setkat s Richardem svěřen do péče Andrého de Vitré, který mu poskytl přístřeší na svých statcích. André de Vitré poté žádal krále o propuštění vévodkyně Konstancie. Když pak nebyla tato dohoda ze strany krále Richarda dodržena, André de Vitré na základě instrukcí, které měl od vévodkyně, evakuoval Arthura co nejdále z Richardova dosahu.¹⁶⁷ Poté začala již druhá kampaň anglického krále v Bretani. První Richardova invaze byla nejspíše relativně krátká, jelikož 7. dubna se Richard nacházel v Les Andelys v Normandii, poté proběhl útok na Bretaň, ale již 7. května pobýval ve Vaudreuil a poté strávil zbytek roku v Normandii.¹⁶⁸ Druhou kampaň, vedenou po 15. srpnu 1196 zajišťoval Robert z Thornhamu. Gervase z Canterbury ve svých *Gestech* označuje jako původce celé vzpoury přímo vévodu Arthura a Richard je zde postaven v podstatě do role bránící se oběti. „Poté Arthur, synovec krále Anglie, hrabě [comes] z Bretaně, když viděl krále Anglie v těžké situaci vinou příkoří, působených králem Francie, svého přítele, sveden radami zahájil rebelii. Gervase dále popisuje, jak probíhaly boje a plnění v Bretani.¹⁶⁹

Události, časově odpovídající situaci kolem poloviny roku 1196, jsou obsaženy rovněž v osmnácté kapitole páté knihy kroniky Williama z Newburghu. Ten píše toto: „Vzpourea Bretonců, kteří nad jiné mezi sebou vyzdvihovali onoho chlapce Arthura, ovlivnění mocným významem jeho jména, dala další motivaci králi Francie, aby ještě jednou zkusil válečné štěstí. Když král Richard žádal, aby mu byl jeho synovec, toho času téměř desetiletý, svěřen do opatrovnictví, do doby, než bude plnoletý, tak aby mohl [Richard] ještě úžeji spoutat Bretaň a využít jí ve svých záměrech proti okolí, bretaňská šlechta, spíše z podezíravosti, nežli z opatrnosti nesoucí toto nelibě, a velmi se zasazující o prospěch chlapce, odejela s ním pryč od postupujícího strýce do nejzazších částí Bretaně.“¹⁷⁰ William zde jasně zmiňuje, že v Richardově zájmu bylo ujmout se svého synovce, což pochopitelně bretaňské elity odmítaly a snažily se ho dostat do bezpečí. Jak se dozvídáme z díla Viléma Bretaňského *Phillipide*, tedy oslavného spisu na krále Filipa Augusta, Arthur byl převezen ke kapetovskému dvoru, kde pak strávil několik let a byl zde vychováván po boku Filipova stejně starého syna

---

¹⁶⁶ Rogerii de Houedene vol. iv., str. 7; Howeden, str. 389

¹⁶⁷ EVERARD: *Brittany and Angevins*, str. 162

¹⁶⁸ DESBORDES: *Arthur de Bretagne*, str. 166

¹⁶⁹ STUBBS, William: *Historical works of Gervase of Canterbury vol. i.*, London 1879, str. 532

¹⁷⁰ *Church historians vol iv.*, str. 650

Ludvíka.¹⁷¹ Když byl Arthur v relativním bezpečí Filipova pařížského paláce, Richard ztratil o další vyčerpávající boje na okraji jeho říše zájem a začalo jednání o uzavření míru. Roger Hoveden o tom hovoří takto: „*Toho roku také lid ze Champagne, Flander a také Bretonci opustili krále Francie a stali se straníky krále Anglie a bylo domluveno, že nikdo neuzavře smlouvu s králem Francie bez společného souhlasu všech stran. Král Richard si je a také mnoho mocných království Francie získal pomocí darů.*“¹⁷²

Mír byl podepsán v létě roku 1197. Vévodkyně Konstancie byla propuštěna na svobodu a byla jí také navracena veškerá její území. Richard rovněž omilostnil vzpurné bretaňské barony, především pak Andrého de Vitré, kterému vrátil veškeré jeho majetky na obou stranách kanálu. Mír v podstatě znamenal návrat k poměrům před vypuknutím konfliktu.¹⁷³ Richard se nyní mohl plně soustředit na boj proti Filipovi Augustovi. Ačkoliv ze situace, jaká ve druhé polovině roku 1196 panovala, je snadno vyvoditelné, že hlavním důvodem, proč Richard opustil svoje snahy o podmanění Bretaně a přistoupil k jednáním o míru, byl fakt, že Arthur byl ve Filipově moci. Tudíž nemohlo dojít k naplnění Richardova záměru zmocnit se ho a dále se starat o jeho výchovu. Dobové prameny vidí v uzavření jiný důvod a iniciativu kladou na stranu Bretonců. William z Newburghu to shrnuje následovně: „*V těchto dnech byli Bretonci, tou dobou revoltující proti králi Anglie, donuceni těžkými násilnostmi, páchanými na hranicích jejich země královskými vojáky, vrátit se se svým milovaným Arthurem do královny přízně a spojit se s ním.*“¹⁷⁴ Jak víme, Arthur nebyl v té době na území Bretaně, ale v Paříži a tudíž se nepodílel na uzavírání mírových dohod a na jednáních. Kronikář zmiňuje, že země trpěla pod náporom Richardových vojáků, a to bylo tedy hlavním důvodem ukončení bojů. Je to v přímém rozporu s tím, co o pár století později napsal ve své *Chronique de Vitré* Le Baud, který naopak připouští, že Richard ztratil v boji s Andréem de Vitré příliš mnoho mužů a proto uzavřel tento mír.¹⁷⁵ Realita nejspíš leží někde uprostřed. *Philippida* Viléma Bretaňského to stručně komentuje takto: „*Bez jakéhokoliv zdržení opustil pak Richard území Bretaně a pokračoval ke všem svým praporům, shromážděným ve velkém množství [...] vedl svoje armády v rychlém pochodu vychloubajíc se, jak porazí krále Filipa...*“¹⁷⁶ Richard tedy evidentně neměl na dalším boji v Bretani zájem, jelikož mnohem větším cílem bylo nyní postavit se svému úhlavnímu nepříteli, tedy králi

¹⁷¹ DESBORDES: *Arthur de Bretagne*, str. 171

¹⁷² Rogerii de Houedene vol. iv., str. 19; *Hoveden*, str. 400

¹⁷³ EVERARD: *Brittany and Angevins*, str. 166 - 167

¹⁷⁴ *Church historians vol iv.*, str 666n

¹⁷⁵ Pierre le Baud: *Chronique de Vitré*, str. 32; *Brittany and Angevins*, str. 165

¹⁷⁶ GUIZOT, Francois: *Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France. La Philippide*, Paris 1825, str.

Francie, se kterým byl v neustálé válce od svého návratu ze zajetí. Bretonci ale jistě uzavření míru přivítali, jelikož to pro ně znamenalo navrácení poměrů k normálu a restauraci pořádku a majetků. Navíc, jak již bylo několikrát řečeno, bretaňská nobilita měla svoje statky na obou stranách kanálu a byla různými vztahy provázána s anjouovskou dynastií a její politikou a tudíž je pravděpodobné, že rovněž neměla zájem zbytečně prodlužovat boj s Richardem, byli ochotni uzavřít mír.

Rozkolísanost množství informací o těchto událostech obsažených v dobových narativních pramenech, stejně jako některá protichůdná tvrzení mohou naznačovat, že tento konflikt nebyl pro soudobé autory příliš zajímavý, respektive byl v kontextu ostatních popisovaných událostí vnímán jako záležitost druhořadá. Zatímco některé kroniky se alespoň zmiňují o proběhnuvším boji mezi Richardem a bretonskými elitami a zcela v souladu s popisným a relativně strohým stylem, kterým jsou v podobných pramenech popisovány bojové akce anglického krále v různých částech jeho říše připomínají plundrování území, například v kronice Ralpa Coggeshalla nenacházíme o tomto konfliktu ani k roku 1196, ani následujícímu vůbec žádnou zmínku (namísto toho zde nacházíme zevrubné líčení smrti císaře Jindřicha VI. a byzantského císaře Andronika v roce 1185). Stejně tak ani většina klášterních análů nepřináší o těchto událostech žádné informace, vyjma tewkesberských análů, které Richardovu invazi do Bretaně milně datují rokem 1195 (patrně jí zaměňují za Richardovu návštěvu a setkání s vévodskou rodinou). O co skromnější jsou v popisu války mezi Richardem a Bretaní z roku 1196 soudobí autoři, o to více informací pak nacházíme v rozsáhlé kronice Pierra Le Bauda z počátku 16. století. Právě z ní pochází až překvapivě přesný popis průběhu kampaně od prvního setkání krále Richarda s Konstancií, přes její zajetí a následné boje až po uzavření míru, včetně stanovení jeho podmínek. Jak jsem však již zmínil výše, využitelnost této kroniky je problematická a můžeme se k ní obracet pouze s nejvyšší opatrností.

Některá fakta se dají částečně odvodit, a tím i potvrdit z listinného materiálu a rovněž komparací se zmínkami ze soudobých zdrojů a s itinerářem Richarda I., jiná se však s některými dalšími a, chtělo by se říci, věrohodnějšími zdroji rozcházejí. Hlavním problémem Le Baudovy kroniky je její obrovský časový odstup od popisovaných událostí. Zatímco v případě pramenů typu Howedenovy nebo Newburghovy kroniky můžeme z části spoléhat na určitou věrohodnost, jelikož tito autoři zaznamenávali děje, jichž mohli být přímými svědky, u Le Baudovy kroniky tomu tak není. Otázkou tedy zůstává, jak velká je v tomto díle míra jeho vlastní imaginace a fabulace, případně, jak moc tendenční jeho vyprávění je vzhledem k faktu, že pracoval pro Annu Bretaňskou, jejíž byl duchovním a také

že pocházel z oblasti na pomezí Bretaně.¹⁷⁷ Prameny čistě francouzské provenience, které vznikly na přelomu 12. a 13. století, jsou sdílnější a na rozdíl od Le Bauda mohou sloužit jako primární zdroj pro rekonstrukci událostí let 1196 – 1197. *Philippida*, dílo osobního kaplana francouzského krále Filipa Augusta, popisuje Richardův útok na Bretaň, v kontextu jeho neutuchajícího boje s Filipem, stejně jako odchod malého Arthura do Bretaně. Problémem tohoto díla je však jeho jasně jednostranné zaměření – jedná se oslavný spis na vládu Filipa II. Augusta a proto nepřekvapí, že jeho autor si zde nešetřil košaté vylíčení ukrutností, páchaných Richardovými vojsky na Bretoncích, které však, alespoň podle Viléma Bretaňského, ani těmito hrůzami nemohl zlomit v jejich poslušnosti k Filipovi a věrnosti Francii.¹⁷⁸ Druhý relevantní pramen této provenience – Rigordova kronika vlády Filipa Augusta se tímto tažením nezabývá a věnuje se výhradně zápasu krále Richarda s Filipem Augustem. Podobně ani *Velké francouzské kroniky* vzniklé v průběhu 13. století se k tomuto konfliktu nevracejí.

Když byl uzavřen mír, Richard se mohl opět plně věnovat boji s Filipem Augustem. Již v roce 1196 nechal nad vesnicí Andelys v Normandii postavit mohutnou pevnost, která měla chránit přístup k Rouenu a zabránit tak nepříteli odříznout a ovládnout toto hlavní město vévodství. Hrad Chateau – Gaillard byl chloubou středověkého pevnostního stavitelství¹⁷⁹ a dodnes budí jeho pozůstatky na skále nad ohybem Seiny respekt. Zatímco Arthur trávil tento čas v bezpečí pařížského královského paláce ve společnosti prince Ludvíka, Richardovi se dařilo získávat proti Filipovi ve Francii spojence z řad těch nejmocnějších příslušníků tamní nobility. Patřili mezi ně hrabata Balduin Flanderský a Renaud z Boulogne a také hrabě ze Champagne.¹⁸⁰ V roce 1197 se začala formovat protifrancouzská koalice, jejíž členy se podařilo Richardovi získat nejspíš i díky úplatkům, jak nás informuje Roger Hoveden, který uvádí, že Balduinovi bylo vyplaceno pět tisíc stříbrných marek za jeho pomoc.¹⁸¹ Richard měl ještě jednoho spojence – svého synovce Otu, který byl synem Richardovy sestry Matyldy a Jindřicha Lva, bývalého saského a bavorského vévody. V roce 1196 získal Ota od Richarda

---

¹⁷⁷ MICHAUD, Louis-Gabriel: *Biographie universelle ancienne et moderne vol xxiii.*, Paris & Leipzig 1854, str. 452

¹⁷⁸ *Philippide*, str. 130; Vilém zde Richardovi a jeho jednotkám připisuje ohavné činy, páchané na lidu Bretaně – měl na něj „*udeřit veškerými strastmi, strhnout množství hradů, zničit mnoho vsí i měst, nešetřil ani děti, ani dospělé, navíc, ve stejný den, kdy se slavilo slavné utrpení Krista, nechal zhynout mnoho lidí mečem a ve své krutosti připravoval způsob smrti dosud neslýchaný; Mnohé donutil zhynout v plamenech a kouři poté, co byli zahrnání do sklepů až do hlubin země, aby se zde vyhnuli smrti.*“ Takovéto drastické a naturalistické popisy vojenských tažení nebyly v narativních pramenech tohoto období ničím neobvyklým, podobný slovník volí o několik desetiletí později například Roger z Wendoveru pro popis tažení krále Jana, nelze je tedy brát příliš doslovně, jelikož se jednalo o jistý ustálený způsob vyjádření odporu k jednání jedince.

¹⁷⁹ POOLE: *Domesday*, str. 375

¹⁸⁰ Tamtéž, str. 376

¹⁸¹ *Howeden vol. ii.*, str. 399

se souhlasem Eleonory Akvitánské titul hraběte z Poitou a vévody z Akvitánie.¹⁸² Ota měl také jistý nárok na anglický trůn, jelikož byl, stejně jako Arthur, synovcem krále Richarda, na rozdíl od Arthura by se ale u Oty jednalo o nárok v ženské linii. Po smrti císaře Jindřicha VI. v roce 1197 se Ota stal jedním z kandidátů na uprázdněný říšský trůn proti Jindřichovu bratrovi Filipovi Švábskému. Zatímco štaufského pretendenta podporoval francouzský král, Ota měl přirozeně na své straně Richarda.¹⁸³ Ačkoliv by se Ota teoreticky mohl ucházet o anglickou korunu, byl by takový postup zřejmě dost nepravděpodobný i vzhledem k tomu, že Otovým cílem byla koruna císařská.¹⁸⁴

Richardovi se i za přispění svých spojenců podařilo Filipa Augusta několikrát porazit a získat tak zpět většinu z toho, co se francouzskému králi podařilo v předešlých letech na Angličanech dobýt. Ve chvílích svého největšího triumfu asi Richard ani v nejmenším netušil, že je to jeho poslední válka a zbývá mu pouze několik posledních měsíců života, stejně jako ho v této chvíli zřejmě nenapadlo, že již za pár měsíců bude Anglie i anjouovské kontinentální državy sklízet trpké plody jeho nevyhraněné nástupnické politiky. Největšími porážkami Filipovy armády byly boje u Courcelles a Gisors ve druhé polovině roku 1198.¹⁸⁵ Mír oba králové uzavřeli v lednu následujícího roku mezi Andelys a Vernonem v Normandii: „*Při té příležitosti přijel král Anglie po Seině na lodi, a protože se mu nechtělo přistát, mluvil z oné lodi s králem Francie, který seděl na koni na břehu řeky a mluvil s králem Anglie z očí do očí...*“¹⁸⁶ Takto poměrně kuriózně uzavřená smlouva garantovala oběma králům držbu těch území, která ovládali v den uzavření míru. Richardovi se tedy podařilo uhájít svoje zisky a uzavřít tak další etapu boje mezi lvem a lilíí. Příměří mělo trvat pět let.¹⁸⁷ Richardovi se účinnými vojenskými kampaněmi a za pomoci vhodně získaných spojenců podařilo rozšířit svoje zisky v údolí Loiry a znovu získat téměř vše, co bylo v předešlých letech v Normandii ztraceno, zatímco Filip si podržel pouze Gisors.¹⁸⁸ Někdy v této době se také Arthur Bretaňský vrátil z Paříže zpět do Bretaně.

Po podepsání míru mezi Richardem a Bretonci v roce 1197 pokračovala v Bretani vláda Arthurovy matky Konstancie, která se sice musela podřídit Richardovi, vzhledem k tomu, že ten byl ale v následujících letech zaneprázdněn jinými aktivitami, zdá se, že mohla

---

¹⁸² i přesto se v oficiálních dokumentech Richard i nadále tituloval jako vévoda z Akvitánie, tudíž ono propůjčení titulu Otovi bylo pouze v symbolické rovině

¹⁸³ DESBORDES: *Arthur de Bretagne*, str. 173

¹⁸⁴ Ota Brunšvický se stal po smrti Filipa Švábského v roce 1208 jediným římským králem a o rok později byl korunován císařem, nicméně byl nakonec poražen a nahrazen Fridrichem II. Štaufským.

¹⁸⁵ POOLE: *Domesday*, str. 377

¹⁸⁶ *Rogierii de Houedene vol. iv.*, str. 79 – 80; *Howeden vol. ii.*, str. 450

¹⁸⁷ POOLE: *Domesday*, str. 378

¹⁸⁸ GILLINGHAM: *Empire*, str. 49

i nadále vládnout relativně samostatně, pouze pod dohledem Roberta z Thornhamu, senešala v Anjou.¹⁸⁹ Není zcela jasné, kdy přesně se mladý vévoda vrátil domů, nejpozději však počátkem roku 1199. Roger z Hovedenu píše k roku 1198: „*Toho roku také [...] Arthur z Bretaně a mnozí další opustili krále Francie a přidali se k Richardovi, králi Anglie a přísahali mu, že neuzavřou mír s králem Francie bez všeobecného souhlasu všech.*“¹⁹⁰ V tomto období se Arthur také začíná vyskytovat v listinách vydávaných jeho matkou, což znamená, že byl nejspíš postupně uváděn do problematiky vlády nad vévodstvím a Konstancie se s ním začínala dělit o vládu. Arthurovi bylo tou dobou dvanáct let. Arthurovo jméno se vyskytuje v listině vydané v roce 1198, což by mohlo naznačovat, že se vévoda vrátil do Bretaně již v této době, což by odpovídalo i zápisu v Hovedenově kronice, avšak jistota chybí. Ačkoliv z formulace „*se souhlasem a ze svobodné vůle Arthura, mého syna...*“¹⁹¹ by se mohlo zdát, že Arthur byl tomuto aktu přítomen, stejně tak se může jednat pouze o formální zápis. Jistě víme pouze to, že Arthur byl v Bretani v době Richardovy smrti v dubnu roku 1199.

Na jaře roku 1199 bojoval Richard v Limousinu proti jednomu ze svých vazalů a obléhal hrad Chalus. Celý spor byl vyvolán zcela triviální záležitostí. Rigord i Roger Hoveden se shodují, že šlo o poklad, který byl v okolí hradu nalezen a který měl být vydán králi. Hoveden popisuje velice barvitě, jak byl král při obléhání hradu zraněn a poté léčen. Zemřel na následky střelného zranění 6. dubna 1199. Těsně před smrtí měl určit svým nástupcem bratra Jana: „*Když pak král přestal doufat, že přežije, odkázal království Anglie svému bratrovi Janovi, stejně jako všechna svá území také přikázal, aby mu všichni, kteří jsou zde přítomni, přísahali věrnost a aby mu byly předeny všechny Richardovy hrady a také tři čtvrtiny pokladu.*“¹⁹² Na Arthura umírající král vůbec nemyslel.

Většina kronikářů se nezmiňuje přímo o tom, že by král na smrtelné posteli svěřil Anglii do Janových rukou tak, jak to činí Hoveden. Kromě Hovedena se o jmenování Jana Richardovým nástupcem zmiňuje ze soudobých autorů ještě Rigord, který přímo píše, že Richard určil svým nástupcem Jana, který byl následně korunován.¹⁹³ Ještě na začátku roku 1199 to přitom vypadalo, že Jan bude připraven o všechno. Ve snaze vnést rozbroje do rodiny Plantagenetů a profitovat z toho Filip odeslal Richardovi dopis, ve kterém ho informoval, že Jan se přidal na jeho stranu. Na to měl Richard reagovat tím, že Janovi zabavil veškeré jeho

---

¹⁸⁹ DESBORDES: *Arthur de Bretagne*, str. 174

¹⁹⁰ *Rogerii de Houedene vol. iv.*, str. 54; *Howeden vol. ii.*, str. 427

¹⁹¹ EVERARD: *Chartres*, str. 64

¹⁹² *Rogerii de Houedene vol. iv.*, str. 83; *Howeden vol. ii.*, str. 453

¹⁹³ *Rigord*, str. 145

statky. Jan se však tvrdě bránil a vyžadoval po Filipovi, aby jeho zradu dokázal. Když se ukázalo, že se ze strany francouzského krále jedná pouze o trik, došlo mezi oběma bratry k usmíření, a jak píše Hoveden, „*od této chvíle přijal král Anglie svého bratra Jana do větší přízně a nebral již vážně zprávy od krále Francie.*“¹⁹⁴ Chybělo tedy málo a Jan se nemusel vytoužené koruny vůbec dočkat. Otázkou zůstává, jestli by se Richard v takovém případě vrátil ke konceptu, který nastínil v roce 1190 v Messině a svěřil by anglickou korunu do rukou svého synovce. Pomineme-li Messinu, nezabýval se Richard po celou dobu své vlády hlouběji otázkou, kdo po něm převezme trůn. Richardova manželka Berengaria mu nedala žádného potomka, v opačném případě by byla celá situace nejspíš velice snadno vyřešena. Zdali Richard skutečně ve chvílích předtím, než naposledy vydechl, skutečně vyslovil Janovo jméno a určil ho přímo nástupcem, se dnes již asi nedozvíme. Samozřejmě je to možné, konec konců nezávisle na sobě se na tom shodují dva kronikáři z opačných stran kanálu, jisté je ale pouze to, že krátce po Richardově smrti nastaly pro Anglii opět nelehké časy.

---

¹⁹⁴ Rogerii de Houedene vol. iv., str. 81; Howeden vol. ii., str. 452

3. V BOJI O KORUNU

3.1 REX MORTUS, VIVAT REX

Náhlá a nečekaná smrt krále Richarda v dubnu 1199 posunula opět do popředí palčivou otázku, a sice kdo bude králem. Na rozdíl od situace před deseti lety, kdy nikdo nepochyboval o legitimitě Richardova nástupu na trůn, existovali nyní dva možní kandidáti na anglickou korunu, oba se mohli opírat o nároky plynoucí z jejich pozice uvnitř anjouovské dynastie a oba měli na své straně silné skupiny podporovatelů. Zatímco Richardův nejmladší bratr Jan byl v době králova skonu dospělým, třiatřicetiletým mužem, jeho sok, bretaňský vévoda Arthur dosáhl v této době věku dvanácti let a byl tedy ještě chlapcem. V jeho případě tedy velice záleželo na tom, jak moc ochotně mu jeho příznivci v této těžké situaci pomohou. Poněkud paradoxní se může zdát, že v době Richardovy smrti dlel jeho bratr Jan u dvora vévody Arthura v Bretani.¹⁹⁵

Jakmile se Jan dozvěděl, že jeho bratr zemřel, začal velice pohotově jednat ve snaze zajistit si co nejlepší výchozí pozici pro získání bratrova dědictví. Všichni soudobí kronikáři se shodují na tom, že Jan se obratem zmocnil královské pokladnice, která byla uložena na hradě v Chinonu. Ralph z Coggeshallu to popisuje následovně: „*Jakmile se Jan doslechl, že je jeho bratr mrtvý, přijel do Chinonu, kde byl uložen královský poklad, Robertem z Tornhamu mu byl poté předán hrad i s pokladem, brzy poté pak i další hrady a města v Normandii, v čemž mu nikdo nebránil.*“¹⁹⁶ Prakticky stejnou informaci nalezneme i v kronice Rogera Hovedena. Ten na rozdíl od Coggeshalla klade ještě před událostí v Normandii krátkou poznámku o tom, jak se Jan snažil zabezpečit situaci přímo v Anglii. „*Když Richard, král Anglie zemřel, jeho bratr Jan, hrabě z Mortain, který byl nyní v Normandii okamžitě poslal do Anglie Huberta, arcibiskupa v Canterbury a Williama Marshala, aby zde udrželi pořádek společně s Geoffreyem Fitz-Peterem, justiciárem Anglie.*“¹⁹⁷ Coggeshall zmiňuje, že k převzetí moci nad Normandií došlo bez odboru, tudíž ve shodě s míněním tamních elit. Jan byl také již 25. dubna v Rouenu ustanoven normandským vévodou. Coggeshall připomíná, že se tak stalo „*společnou volbou urozených [procerum] a poté stvrzením lidu [civium].*“¹⁹⁸ Slavnostní akt investitury se pak odehrál za přítomnosti rouenského arcibiskupa Waltera z Coutances, dle slov Gervase z Canterbury Jan doslova obdržel normandské vévodství z arcibiskupových

¹⁹⁵ EVERARD: *Brittany and Angevins*, str. 167

¹⁹⁶ *Coggeshall*, str. 99

¹⁹⁷ *Rogerii de Houedene vol. iv.*, str. 86; *Howeden vol. ii.*, str. 456

¹⁹⁸ *Coggeshall*, str. 99

rukou.¹⁹⁹ Roger Hoveden popisuje nastolení nového vévody ještě detailněji, když zaznamenává, že Jan byl „opásán mečem normanských vévodů, v hlavním kostele řečeného města [Rouenu] rukou arcibiskupa Waltera a při této příležitosti pak zmíněný arcibiskup vložil na vévodovu hlavu zlatou čelenku [circulum aureum] se zlatými růžemi po obvodu. Vévoda složil přísahu v přítomnosti kléru i lidu [populus] nad relikviemi světců a svatými Evangelii, že bude zachovávat práva církve neporušená, v dobré víře a bez zlého úmyslu a že bude vykonávat spravedlnost a vymýtí všechna bezpráví a učiní zde dobré zvyky.“²⁰⁰ Jak je tedy patrné, proběhlo převzetí Normandie bez větších problémů. Hovedenova slova o obsahu přísahy nijak nevybočují z rámce, v jakém jsou popisovány podobné akty, skládané Janovými předchůdci.

Nyní, když měl Jan zajištěnou svojí pozici v Normandii, vydal se do Anglie, kde měl být korunován anglickým králem. V souvislosti s Janovým vlastním nástupnictvím v na anglický trůn nacházíme zajímavou epizodu, popsanou v životopisu Williama Marshalla, sepsaném krátce po jeho smrti roku 1219. Po smrti Richarda I. mělo dojít k setkání s arcibiskupem z Canterbury,²⁰¹ na kterém se měla řešit právě otázka nástupnictví. „Marshall se již chystal jít spát, když k němu dorazila ona novina. Rychle se proto oblékl a vydal se do Pré k arcibiskupovi. [...] Král je mrtev, jaká nám ještě zbývá naděje? Žádná, protože po něm již nevidím nikoho, kdo by mohl bránit království. Očekávám tedy, že nás Francouzi vyštvoou pryč, protože jim nikdo nebude moci vzdorovat. Bude muset, odpověděl Marshall. Musíme rychle zvolit nástupce. Dle mého názoru bychom měli vybrat Arthura. Ale pane, řekl Marshall, to by bylo špatně. Arthur má zlé rádce, je podezřavý a pyšný. Jestliže si ho vybereme jako našeho vůdce, způsobí nám mnohé potíže, jelikož nemá rád Angličany. Ale pohleďte na hraběte Jana. Dle svědomí je to nejbližší dědic země svého otce i bratra. Arcibiskup na to odpověděl: Marshalle, tedy chcete raději jeho? Ano pane, protože to je tak správné. Syn je blíže zemi svého otce nežli synovec. Marshalle, nechť je tedy po vašem, ale říkám vám, ničeho co jste kdy udělal, nebudete tak litovat.“²⁰²

U kronikářů, kteří psali v době, ve které se zmíněný rozhovor měl odehrát, se s takovouto informací neseťkáváme. Ani v dílech, která vznikala časově blíže Marshallovu životopisu, jako je například *Flores Historiarum* Rogera z Wendoveru nenacházíme ani nejmenší zmínku o tom, že by se takovýto rozhovor kdy odehrál. Je třeba si uvědomit, že

¹⁹⁹ Gervase, str. 92

²⁰⁰ Rogerii de Houedene vol. iv., str. 87 – 8; Howeden vol. ii., str. 457

²⁰¹ v Marshallově životopisu není přesně specifikováno, o jakého arcibiskupa se jedná, nicméně se dá předpokládat, že jde právě o Huberta Waltera, arcibiskupa z Canterbury, který se nacházel v Normandii, odkud byl následně spolu s Marshalem vyslán do Anglie

²⁰² MEYER, Paul: *L'histoire de Guillaume le Maréchal*, Paris 1901, str. 159n

Marshallův životopis vznikl cirka dvacet let po událostech, které popisuje a tak se může jednat pouze o jakousi dramatickou vložku, která nemusí mít zcela reálný základ. Samozřejmě nemůžeme zcela vyloučit, že k podobnému rozhovoru mezi Williamem Marshalllem a arcibiskupem mohlo dojít.

Z citovaného úryvku je patrné, že zatímco arcibiskup projevil značné obavy o budoucnost říše, především pak strach z ovládnutí anjouovského impéria Francouzi, William Marshall naznačil poněkud střízlivější pohled. Proti arcibiskupovu názoru, že by se dědicem království měl stát Arthur, argumentuje vcelku jasně důvody, proč by taková volba byla zcela chybná a zároveň hned předkládá argumenty ve prospěch Jana Bezzemka. Jako jeden z argumentů proti případné Arthurově kandidatuře je zde uváděn fakt, že Arthur nemá rád Angličany. Zde se tedy patrně jedná o narážku na Arthurův cizí původ. Arthur, na rozdíl od Jana, v Anglii nikdy nebyl a jeho dosavadní působení bylo také silně spojeno s francouzským králem, na jehož dvoře již v minulosti nějaký čas pobýval, což mohlo zajisté v očích Williama Marshalla působit nedůvěryhodně až nebezpečně. William Marshall zde ale uvádí i jiný, zcela konkrétní důvod, proč by koruna ostrovního království měla spočinout raději na Janově hlavě, a tím je, že Jan, jakožto syn Jindřicha II. má přednost před Arthurem, který byl Jindřichovým vnukem a synovcem zesnulého krále Richarda. Z čeho tato argumentace mohla vycházet? Je skutečně komplikované určit, kdo měl reálně větší nárok na samotnou anglickou korunu, jelikož v době kolem smrti krále Richarda jednak neexistoval žádný jasně vymezený řád pro nástupnictví, jednak Richard sám se za svého života, podobně jako jeho otec, nevyjádřil zcela přesně k otázce svého nástupce v případě, že by zemřel bez potomků.

Chceme-li zjistit, jaký byl dobový náhled na následnictví a dědictví, máme k dispozici právní sbírku, sestavenou jedním z královských úředníků Jindřicha II. Ranulphem Glanvillem. Zde se Glanvill sice zabývá rovněž dědictvím, ovšem v poměrně širokých souvislostech aplikovaných primárně na nižší složky feudálního systému, než byla královská rodina. Navíc z některých částí této sbírky není jasný názor na nástupnictví zcela patrný. V kapitole III Glanvill hovoří o tom, že *„nejbližšími dědici pána jsou ti z jeho těla, tedy syn nebo dcera. Pokud takových není, jsou povoláni vzdálenější dědicové, konkrétně vnuk nebo vnučka, pocházející z přímé linie syna či dcery. Pak bratr, či sestra a ti, kteří pocházejí od nich a tedy v nepřímé linii.“*²⁰³ Pokud oním pánem bude Richard, pak, jestliže nemá žádné své vlastní potomky a tím pádem ani vnuky, nastupují jeho bratři. Zde se nabízí otázka, zdali by měli

---

²⁰³ Glanvill, str. 124n

nejprve v pořadí dle věku přednost všichni bratři a až poté jejich případní potomci, nebo zdali by byla dána přednost nejprve potomkům starších bratří.

Na jiném místě Glanvill sám přiznává, že neexistuje shoda v případě, který nastal právě po smrti krále Richarda, tedy že je zde syn již zesnulého potenciálního dědice a stejně tak mladší bratr. „*Zemře-li však někdo [Jindřich II.] a zanechá po sobě mladšího syna [Jan] a také vnuka [Arthur], tedy potomka svého staršího syna [Geoffrey], jsou velké pochybnosti o tom, který z nich by měl být v nástupnictví upřednostněn, zdali syn či vnuk. Někteří si myslí, že mladší syn má větší právo na dědictví, nežli vnuk z tohoto důvodu – Starší syn nepřežil otce, a tudíž zde již není ve chvíli, kdy se má dědit, ale mladší syn přežil oba – svého bratra i svého otce a je tedy správné, jak prohlašují, že by měl následovat svého otce. Ale jiní spíše myslí, že vnuk by měl mít právo být upřednostněn před svým strýcem. Jelikož vnuk, jenž pochází od staršího syna [...] by měl převzít veškerá práva svého otce, kterými by disponoval, kdyby stále žil.*“²⁰⁴

Je tedy jasné, že v případě vlastního trůnu se nebylo v podstatě o co opřít, jelikož právní zvyklosti, které popisuje Glanvill, umožňovaly teoreticky legitimní následnictví jak Arthura, tak Jana. Pro úplnost je třeba poznamenat, že Glanvillova sbírka byla vytvořena minimálně deset let před Richardovou smrtí a není teda ovlivněna událostmi a rozhodnutími z let 1199 – 1200. Je zajímavé, že podle některých názorů mohl být tím, kdo sbírku sepsal některý z Glanvillových spolupracovníků. Jedním z nich byl právě i Hubert Walter, arcibiskup z Canterbury, který v Marshallově životopise vystupuje jako obhájce práv Arthura Bretaňského.²⁰⁵ Pokud by tomu tak bylo, mohlo být Hubertovo počáteční rozhodnutí podpořit mladého bretaňského vévodu proti Janovi ovlivněno i kolísavým právním názorem na následnický pořádek v Anglii. I tak je pravděpodobné, že vzdělaný muž Hubertova formátu, navíc Glanvillův spolupracovník, byl s touto prací přinejmenším seznámen a znal tedy různé přístupy k následnické otázce.

Naproti tomu William Marshall se v podstatě opírá o zvyklost, která byla uplatňována v normandském právu a podle které se ostatně i sám Jan bez problémů stal normandským vévodou. Normandské zvykové právo bylo sepsáno v průběhu 13. století, můžeme však předpokládat, že reflektuje zvyklosti, uplatňované ve starší době. Ve starším spisu, známém jako *Trés ancien coutumier de Normandie* je otázka nástupnictví vyjádřena takto: „*Syn je*

---

²⁰⁴ Glanvill, str. 130 - 131

²⁰⁵ viz kapitola *Prameny*

*přednostním dědicem svého otce, nežli vnuci [nepotes], tedy synové staršího bratra.*²⁰⁶ Mladší spis, *Summa legibus* pak otázku následnictví mírně rozšiřuje avšak se stejným výsledkem. Jak je zdůrazněno v kapitole XXV., „*v případě následnictví z otce na syna nedědí vnuk [nepos; ve francouzské verzi nepveu] po svém předkovi, je-li potomkem staršího syna, který zemřel za života otce.*“²⁰⁷ Normandské právo tedy mělo vcelku jasno. Podle něj byl Jan v podstatě nezpochybnitelným dědicem. Zdali Marshall skutečně odkazoval na toto ustanovení, když hájil Janovy nároky, samozřejmě nemůžeme s jistotou tvrdit, jistá možnost zde ale existuje. Jednoduše se mohl ve snaze o hladké nástupnictví snažit postupovat podle určitého jasnějšího rámce, který se právě osvědčil v případě převzetí Normandie. Ostatně Normandie a byla v době vlády anjouovských králů svázána s Anglií poměrně silně a po roce 1106 vždy byla snaha, aby tato dvě panství spočinula pod žezlem jediné osoby.

Jak se dozvídáme z narativních pramenů, když William Marshall společně s arcibiskupem dorazili do Anglie, zdá se, že nyní již v plné shodě, že právoplatným králem má být Jan, zajistili složení přísahy věrnosti nastávajícímu panovníkovi. „*Hubert, arcibiskup z Canterbury a William Marshall, kteří byli posláni aby zajistili mír v Anglii, nechali poddané království [homines regni] , jak ve městech, tak na hradech [burgis] a také early, barony, svobodné [libere tenentes] přísahat věrnost a zachovávat mír vůči Janovi, vévodovi Normanů, synovi krále Jindřicha, syna císařovny Matyldy. Nicméně všichni biskupové, stejně tak jako někteří earlové a baroni nechali svoje hrady posílit muži, zásobami i zbraněmi. Na to Hubert, arcibiskup z Canterbury, William Marshall a Geoffrey Fitz-Peter, justiciár Anglie uspořádali setkání v Northamptonu a svolali sem ty osoby, o kterých měli největší pochybnosti. [...] Slíbili jim, že Jan, vévoda Normanů jím každému dá každému co mu náleží, když mu odpřisáhnou věrnost a zachovají mír. Říká se, že na to pak všichni řečení baroni a earlové přísahali věrnost a věrnou službu Janovi, vévodovi Normanů.*“²⁰⁸

Podle tohoto textu je patrné, že mezi některými příslušníky ostrovní nobility převládala minimálně ostražitost. Tento postup nemusí nutně souviset přímo s odmítavým postojem vůči Janovi, jako novému vládci Anglie, ale může vycházet z čistě pragmatických důvodů. Smrt panovníka byla obvykle provázena jistými násilnostmi v důsledku jakéhosi rozvolnění mravů v době, kdy neexistuje centrální moc a tak je opevňování hradů pochopitelné.²⁰⁹ Navíc nemáme důkaz o tom, že by mezi těmito barony panoval jakýkoliv

²⁰⁶ *Coutumiers*, str. 12 – 13; v poznámce je uveden i přípis „Přesně tak, jak se také stalo Janovi, králi anglickému a mnohým dalším.“

²⁰⁷ DE GRUCHY, William, Laurence (ed.): *Ancienne coutume de Normandie, St. Hélier, 1881*, str. 74

²⁰⁸ *Rogierii de Houedene vol. iv.*, str. 88; *Howeden vol. ii.*, str. 457

²⁰⁹ WARREN: *King John*, str. 59

příklon k Arthurovi. Hoveden přímo jmenuje některé z těch, kteří se začali takto připravovat na těžké časy. Mezi jinými je zde zmíněn i manžel vévodkyně Konstancie Bretaňské Ranulf, earl z Chesteru. I těmto neposlušným baronům a earlům zjevně nakonec stačila záruka od autorit, které představovali canterburský arcibiskup společně s justiciárem a Williamem Marshallem, aby i oni odpřisáhli věrnost.

Když byla Janovi v Anglii zajištěna podpora, mohlo dojít k samotnému aktu korunovace. Janovým akcím na kontinentě od dubna 1199 se bude podrobněji věnovat následující kapitola. Jan se 25. května 1199 vylodil v Shorehamu a dva dny na to byl ve westminsterském opatství korunován anglickým králem. O korunovaci nás v různém rozsahu zpravuje většina soudobých kronikářů. Hoveden uvádí, že „*Hubert, arcibiskup z Canterbury pak korunoval a pomazal řečeného normanského vévodu Jana králem Anglie, v kostele sv. Petra ve Westminsteru. [...] Filip, biskup z Durhamu proti tomuto vystoupil, jelikož by se prý korunovace neměla konat v nepřítomnosti arcibiskupa z Yorku, primase vší Anglie.*“²¹⁰ Coggeshall zmiňuje bezproblémové přijetí od předních lidí celé Anglie [proceribus totius Angliae] a poté korunovaci, která se odehrála za velké slávy.²¹¹ S tím souhlasí i Gervase z Canterbury, který doplňuje, že se tak stalo za účasti a přispění všeho anglického kléru.²¹² Ralph Diceto je v líčení Janovy korunovace velice stručný a omezuje se v podstatě pouze na konstatování, že Jan byl slavnostně pomazán na krále. Zajímavá je pasáž z tzv. margamských análů, které nás informují o tom, že král Jan byl „*korunován ve Westminsteru proti úsudku arcibiskupů, biskupů, earlů, baronů a všech dalších předních mužů v Anglii, který tito vyjádřili v Nottinghamu v přítomnosti krále Richarda, jeho [Janova] bratra. Zde byl na základě zrady, kterou spáchal ve spolku s králem Francie odsouzen a vyděděn.*“²¹³ Hovoří samozřejmě o sněmu konaném krátce po Richardově návratu ze zajetí, na kterém Richard předvolal Jana před soud. Margamské anály byly zkompletovány na počátku 13. století až po událostech z roku 1216 a dle mého názoru zcela jasně reflektují stav, který panoval v době jednání s princem Ludvíkem Francouzským ohledně jeho kandidatury na anglický trůn. Jedním z argumentů byl právě fakt, že Jan nebyl právoplatným králem, protože byl zbaven svých práv již v roce 1194. Důvěryhodnost této informace je ale z těchto důvodů poměrně problematická. Nemůžeme tvrdit, že by se v roce 1199 někdo skutečně obrátil proti Janově korunovaci s touto argumentací, jelikož v jiných dobově bližších pramenech jí nenacházíme.

---

²¹⁰ Rogerii de Houedene vol. iv., str. 90; Howeden vol. ii., str. 458 - 459

²¹¹ Coggeshall, str. 99 - 100

²¹² Gervase, str. 92

²¹³ Annales vol. i., str. 24

Stejně jako i Gervase, konstatuje Ralph, že po korunovaci navštívil nový král hroby sv. Tomáše a poté sv. Edmunda. Z narativních pramenů je zřejmé, že korunovace na anglického krále proběhla bez větších problémů a bez odporu. V Anglii byl Jan nejspíš onou přijatelnější variantou, ačkoliv zajisté ne zcela ideální. Z Jana Bezzemka, hraběte z Mortain, posledního ze synů krále Jindřicha II., který si v době, kdy jeho bratři v plné síle ztrpčovali otci život v neustálých půtkách o moc, dokázal představit, že jednou usedne na otcovský trůn, se nyní stal Jan, z Boží vůle král Anglie, pán Irska²¹⁴ a vévoda z Normandie. Ani zdaleka však zatím neovládal celou říši, kterou považoval za své legitimní dědictví.

---

²¹⁴ Irsko bylo svěřeno do Janovy správy v polovině 80. let a Jan se od té doby tituloval jako *Dominus Hiberniae*

3.2 NELEHKÉ DĚDICTVÍ

Normandie a Anglie přijala Jana vcelku bez problémů jako svého legitimního vládce. Jiná však byla situace v ostatních částech anjouovského impéria. V Anjou, Maine a Touraine byla dána přednost Arthurovi. Hoveden zmiňuje, že město Angers, stejně jako celé hrabství bylo předáno Arthurovi z Bretaně Thomasem de Furnes, a to z jasně naznačeného důvodu: „Protože přední mužové z Anjou, Maine a Touraine se sešli a vyjádřili svoji náklonnost k Arthurovi, vévodovi z Bretaně, jako jejich pánovi. Říkali, že je to jejich názor a rovněž také zvyk v těchto oblastech, že syn staršího bratra by měl převzít svoje dědictví, doslovně tedy dědictví, které by Geoffrey, Arthurův otec zdědil, kdyby byl býval přežil Richarda, krále Anglie, svého bratra.“²¹⁵ V podobném duchu informuje o situaci v Anjou a Maine i Ralph Coggeshall: „Když se o smrti krále Richarda doslechli Bretonci |...| obsadili hrabství Anjou a město Le Mans a byli přijati od místních obyvatel. Ti se svorně postavili proti vévodovi [Janovi] a za každou cenu se snažili ustanovit pánem jejich země tohoto chlapce Arthura, jenž byl synem Geoffreye, hraběte z Bretaně, který se narodil druhý hned po králi Richardovi.“²¹⁶ Gervase z Canterbury na druhou stranu tyto události vůbec nezmiňuje.

Elity v Anjou a Maine přijaly dle mínění kronikářů Arthura především proto, že jednaly dle zvyklostí, platných v jejich zemi. Hoveden to píše zcela přímo, Coggeshall to naznačuje zmínkou o Arthurově původu a především zdůrazněním faktu, že Arthurův otec Geoffrey se narodil hned po Richardovi, tedy dříve než Jan. Pokud by byl tedy Geoffrey dosud naživu, měl by na tyto země po smrti svého královského bratra větší nárok, než Jan. Toto Geoffreyovo dědičné právo se po jeho smrti přeneslo na Arthura, který ho nyní může legitimně uplatňovat. Alespoň takový byl evidentně názor místních elit. Lišil se tedy významně od zvyku normandského, který dával jasně přednost Janovi. Bylo zřejmé, že brzo dojde ke konfrontaci. Zatímco za Janem stála Anglie a také Normandie, Arthur byl, jak se ostatně dalo předpokládat, podporován králem Francie Filipem.

Na Velikonoce 1199 byl Arthur v Angers prohlášen hrabětem z Anjou. Poté se vydal do Tours, kde proběhla slavnostní ceremonie investitury, o které nás informuje tourský kronikář.²¹⁷ „Arthur přijel do Tours a dle zvyku byl v kostele sv. Martina přijat mezi kanovníky. V děkanském domě |...| byl pak jako kanovník nastolen.“²¹⁸ I Touraine tedy přijalo Arthura dle svých zvyklostí. Arthurovy jednotky, vedené Williamem des Roches, kterého

---

²¹⁵ Rogerii de Houedene vol. iv., str. 87; Howeden vol. ii., str. 456

²¹⁶ Coggeshall, str. 99

²¹⁷ EVERARD: *Brittany and Angevins*, str. 169

²¹⁸ SALMON, André: *Recueil des chroniques de Touraine*, Tours 1854

Arthur jmenoval senešalem v Anjou,²¹⁹ táhly v této době na Le Mans, kde chtěly překvapit vévodova soupeře Jana. Roger Hoveden ve své kronice poznamenává, že Jan ztrestal město Le Mans, protože se přidalo na stranu Arthura i přesto, že předtím přísahalo věrnost jemu. „Jan, hrabě z Mortaine, přijel do Le Mans a zmocnil se hradu i města. Poté srovnal se zemí městské hradby, hrad i domy, postavené z kamene a zajal místní obyvatele, protože, navzdory přísaze, kterou mu složili, přijali za svého pána Arthura.“²²⁰ 20. dubna bylo Le Mans obsazeno jednotkami pod vedením Williama des Roches. Později zde Konstancie a její syn Arthur přísahali věrnost a Arthur navíc údajně složil hold²²¹ do rukou francouzského krále Filipa Augusta.²²² Hoveden píše, že Konstancie dorazila s Arthurem do Touraine, kde předala svého syna do péče krále Filipa, který ho okamžitě poslal do Paříže ke svému synovi Ludvíkovi.²²³ Rigord naproti tomu poznamenává, že Arthur byl poslán do Paříže až mnohem později, 28. července. Rigord přidává navíc informaci o Arthurově pouti do Saint Denis tři dny po jeho příjezdu do Paříže. „Tři dny poté, to jest 30. dne stejného měsíce [července] se vydal [Arthur] pokorně na pout' do kostela Saint Denis a zbožně zde položil na oltář hedvábný plášť, který věnoval Bohu a svatým mučedníkům, jako záruku své lásky a zbožnosti.“²²⁴

Ať tak či onak, je jasné, že Arthur se těšil velkorysé podpoře krále Filipa. Rigord ve své kronice navíc jasně deklaruje Arthurovu oddanost francouzskému králi, když nás informuje o pouti mladého vévody na místo posledního odpočinku Filipových předků, které pro francouzskou korunu mělo zvláštní význam. Z jiných narativních pramenů se o tomto aktu zbožnosti nedozvídáme, proto je samozřejmě možné, že se jedná o pouhý kronikářův konstrukt, který měl za cíl pouze posílit vědomí sounáležitosti bretaňského vévody a francouzské koruny. Faktem nicméně zůstává, že nejpozději od konce léta byl Arthur znova v Paříži u Filipova dvora. Zároveň máme množství písemností dokládajících, že v období následujícím po nastolení Arthura v Anjou v dubnu 1199 zde Arthur, nebo minimálně Konstancie jeho jménem, vykonávali vládu a vydávali listiny, zejména nejrůznější donace a dary svým přívržencům.²²⁵ Obvyklou titulaturou, používanou v těchto listinách byla formule *Arturus, dux Britanniae, Comes Andegavie et Richemundie*.

Zatímco byl Jan v Anglii a připravoval se na svojí korunovaci anglickým králem, jeho spojenci na kontinentě nepřestávali s vojenskými aktivitami, které měly za cíl oslabit

²¹⁹ EVERARD: *Brittany and Angevins*, str. 167

²²⁰ *Rogerii de Houedene vol. iv.*, str. 87; *Howeden vol. ii.*, str. 456

²²¹ Rigord v této souvislosti nezmiňuje žádná konkrétní území, za která Arthur skládal slib (*hominium fecit et omnimodam fidelitatem cum matre sua*)

²²² *Rigord*, str. 146

²²³ *Rogerii de Houedene vol. iv.*, str. 87; *Howeden vol. ii.*, str. 456

²²⁴ *Rigord*, str. 146

²²⁵ EVERARD: *The charters*, str. 188nn

Arthurovy pozice v jím ovládaných oblastech. Tourský kronikář nás informuje o útoku Janových straníků na Tours, kde pobýval tou dobou Arthur. „*Aimery, vikomt z Thouars, Hugo Brun, hrabě z Marche, Geoffrey z Lusignan a mnozí další baroni z Poitou, s velkým množstvím ozbrojenců přišli do Tours, vyplenili město, zajali tamní lid, řečeného Arthura ponechali pouze s nemnohými uvnitř hradeb města...*“²²⁶ Záhy bylo však město osvobozeno za přispění francouzského krále, který na místo vyslal Viléma z Barri, který, dle líčení tourského kronikáře, zahnal Poiteviny z města pryč a navrátil ho zpět do rukou Arthurových přívrženců.²²⁷

Jan mezitím shromáždil v Anglii vojsko a na konci června k němu v Rouenu přidal ještě normandské jednotky. V tomto okamžiku uzavřel s Filipem Augustem příměří, které mělo trvat do poloviny srpna a které Janovi umožnilo posílit spojenecké vazby s některými francouzskými šlechtici.²²⁸ Tak se do Janova tábora na počátku srpna přidal například Balduin Flanderský, když Janovi v Rouenu složil hold. Hoveden tuto událost datuje 13. srpnem 1199, chybně však uvádí jméno hraběte a identifikuje ho jako Filipa.²²⁹ Balduina následovali i další, Wendover doslova píše, že „*mnozí další šlechtici z království Francie přišli ke králi Janovi do Rouenu a uzavřeli s ním spojeneckou smlouvu proti králi Francie tak, jak to předtím učinili s králem Richardem.*“²³⁰ Když 16. srpna vypršelo příměří, uzavřené v červnu, setkali se oba králové na normanském pomezí a zahájili jednání. Popis průběhu tohoto setkání nám zanechal Roger Hoveden. „*Den po nanebevstoupení Panny Marie a následující den se konalo setkání mezi králi Anglie a Francie, skrze jejich vyslance, na místě mezi Buttaventem a Gouletem, po třech dnech se králové sešli osobně. Nicméně, král Anglie nenalezl s králem Francie společnou řeč. Když byl král Francie dotázán, proč chová k Janovi, králi Anglie tak velkou zášť, když mu nikdy nezpůsobil žádné příkoří, odpověděl [Filip], že se zmocnil [Jan] Normandie a ostatních statků bez jeho svolení a že měl k němu nejprve přijít a požádat o tato území podle svého nároku a složit za ně hold. [...] Také požadoval [Filip] v Arthurově zájmu Poitou, Anjou, Maine a Touraine a přednesl také další požadavky, se kterými král Anglie nemohl souhlasit.*“²³¹ Takové požadavky, jaké Filip, dozajista sledující také svoje vlastní zájmy, předložil, narazily pochopitelně na odmítavou reakci ze strany krále Jana. Jan se

---

²²⁶ *Chroniques de Touraine*, str. 145

²²⁷ Tamtéž

²²⁸ EVERARD: *Brittany and Angevins*, str. 170

²²⁹ *Rogerii de Houedene vol. iv.*, str. 93; *Howeden vol. ii.*, str. 461; Filip Flanderský zemřel v roce 1191 během křížové výpravy

²³⁰ *Flores vol. iii.*, str. 140; *Flowers vol. ii.*, str. 182

²³¹ *Rogerii de Houedene vol. iv.*, str. 94n; *Howeden vol. ii.*, str. 462

evidentně cítil být v právu a kladl vinu za tento konflikt na bedra francouzského krále, který proti němu vede zcela bezdůvodnou válku.

Filipova značná podpora zájmů mladého bretaňského vévody sledovala jistě jasný cíl a tím bylo rozrušení, ať už sebevíc iluzorní, jednoty anjouovské říše a podřízení anjouovských kontinentálních držav moci francouzské koruny. Arthur byl v tomto ohledu ideálním prostředníkem. Filip nechával obsazovat hrady a pevnosti v Anjou a Maine svými lidmi, přičemž deklaroval, že tak jedná v zájmu mladého vévody. Arthurovy dobré vztahy s francouzským králem lze však sledovat dlouhodobě, část dětství ostatně strávil právě na pařížském dvoře, navíc, jak nás informuje opět Hoveden a potvrzuje i Wendover, byl Arthur v této době pasován Filipem na rytíře a složil mu vazalský slib. Zde se oba kronikáři poněkud rozcházejí s míněním Rigordovým, který poznamenává (viz výše), že Arthur složil hold Filipovi již v dubnu v Le Mans. Naproti tomu ostatní prameny se více méně shodují na tom, že k holdovacímu aktu došlo až v létě. Pravdou je, že zatímco Rigord nezmiňuje žádná konkrétní území, za která Arthur měl složit hold, Hoveden přichází s přesným výčtem. Arthur měl složit slib za Anjou, Poitou, Maine, Touraine, Bretaň a Normandii.²³² Je zajímavé, že bretaňský vévoda měl složit hold i za území, která nebyla v tomto okamžiku pod jeho nadvládou a dokonce i za území, za která již dříve přijal Filip hold od Eleonory Akvitánské (hrabství Poitou).

Akvitánie zůstávala stranou konfliktů probíhajících od jara 1199 mezi Janem a Arthurem. Eleonora Akvitánská, vdova po Jindřichovi II. a Janova matka vyhledala dle Rigorda „*krále Filipa v Tours a složila mu hold za hrabství Poitiers, na které měla dědičný nárok.*“²³³ Na konci léta pak předala Akvitánii do rukou svého syna a nařídila tamní nobilitě, aby mu odpřísáhla věrnost.²³⁴ I proto se může zdát poněkud zvláštní, že Filip si nyní nechal složit za Poitou hold i od Arthura a požadoval jeho předání do vévodových rukou. Další události však měly vnést do celého sporu zásadní obrat. Po skončení jednání vypukly boje s plnou silou.

Filip obsadil několik hradů, které patřily Janovým přívržencům, při obléhání Lavardinu byl ale Janovými jednotkami odražen a stáhl se do Le Mans. Po dobytí hradu Ballon se podle pramenů dostal Filip do sporu s velitelem bretonských sil Williamem des Roches. Podle Hovedena měl Filip tento hrad zbořit a tím si Williama rozhněvat, jelikož ten

---

²³² Rogerii de Houedene vol. iv, str. 94; Howeden vol. ii., 462

²³³ Rigord, str. 146

²³⁴ WARREN: King John, str. 64

ho považoval za spadající do jeho jurisdikce.²³⁵ „Když se o tom doslechl William des Roches, velitel Arthurovy armády, byl velmi rozmrzelý a silně kritizoval krále Francie a říkal, že takto to nebylo mezi ním [Filipem] a jeho [Williamovým] pánem Arthurem domluveno. Na to král Francie odpověděl, že s tím co dobije, může nakládat, jak chce bez ohledu na Arthura.“²³⁶ Byla polovina září a zanedlouho mělo dojít k obratu v poměru sil. Stěží můžeme říct přesně, zdali tento incident byl jedinou příčinou toho, co v následujících dnech William des Roches udělal, nebo zda byl veden i svými osobními zájmy a touhami,²³⁷ každopádně následující sled událostí přivedl Arthura opět tváří v tvář svému strýci. William se rozhodl zahájit vyjednávání s Janem o uzavření míru a 17. září se s ním tajně setkal v Bourg-le-Roi. O den později v Anvers-le-Hamon byly dohodnuty podmínky míru.²³⁸

Roger Hoveden nás informuje o Williamových aktivitách vcelku podrobně. „Mezitím William des Roches s největší mazaností odvedl Arthura z dosahu krále Francie a zařídil mezi ním a Janem, králem Anglie mír. Jemu pak předal město Le Mans, které svěřili do jeho [Williamovy] správy král Francie a Arthur.“²³⁹ V podobném duchu nás o těchto událostech zpravuje i tourský kronikář. Ten nezmiňuje odvezení Arthura z Paříže, pouze připomíná, že William des Roches „zapomínaje na mladistvou nevinnost, opustil Arthura a předal město Le Mans Janovi, králi Anglie.“²⁴⁰ Na příkladu Williama des Roches je dobře vidět, jak křehké byly aliance uzavírané v této době a že osobní zájmy vítězily nad sliby, danými svým spojencům. Pro Williama nepředstavovala změna stran evidentně žádný problém. Jeho autorita musela být poměrně značná, dokázal-li přesvědčit nejen Arthura, ale i jeho matku, že kroky, které podniká, jsou správné, bez ohledu na předešlé vazby obou jmenovaných na francouzského krále, který okamžikem smíru mezi vévodou a králem ztratil alespoň prozatím významný trumf v jeho boji proti Janovi. Jak již bylo naznačeno výše, poté co byl Filip odražen Janovými straníky u Lavardinu, stáhnul se nejprve do Le Mans a brzy poté, když se sem blížily Janovy jednotky, město opustil a odjel zpět na své území. 22. září 1199 se Arthur a Konstancie usmířili s Janem a alespoň pro tento okamžik tedy boj mezi nimi ustal.²⁴¹

I když by se mohlo zdát, že po uzavření míru se vztah strýce ke svému synovci normalizoval, prameny naznačují, že ačkoliv boje skončily, poměry nebyly ani zdaleka

---

²³⁵ WARREN: *King John*, str. 54

²³⁶ *Rogerii de Houedene vol. iv.*, str. 463; *Howeden vol. ii.*, str. 96

²³⁷ Je možné, že jednou z Williamových motivací byla i snaha o udržení svého postavení coby senešala v Anjou. Tak byl uznáván ze strany francouzského krále, v případě Arthurovy porážky je ale pravděpodobné, že by o toto své postavení přišel a proto pro něho mohlo být výhodné snažit se dosáhnout s králem Janem smíru.

²³⁸ NORGATE, Kate: *John Lackland*, London 1902, str. 70

²³⁹ *Rogerii de Houedene vol. iv.*, str. 96; *Howeden vol. ii.*, str. 464

²⁴⁰ *Chroniques de Touraine*, str. 146

²⁴¹ WARREN: *King John*, str. 54

ideální. Roger Hoveden přináší zmínku o dalších krocích vévody Arthura poté, co se usmířil se strýcem. „*Ten stejný den [22. září] se Arthur dozvěděl, že král Anglie ho plánuje zajmout a vsadit do vězení. [...] Nicméně následující noci Arthur a jeho matka a řečený vikomt z Thouars a mnozí další opustili krále Anglie a utekli do Angers. Navíc Arthurova matka, když opustila svého manžela Ranulpha z Chesteru, pojala za muže Guye z Thouars, bratra výše jmenovaného vikomta z Thouars.*“²⁴² V jiných dobových narativních pramenech se s takto podrobným vyličením těchto událostí nesetkáváme. Hoveden naznačuje, že Jan se i přes uzavření míru snažil svého synovce, který stále mohl představovat jisté riziko, zbavit. Situace, kterou kronikář popisuje, může připomínat chování krále Jana k Arthurovi v průběhu roku 1202, kdy ho nechal skutečně uvěznit. Hoveden zemřel rok před Arthurovým zajetím a proto se v tomto případě nemůže jednat o ovlivnění následnými událostmi.²⁴³ Je tedy možné, že Jan skutečně plánoval Arthura odklidit. Mohl-li se Arthur od někoho z králova okolí doslechnout o takových záměrech, je pravděpodobné, že byly plánovány delší dobu. V době po uzavření smíru také pravděpodobně z Janovy vůle došlo ke sňatku Arthurovy matky Konstancie s Guyem z Thouars. Guy byl věrným straníkem dynastie Plantagenetů, sloužil již Richardovi a není důkaz o tom, že by v době po Richardově smrti stál proti Janovi.²⁴⁴

Ať už byly záměry krále Jana vůči svému synovci jakékoliv, podařilo se Arthurovi a jeho matce opět se vymanit z Janovy moci a prchnout do míst, kde mohli očekávat podporu. Arthurův útěk do Angers potvrzuje i tourský kronikář. Ten rovněž dodává, že Filip August v této době dorazil do Tours.²⁴⁵ Arthur se nyní znovu připojil k Filipovi a vrátil se do Paříže, kde zůstal následující dva roky. Filip se v tomto okamžiku dohodl s Janem na dalším příměří, které mělo trvat až do počátku roku 1200. Prostředníkem v tomto jednání byl papežský legát Petr z Capuy, který pobýval na francouzském dvoře již od počátku roku 1199.²⁴⁶ V prosinci roku 1199 svolal do Dijonu koncil, kterého se podle Rigorda zúčastnili všichni biskupové, opati a převoři.²⁴⁷ Hlavní náplní tohoto setkání bylo jednání o uvalení interdiktu na Francii. Filip August byl ve sporu s církví kvůli svému neuspořádanému rodinnému životu. V roce 1193, tři roky po smrti jeho první manželky Isabely se oženil se sestrou dánského krále Knuta Ingeborg. Ihned po svatbě jí však zapudil a v následujících letech pak držel na nejrůznějších hradech a v kláštorech. V roce 1196 pojal za manželku dceru vévody Berholda z Merana Agnes. Kurie tento sňatek neuznávala a papež tlačil na Filipa, aby přijal zpět Ingeborg. Na

---

²⁴² *Rogerii de Houedene vol. iv., str. 96n; Howeden vol. ii., str. 464*

²⁴³ viz GILLINGHAM: *Empire*, str. 88

²⁴⁴ EVERARD: *Brittany and Angevins*, str. 172

²⁴⁵ *Chroniques de Touraine*, str. 146

²⁴⁶ NORGATE: *John Lackland*, str. 72

²⁴⁷ *Rigord*, str. 147

sněmu v Dijonu bylo rozhodnuto, že interdikť bude vyhlášen 13. ledna, nepodvolí-li se Filip do té doby vůli papeže a nepřijme svojí zapuzenou druhou manželku zpět. Jak naznačuje Walter Ullmann, tlak, vyvíjený na francouzského krále papežem Inocencem III. mohl mít i jisté širší souvislosti, jelikož ve stejné době probíhal v Říši spor o trůn mezi Welfy a Štaufy, který se papež rovněž snažil ovlivňovat. Zatímco rodina Ingeborg Dánské patřila do welfského tábora Oty Brunšvického, na jehož straně stál právě i Inocenc III., otec Agnes Meranské byl podporovatelem Štaufů.²⁴⁸

Hoveden se v souvislosti s uvalením interdiktů zmiňuje o hrozbách papeže Inocence III., který měl prý poněkud pozměnit stanovisko dijonského koncilu: „*Když se nicméně král Francie nevzdálil svým zlým úmyslům, náš pán papež navrhl odvolat interdikt a exkomunikovat krále Francie. Prohlásil, že je lepší, aby byl ztrestán jeden, než kdyby měl zhytnout celý národ. Když toto slyšel král Francie, vyslal do Říma poselstvo, které požadovalo, aby byl interdikt odvolán. [...] Nakonec bylo dohodnuto [...], že král Francie zapudí svojí cizoložnici a přijme zpět svojí ženu Botildu [Ingeborg] a bude s ní jednat, jako s královnou.*“²⁴⁹ Je samozřejmě otázkou, do jaké míry byla snaha krále Filipa uzavřít na konci roku 1199 s Janem Bezzemkem rychle mír motivována právě těmito událostmi a jak dalece naopak souvisela spíše s nedávno uzavřeným příměřím mezi Janem a Arthurem, který se zdál být poměrně důležitou figurou na Filipově politické šachovnici. Hrozba závažných církevních trestů však nepochybně mohla jeho snahy uspíšit.

V lednu 1200 se oba králové setkali nedaleko Les Andelys v Normandii. Toto jednání máme relativně dobře podchyceno v dobových narativních pramenech. Gervase z Canterbury toto setkání popisuje ve smyslu velice vřelého a přátelského shledání, při kterém oba králové dle kronikářových slov „*mezi sebou dlouze diskutovali [...] vzájemně si pak setrvali v objetí.*“²⁵⁰ Roger Hoveden nezmiňuje žádné vřelé projevy sympatií, pouze, podobně jako i Gervase, mluví o výsledcích jednání. Bylo dojednáno, že Filipův syn a následník Ludvík se ožení s Janovou neteří, dcerou jeho sestry Eleonory a kastilského krále Alfonsa Blankou.²⁵¹ Hoveden navíc dodává, že Blanka přinese Ludvíkovi věnem Evreux a rovněž všechny pevnosti, které Filip držel v Normandii v okamžiku smrti Richarda Lví Srdce. Jan měl také vyplatit třicet tisíc stříbrných marek a měl se zavázat, že neposkytne pomoc svému synovi

---

²⁴⁸ ULLMANN, Walter: *Arthur's Homage to king John* In: *The English historical review* 94, č. 371, 1979, str. 356 - 364

²⁴⁹ *Rogerii de Houedene vol. iv.*, str. 112n; *Howeden vol. ii.*, str. 478n

²⁵⁰ *Gervase*, str. 92

²⁵¹ Tamtéž; *Rogerii de Houedene vol. ii.*, str. 106n; *Howeden vol. ii.*, str. 472

Otovi v jeho boji o říšský trůn.²⁵² Výsledkem těchto jednání bylo následné uzavření míru v Gouletu v květnu téhož roku. V době mezi lednovým a květnovým jednáním odjela Janova matka Eleonora do Kastilie, aby zde převzala svojí vnučku, která se měla stát po definitivním uzavření míru manželkou následníka francouzského trůnu.²⁵³

Smlouva z Le Gouletu, uzavřená 22. května roku 1200 představuje důležitý mezník ve vývoji vztahů mezi anglickým a francouzským králem a z jistého hlediska měla značný význam i v životě Arthura z Bretaně. Kronikáři shodně popisují průběh jednání a jeho výsledky. Ralph Coggeshall nás informuje, že „*král Francie vrátil králi Anglie Touraine a všechny hrady, kterých se zde zmocnil a přijal hold krále Anglie za všechny země, léna a území, držená v nájmu [terris, feodis et tenementis], které od něho kdysi držel král Richard, nebo Jindřich, jeho otec. Také přijal od něho hold za Bretaň a to podle rozhodnutí jeho dvora. A král Francie pak přivedl Arthura králi Anglie, který od něho přijal hold za Bretaň a Richmond.*“²⁵⁴ Jak je tedy patrné, Filip se tímto ujednáním vzdal přímé vazalské závislosti svého chráněnce na Francii, zároveň si však pojistil svojí pozici tím, že si nechal složit hold za Bretaň od Jana, čímž zůstával i nadále vrchním lenním pánem. Ačkoliv Arthur musel složit přísahu Janovi, zůstával i nadále v rukou Filipa Augusta v Paříži, čímž ho měl kapetovský král stále pod kontrolou.²⁵⁵ Janův vztah k Arthurovi upravovala smlouva z Gouletu prohlášením, že Jan nesmí Arthurovi odepřít nic z jeho lén a domén v Bretani bez řádného rozhodnutí jeho dvora. Pro Jana bylo uzavření smlouvy v Gouletu velice důležité, protože Filip ho nyní uznával jako přímého a legitimního dědice Richarda I., jak ho ostatně také na několika místech smlouvy, jejíž text máme zachován například u Hovedena nebo Rigorda, nazývá. 22. květen 1200 tedy znamenal definitivní ukončení války o následnictví. Arthur se ocitl v pro něj ne zcela záviděníhodné pozici. Ačkoliv stále zůstával v relativním bezpečí Filipova pařížského paláce, zdálo se, že francouzský král již dále jeho zájmy nehodlá tak vehementně prosazovat a hájit. Arthurovým pánem se oficiálně stal jeho strýc, který se nyní, alespoň prozatím, mohl zcela právem titulovat jako *Rex Anglie, Dominus Hibernie, Dux Normannie et Aquitanie, comes Andegavie*.

Walter Ullmann v souvislosti s Arthurovou přísahou Janovi řeší otázku, do jaké míry byl Filip August skutečně oprávněn takto manipulovat s osobou mladého vévody a v podstatě ho jako svého vazala přenechat někomu třetímu. Jak Ullmann připouští fakt, že se narativní zdroje nezmiňují o negativní reakci Arthura z Bretaně na tuto změnu poměrů, nemusí nutně

---

²⁵² Rogerii de Houedene vol. iv., str. 107; Howeden vol. ii., str. 472

²⁵³ Tamtéž, str. 114; 480

²⁵⁴ Coggeshall, str. 101

²⁵⁵ Rogerii de Houedene vol. iv., str. 115; Howeden vol. ii., str. 480

znamenat, že se s ní v tichosti smířil. Naopak dle některých zdrojů byl rozlícený a dotčený.²⁵⁶ Ullmann se odvolává se na *Quaestio XIII* boloňského právníka Aza, ve kterém je nastolen právě problém, zda může král svého vazala přenechat jinému svému vazalovi stejné nebo nižší úrovně. Ullmann poznamenává, že Jan byl v podstatě Arthurovi rovnocenný, jelikož i on byl vazalem Francouzského krále. Právě řešení této situace mohlo podle Ullmanna způsobit téměř půlroční prodlevu mezi lednovým jednáním a uzavřením smlouvy z Gouletu.²⁵⁷ Tuto možnost bych zcela nevyklučoval, i když nejsme schopni jí zcela doložit na základě dochovaných zdrojů.

Ať už mladý vévoda vznesl proti dohodám mezi anglickým a francouzským králem nějaký protest či nikoliv, nezbývalo mu v této chvíli patrně nic jiného, než se s nastalou situací smířit. Jan se nyní vydal na okružní jízdu po svých územích. Již krátce po uzavření smlouvy, v červnu 1200 projel Anjou, Maine a Touraine. Poté zamířil do Akvitánie.²⁵⁸ Hoveden v souvislosti s touto cestou zmiňuje, že „*ihned po uzavření smlouvy mezi ním a králem Francie se vydal do Akvitánie s mohutnou armádou, ale nenašel se nikdo, kdo by se postavil proti němu.*“²⁵⁹ Můžeme-li kronikáři důvěřovat, Jan byl v tuto chvíli skutečně všeobecně uznávaným pánem svých držav. Hoveden sice zmiňuje pouze Akvitánii, ovšem král předtím projel i državy, které ještě nedávno stály na straně Arthura Bretaňského, a bylo tedy nanejvýš vhodné zahájit cestu právě zde. Ani v těchto krajích se však Jan nejspíš nesetkal s velkým odporem, což je výrazná změna oproti situaci rok předtím, kdy elity těchto hrabství Jana jako svého pána kategoricky odmítaly. Tehdy si však patrně mohly být jisty podporou francouzského krále, kterou nyní neměly a pokud by se odmítaly Janovi podřídit, jednaly by tak v rozporu s Filipem posvěcenými dohodami. Ani tourský kronikář se nezmiňuje o žádných negativních reakcích a tak můžeme přijmout tuto verzi o klidném přijetí. Zdá se, že ani bretonské elity necítily větší zášť k novým poměrům a Janovu pozici přijaly klidně.²⁶⁰ Následovaly dva roky, během kterých byla smlouva z Le Gouletu dodržována a zdálo se, že mír bude trvalý. Již krátce po jeho uzavření však Jan udělal něco, co v důsledku znamenalo nejen obnovení války mezi ním a Filipem, ale ve finále také ztrátu většiny anjouovských pevninských držav. Pro Arthura bohužel znamenalo zapojení se do tohoto dalšího konfliktu konec jeho krátkého života.

---

²⁵⁶ EVERARD: *Brittany and Angevins*, str. 173

²⁵⁷ vice viz ULLMANN, Walter: *Arthur's Homage to king John* In: *The English historical review* 94, č. 371, 1979, str. 356 - 364

²⁵⁸ WARREN: *King John*, str. 64

²⁵⁹ *Rogerii de Houedene vol. iv.*, str. 119; *Howeden vol. ii.*, str. 483

²⁶⁰ EVERARD: *Brittany and Angevins*, str. 173

4. OD GOULETU K MIRABEAU A DÁL

4.1 POSLEDNÍ TAŽENÍ VÉVODY ARTHURA

Již v roce 1199 skončilo Janovo manželství s Isabelou z Gloucesteru, které bylo rozvedeno na základě klasické středověké argumentace – manželství nebylo naplněno, Isabela dosud nedala Janovi žádné potomky²⁶¹ a podle slov Rogera Hovedena byli ve třetím stupni příbuzenství.²⁶² Hoveden dále říká: „*Poté, co byl dovršen rozvod mezi Janem, králem Anglie a jeho ženou, na radu Filipa, krále Francie a jeho pána, pojal král Anglie za ženu Isabelu, dceru Aimeryho, hraběte z Angouleme, kterou řečený hrabě, na radu a se souhlasem krále Richarda dal Hugovi Le Brun, hraběti z La Marche. Řečený hrabě jí uznal za svojí manželku a dal jí slib, jakožto závazek do budoucna a ona si ho vzala za muže s budoucími sliby. A protože ještě nedosáhla věku na vdávání, Hugo odmítl obřad před tváří církve. Nicméně, otec oné dámy, když se doslechl, že král Jan, král Anglie, má o ní zájem, vzal jí z opatrování Huga le Brun a dal jí za manželku Janovi, králi Anglie.*“²⁶³ Ke sňatku došlo 24. srpna roku 1200 v době, kdy Jan dokončil okružní cestu po svých kontinentálních državách.²⁶⁴ Ačkoliv Hoveden zmiňuje, že ke sňatku došlo z popudu Filipa Augusta, pravděpodobnější je, že se jednalo o strategický sňatek, který měl Janovi zajistit kontrolu nad bohatým územím Angouleme.²⁶⁵ Nicméně pro Filipa Augusta měly důsledky tohoto sňatku vskutku značný přínos. Na tomto místě se nehodlám nijak hlouběji zabývat peripetemií Janova druhého manželství, ostatně s osudem Arthura Bretaňského souviselo jen nepřímo, avšak základní osu událostí je dobré alespoň nastínit.

Isabela z Angouleme byla již dříve zaslíbena, jak ostatně vyplývá i s úryvkem z Hovedenovy kroniky, Hugovi le Brun, příslušníkovi jedné z nejmocnějších rodin v Potiou, Lusignanů. Byl to rod, který se mohl pyšnit křížáckou minulostí. Nejen že Hugo byl sám účastníkem zatím poslední velké křížové výpravy, ale jeden z jeho příbuzných, Aumery byl jeruzalémským králem.²⁶⁶ Rivalita mezi rody Lusignanů a Angouleme měla být zapomenuta právě prostřednictvím onoho domluveného sňatku. Většina historiků se shoduje na tom, že pokud by Jan poskytl Lusignanům odpovídající kompenzaci za to, že takto zahýbal se sňatkovou politikou rodu Lusignanů, nemusel mít tento jeho čin žádné vážnější následky.²⁶⁷

---

²⁶¹ WARREN: *King John*, str. 66

²⁶² *Rogerii de Houedene vol. iv.*, str. 119; *Howeden vol. ii.*, str. 483

²⁶³ Tamtéž

²⁶⁴ WARREN: *King John*, str. 67

²⁶⁵ POOLE: *Domesday*, str. 380

²⁶⁶ WARREN: *King John*, str. 67

²⁶⁷ POOLE: *Domesday*, str. 380; *Empire*, str. 90

Jelikož ale Jan nic takového neučinil, musel se následně potýkat s důsledky obrany ze strany Lusignanů. V říjnu roku 1200 se Jan vrátil i se svojí novou manželkou do Anglie, kde byli oba ve westminsterském opatství korunováni. Jan poté strávil následující měsíce v Anglii, kde vykonal cestu po jednotlivých hrabstvích. Lusignanové zůstávali zpočátku relativně v klidu, pravděpodobně v očekávání kompenzace ze strany krále Jana. Když nepřicházela, zahájili proti svému pánovi vzpouru.²⁶⁸ Je jasné, že Filip August viděl v tomto sporu svojí příležitost opět zasáhnout do záležitostí anjouovské říše a znovu se jí pokusit rozbít. Zatím ale vyčkával a zdálo se, že vztahy mezi ním a Janem jsou více než dobré.²⁶⁹

V roce 1201 Jan dokonce navštívil Paříž a jednal s Filipem Augustem. Samozřejmě, že tato návštěva neunikla pozornosti dobových kronikářů. Roger Hoveden popisuje celou událost následovně: „*Poté co strávil delší dobu v Anglii, nalodil se král Jan v Portsmouthu a odjel do Normandie, kde se ihned po jeho příjezdu konala schůzka mezi ním a králem Francie, poblíž Andelys, a tito dva došli plné shody a nikdo kromě nich neznal obsah tohoto jednání. Tři dny poté, na pozvání krále Francie, přijel Jan do Paříže a byl ubytován v paláci krále Francie a byl zde řádně pohoštěn.*“²⁷⁰ Zajímavá je zde především informace o tajném jednání v Andelys před samotným vjezdem do Paříže, o kterém se kromě Hovedena matně zmiňuje tourský kronikář, který však pouze píše, že „*Poté vskutku, Filip, král Francie a Jan, král Anglie uspořádali jednání, kde vzájemně ujednali spojenectví.*“²⁷¹ Tourský kronikář tuto schůzku na rozdíl od Hovedena nijak nelokalizuje ani nedatuje a navazuje hned líčením Janova pobytu v Paříži. Popisuje uvítání anglického krále, které mělo být poměrně velkolepé. „*Poté přijel král Jan do Paříže a byl od krále Filipa, stejně jako od kléru a lidu [clero et populo] přivítán se všemi poctami.*“²⁷² Gervase z Canterbury zmiňuje schůzku obou králů a stejně jako ostatní dodává, že proběhla za nejvyšších poct a s velkou slávou.²⁷³ Zřejmě nejobšrnější líčení tohoto jednání nacházíme u Rigorda. Je zajímavé, že Rigord se soustředí na prvním místě na poněkud jiné aspekty této schůzky. „*Toho roku také, 31. května, Jan, král Anglie přijel do Francie. Byl zde s velkou poctou přivítán králem Filipem. Ten mu dal čestné místo v kostele Saint Denis, kde nechal proběhnout slavnostní procesí, za zpěvů ód a chvalozpěvů. Poté ho král Francouzů přivedl zpět do Paříže, kde mu lid přichystal uvítání plné respektu. Po tomto skvělém uvítání se odebral [Jan] do královského paláce kde byly štědře uspokojeny veškeré*

---

²⁶⁸ WARREN: *King John*, str. 69n

²⁶⁹ WARREN: *Domesday*, str. 380

²⁷⁰ Rogerii de Houedene vol. iv., str. 175; Roger Howeden vol. ii., str. 523

²⁷¹ *Chroniques de Touraine*, str. 146

²⁷² Tamtéž

²⁷³ Gervase, str. 93

jeho potřeby.²⁷⁴ Rigord dále popisuje dary a pohoštění, kterých se v Paříži Janovi dostalo.

Na rozdíl od ostatních kronikářů, kteří se na prvním místě vesměs shodují na tom, že byl Jan v Paříži velkolepě uvítán, zmiňuje nejprve jeho přítomnost na slavnostním procesí v Saint Denis. Když dva roky zpátky dorazil do Paříže Arthur, Rigord rovněž popisuje jeho návštěvu Saint Denis. Zdá se, že spojením tohoto kapetovského mauzolea a místa velké úcty s návštěvami jak Arthura, tak nyní Jana chtěl Rigord poukázat na symboliku tohoto prostoru v kontextu spojení francouzského krále s králem Anglie. Jan byl sice uvítán za zpěvů a s velkou pompou, ovšem důraz je kladen na to, že se tak předně stalo v Saint Denis, nikoliv na bezejmenném místě v Paříži. Jan svojí účastí, stejně jako Arthur svojí poutí před dvěma lety, projevil úctu ke kapetovské dynastii.

Kronikáři se v podstatě nezmiňují o obsahu jednání v Paříži a soustředí se především na formu této návštěvy. Tourský kronikář však dodává následující informaci. „*A proti Arthurovi, jeho synovci [...] bylo [Janovi] z rozhodnutí královského dvora dáno vévodství Anjou. Arthur, ještě chlapec, zůstával po dva roky v Paříži.*“²⁷⁵ Co bylo náplní jednání mezi oběma králi, zůstává poněkud skryto. Je otázkou, do jaké míry je svědectví tourského kronikáře, který se navíc rovněž o obsahu schůzky zmiňuje jen velice povrchně, směrodatné. Jiné dobové prameny se nezmiňují o tom, že by probíhala jednání, která by zahrnovala i Arthura Bretaňského. Stejně tak nemůžeme vědět, zdali se Jan v Paříži setkal i se svým synovcem, který zde v tuto dobu ještě pobýval, jak ostatně naznačuje i tourský kronikář.

Vztah mezi Janem Bezzemkem a Filipem Augustem se v tuto chvíli jevil jako zcela bezproblémový a přátelský. Během léta roku 1201 se však povážlivě začaly zhoršovat Janovy vztahy s rozhněvanou rodinou Lusignanů. Nejen, že jim neposkytl žádnou kompenzaci za překažené manželství Isabely z Angoleme a Huga le Brun, ale začal proti nim otevřeně vystupovat. Na jaře roku 1201 nařídil Jan konfiskaci hrabství La Marche a dalších území.²⁷⁶ Zvyšování napětí mezi Lusignany a anglickým králem a jeho chování vedlo na podzim 1201 k logickému vyústění tohoto sporu²⁷⁷. Lusignanové se odvolali k Filipovi a žádali vyřešení celého konfliktu.²⁷⁸ Filip reagoval předvoláním Jana před soud do Paříže. Tourský kronikář k tomu píše: „*Tak velkou nespravedlností byli akvitánští přední [Aquitani proceres] vyprovokováni, že odepřeli svojí poslušnost králi Anglie a slíbili věrnost králi Francie.*“²⁷⁹ Jan se měl dostavit do Paříže po Velikonocích roku 1202. Jak se dalo očekávat, toto

---

²⁷⁴ Rigord, str. 154

²⁷⁵ *Chroniques de Touraine*, str. 146

²⁷⁶ GILLINGHAM: *Empire*, str. 90

²⁷⁷ ke konfliktu mezi Lusignany a králem Janem více viz *King John*, str. 70 - 73

²⁷⁸ POOLE: *Domesday*, str. 380

²⁷⁹ *Chroniques de Touraine*, str. 146

předvolání odmítl. Jeho argumentace, že vévoda z Normandie je povinen dorazit k francouzskému dvoru pouze, zasedá-li na hranicích vévodství, byla Filipem odmítnuta s tím, že Jan není nyní předvoláván jako vévoda z Normandie, ale jako vévoda z Akvitánie a hrabě z Poitou. Ačkoliv Jan sliboval, že se do zmíněného termínu dostaví, neudělal to a Filip tak mohl s konečnou platností zahájit, zcela legálně, další kolo zápasu s anglickým králem. Jan byl odsouzen ke ztrátě svých kontinentálních lén jakožto vzpurný vazal. Filip prohlásil veškeré vazby na anglického krále za zpřetrhané a záhy začal proti Janovi otevřený boj.²⁸⁰

Nyní opět vstoupil do hry Arthur Bretaňský. Ode dvora francouzského krále se vrátil na konci léta roku 1201, a když v září téhož roku jeho matka, vévodkyně Konstancie, zemřela, byl oficiálně prohlášen vévodou.²⁸¹ Do jaké míry ale Arthur skutečně uplatňoval svojí vladařskou moc nad vévodstvím, je věc jiná. Zdá se, že Janovi se po roce 1200 dařilo upevňovat zde svojí autoritu a smiřovat se i s místními elitami, které v době krize roku 1199 stály na straně mladého bretaňského vévody. Na jaře roku 1202 ho Jan vyzval, aby mu znova složil hold za Bretaň. K tomu však již nedošlo, jelikož mezitím vypukla válka mezi anglickým králem a Filipem.²⁸² V květnu zahájil Filip útok na Normandii. Arthur se opět dostal do centra dění. Filip mu udělil země, které předtím zabavil Janovi, kromě vévodství Normandie, kterou pravděpodobně zamýšlel ponechat v moci francouzské koruny, a také tehdy sotva patnáctiletého vévodu pasoval na rytíře (již podruhé) a rovněž mělo dojít k dohodě o sňatku mezi ním a Filipovou dcerou Marií.²⁸³ O tomto aktu máme relativně velké množství zmínek v dobových narativních pramenech. Skládání holdu popisuje vcelku detailně Rigord. „V Gournay pasoval [Filip] Arthura na rytíře, svěřil mu vévodství Bretaň, na které měl dědičné právo a přidal k němu také hrabství Anjou a Poitou, získané právem zbraní. Konečně také mu přidal dvě stě rytířů a velkou sumu peněz. Král také přijal od Arthura věčný slib věrnosti a pak se oba rozloučili a vévoda se pak v červenci vrátil.“²⁸⁴ Máme rovněž zachovanou listinu, ve které Arthur informuje o holdovacím aktu a vyjmenovává všechna území, která mu byla svěřena. Kromě již zmiňovaného Anjou a Poitou to bylo ještě hrabství Maine a Touraine. Zajímavá je rovněž titulatura, použitá v tomto dokumentu. Arthur se zde prezentuje jako *dux Britannie et Aquitanie, comes Andegavie et Cenomanie*.²⁸⁵ Arthur se tituluje rovněž jako vévoda akvitánský, ačkoliv toto území jako celek listina nezmiňuje a podle dohody s Filipem by se měl titulovat pouze jako hrabě z Poitou. Tourský kronikář na druhou stranu zmiňuje

²⁸⁰ WARREN: *King John*, str. 74-75; Coggeshall, str. 136

²⁸¹ EVERARD: *Charters*, str. 110

²⁸² EVERARD: *Brittany and Angevins*, str. 173n

²⁸³ Tamtéž, str. 174

²⁸⁴ Rigord, str. 156

²⁸⁵ Layette, str. 236

mezi zeměmi, které mají Arthurovi nyní patřit i Akvitánii. „*Pod hradem Gournay byl Arthur pasován na rytíře [militum fecit] a byl poslán dobýt Akvitánii, Poitou, Anjou, Touraine s hrabstvím Marche a vikomstvím Chatellerault [Castro Airaudi], z Geoffreyem z Luisgnanu a dalšími předními z Akvitánie [aliis Aquitanis proceribus] a s výkvětem rytířstva [flore militiae] z celé Akvitánie a Poitou.*“²⁸⁶ Ralph Coggeshall k tomu poznamenává, že Arthur se vzepřel svému strýci Janovi „*na strašlivou radu.*“²⁸⁷ Z kontextu je pak zcela jasné, že oním zlým rádcem byl Filip August.

Filip se soustředil na dobývání Normandie a skutečně ponechal válečné operace v ostatních částech anjouovského impéria na Arthurovi. Nemá cenu zde detailně popisovat vojenské akce, které probíhaly od léta 1202, jelikož na toto téma vznikla již nejedna detailní studie, nehledě na to, že popis tohoto konfliktu není ani cílem této práce.²⁸⁸ Můžeme se tedy soustředit na konkrétní událost, která se stala posledním činem Arthura Bretaňského na válečném poli. Na konci července 1202 oblehl Arthur se svým vojskem hrad Mirabeau, kde se jim podařilo obklíčit Eleonoru Akvitánskou, Arthurovu babičku. Gervase z Canterbury popisuje celou událost následovně: „*Arthur tedy, synovec krále, vévoda z Bretaně, se svými Bretonci a s mnoha Poiteviny, nepřáteli krále a s mohutnou armádou, oblehli Eleonoru, matku krále, na hradě jménem Mirabeau. Když to král Anglie slyšel, se svým vojskem přijel matku vysvobodit, ihned rozprášil nepřátele a svého synovce Arthura a více jak dvě stě rytířů zajal.*“²⁸⁹ Jan v tomto okamžiku prokázal velkou rozhodnost a odhodlanost, velice rychle se přesunul k Mirabeau a překvapivým útokem, jak poznamenává tourský kronikář, vyřadil Arthura a jeho armádu z boje. Jednalo se vsuktu velký Janův úspěch, společně s Arthurem se mu podařilo zajmout i Huga a Geoffreje z Lusignanu a další silné akvitánské šlechtice. Janovu útoku na Mirabeau velel William des Roches, stejný muž, který o tři roky dříve stál v čele Arthurových armád při bojích v Anjou a Maine.²⁹⁰ Jan psal o tomto svém skvostném vítězství nadšeně do Anglie. Dopis nám přináší ve své kronice Ralph Coggeshall. Dozvídáme se z něho, že Arthura zajal William de Briouze a vyjmenovává všechny významné zajatce.²⁹¹ Když se o incidentu v Mirabeau dozvěděl Filip, byl otřesen. Přerušil obléhání hradu Arques a zamířil na jih, kde však zjistil, že Arthurovi již nemůže účinně pomoci. Většina zajatých byla

---

²⁸⁶ *Chroniques de Touraine*, str. 146

²⁸⁷ *Coggeshall*, str. 137

²⁸⁸ K dobývání Normandie viz POWICKE, F.M.: *The Loss of Normandy*, Manchester 1913; *King John*, str. 76 – 99; GILLINGHAM: *Empire*, str 92 - 94

²⁸⁹ *Gervase*, str. 94

²⁹⁰ WARREN: *King John*, str. 77

²⁹¹ *Coggeshall*, str. 138

poslána do Normandie nebo do Anglie, Arthur byl nejprve uvězněn na hradě Falaise.²⁹² Zatímco jak nás informují někteří kronikáři,²⁹³ někteří vězni byli později propuštěni, jiní zemřeli ve vězení a Arthur byl nakonec převezen do Rouenu. Zde mladý Arthur nejspíš prožil poslední chvíle svého života. Jeho konec je však dodnes obestřen řadou nejasností. Tourský kronikář zmiňuje, že zatímco ostatní, zajatí s Arthurem v Mirabeau byli nakonec propuštěni, s Arthurem se Jan vypořádal v Rouenu.²⁹⁴ Dobové narativní prameny v případě zmizení vévody Arthura jinak vesměs mlčí. V tomto kontextu je proto poměrně zajímavá zmínka v margamských análech, které, jak již bylo řečeno, vznikaly v první třetině 13. století. Zde nacházíme poměrně podrobný popis posledních dní vévody Arthura. „*Poté co král Jan zajal Arthura a držel ho nějakou dobu živého ve vězení, ve věži hradu v Rouenu, po večeri ve čtvrtek před Velikonocemi, když byl opilý a posedlý démony, zabil ho svými vlastníma rukama, přivázal k jeho tělu těžký kámen a hodil ho do Seiny. Bylo pak objeveno jistým rybářem, vytaženo na břeh a poznáno, bylo přeneseno k tajnému pohřbu, ve strachu z tyrana, do opatství v Becu, které se nazývá Notre Dame des Prés.*“²⁹⁵

Warren poznamenává, že patrony opatství Margam byla rodina de Briouze, z níž pocházel William, který Arthura zajal v Mirabeau. Bylo by tedy možné, že William, který byl přítomen v Rouenu a byl tedy jedním z mála, kdo skutečně mohl znát pravdu o Arthurově konci, inspiroval sepsání této konkrétní pasáže margamských análů.²⁹⁶ V každém případě, když na jaře roku 1203 Arthur zmizel, začaly se šířit nejrůznější fámy a dohady. Nicméně skutečný osud vévody Arthura nebyl nikomu přesně znám.²⁹⁷ Jeho zajetí a následné zmizení vyvolalo vzpouru Bretonců a ve spojení s odpadnutím baronů z Maine a zejména desercí Williama de Roches, který se nyní opět přidal na stranu francouzského krále, se pozice krále Jana začala rapidně zhoršovat.²⁹⁸ Válka vyvrcholila půl roku trvajícím obléháním mocného hradu Château Gaillard v předpolí Rouenu, který byl nakonec v dubnu 1204 Filipem Augustem dobyt, a následně byla pro něj otevřena cesta k obsazení celého normandského vévodství. Anjou a Maine padlo do francouzských rukou již dříve.²⁹⁹ To byl počátek kolapsu anjouovské říše. Ačkoliv Filip nejspíš spojoval svoje plány týkající se teritorií anglického

---

²⁹² WARREN: *King John*, str. 79

²⁹³ např. Coggeshall, str. 138; „*Na žádosti některých šlechticů byli propuštěni Hugo le Brun a Geoffrey z Lusignan...*“

²⁹⁴ *Chroniques de Touraine*, str. 147

²⁹⁵ *Annales Monastici vol. i.*, str. 27

²⁹⁶ WARREN: *King John*, str. 82

²⁹⁷ O Arthurově zajetí a smrti podrobně viz HOLT, James, Clerke: *King John and Arthur of Brittany* In: Nottingham medieval studies 44, 2000, str. 82 - 103

²⁹⁸ POOLE: *Domesday*, str. 383

²⁹⁹ POOLE: *Domesday*, 383n

krále na kontinentě, vyjma Normandie s Arthurem, jakožto oddaným vazalem, po jeho zmizení se mu i tak podařilo tyto země postupně ovládnout a tím zasadit bolestivou ránu plantagenetskému rodu, který tím připravil o země jejich původu.

4.2 STÁLE ŽIVÁ TRADICE

Zmizení a smrt vévody Arthura Bretaňského na jaře roku 1203 zanechalo svojí stopu nejen na současnících, ale rovněž v pozdější historické tradici. V následující kapitole bych se rád pouze stručně zmínil o některých dílech, která reflektují životní osudy bretaňského vévody a zachovávají tak historické povědomí o této tragické postavě anglických dějin.

Již krátce po Arthurově zmizení začalo narůstat podezření, že byl zabit a že se tak stalo rukou jeho strýce, krále Jana. V roce 1210 prchl ke dvoru krále Filipa Augusta William de Briouze, který byl nejspíš očitým svědkem Arthurova konce. V této době se tak pravděpodobně Filip August dozvěděl, co se stalo jeho někdejšímu chráněnci.³⁰⁰ V tomto kontextu je zajímavý problém údajného soudu z roku 1203, který měl Jana odsoudit za vraždu Arthura Bretaňského. Až do roku 1216 se však o tomto soudu nezmiňuje jediný pramen, což je poněkud zvláštní vzhledem k významu, jaký měl mít pro další osudy krále Jana a jeho království. V roce 1216 vrcholil konflikt mezi Janem Bezzemkem a anglickými barony, kteří po vydání Magny Charty v červnu 1215 a její praktickou anulací o několik týdnů později nabídli anglickou korunu synovi Filipa Augusta Ludvíkovi. V době jednání mezi oběma stranami na sněmu v Melunu na jaře 1216 byl jedním z argumentů pro podpoření jinak vcelku pochybných nároků prince Ludvíka na ostrovní trůn právě tento údajný soud, kterým měl být Jan připraven o své království, protože zavraždil svého synovce.³⁰¹ Otázka, zda se tento soud skutečně odehrál či nikoliv není stále zcela vyřešena. Někteří historikové to popírají s ohledem na fakt, že v roce 1203 nebyla Arthurova smrt všeobecně známá a proto za ní nemohl být Jan souzen. Na druhou stranu jiní připouštějí, že k jistému soudu v této době dojít mohlo, ovšem tématem byla především Normandie, které se formálně netýkalo odsouzení na prvním královském soudu v roce 1202.³⁰² Každopádně je patrné, že na sklonku Janovy vlády byla již Arthurova smrt šířeji reflektována i v narativních pramenech³⁰³ a rovněž využívána v jistém propagandistickém smyslu pro účely ospravedlnění Ludvíkovy invaze na ostrov.

I v dalších stoletích se tradice spojená s Arthurem Bretaňským udržovala. Rád bych se zmínil o zajímavém případě, který by však zasloužil mnohem větší prostor a proto ho zde pouze stručně představím. V první polovině 14. století, mezi léty 1332 – 1350 byl vytvořen rukopis Velkých francouzských kronik na objednávku budoucího krále Jana II., v té době

---

³⁰⁰ WARREN: *King John*, str. 83

³⁰¹ *Flowers vol. ii.*, str. 362

³⁰² WARREN: *King John*, str. 264

³⁰³ Roger Wendover, který přináší toto svědectví, byl proti králi Janovi silně zaujatý a některé pasáže jeho kroniky je třeba brát s rezervou a přistupovat k jejich interpretaci s opatrností

vévody z Normandie. Jednalo se o edici, která končila vládou Ludvíka IX.³⁰⁴ Iluminace folia 361v zobrazuje holdovací akt, kde je na jedné straně král Filip August, na straně druhé pak s největší pravděpodobností právě Arthur Bretaňský. Zajímavé je, že Arthur je zde prezentován jako král. Iluminace je doplněna textem, který Arthura označuje „*Arthus li roi de Bretagne*“.³⁰⁵ Filip je zde zobrazen s plnovousem, Arthur jako mladík. Scéna pravděpodobně odkazuje na Arthurův hold z roku 1199. Je však otázkou, proč je zde mladý vévoda a pretendent trůnu zobrazen a titulován jako král. Samozřejmě se nabízí prosté vysvětlení. Iluminátor a autor tohoto rukopisu jednoduše udělal chybu. Na druhou stranu se může jednat i o jakýsi projev symboliky podřízenosti Anglie Francii, zosobněné zde postavami kapetovského krále Filipa Augusta a bretaňského vévody, který byl exponentem francouzského panovníka v zápase o anglický trůn a rovněž jeho vazalem. Rukopis vznikl na počátku tzv. stoleté války, kdy si angličtí králové začali nárokovat francouzský trůn a obnovili svoje teritoriální zájmy na kontinentě. Mohlo-li toto zobrazení souviset s prezentací a legitimizací nové dynastie Valois a dobovými souvislostmi je samozřejmě otázkou a to i s vědomím, že interpretace ikonografického pramene je velice komplikovaná a zrádná.

O kronice Pierra Le bauda z přelomu 15. a 16. století zde již byla řeč. Jedná se o poměrně rozsáhlé dílo, které spolu s tzv. *Chroniques des maiosns de Vitre* zaznamenávají dějiny Bretaně. Jedná se o pramen prakticky nevyužitelný pro věrohodnou analýzu událostí z let 1199 – 1203, jelikož je psán přesně v intencích místa a doby vzniku. Jan je zde prezentován jako krutý vrah a o tom, zda Arthura zabil, či nikoliv nejsou nejmenší pochybnosti. Tato kronika ukazuje, že i na sklonku středověku byla tradice spojovaná s Arthurem Bretaňským živá a rovněž se šířila do úctyhodných rozměrů. Jestliže dobové prameny se o Arthurovi zmiňují sice v různé šíři, avšak nekonzistentně a téměř vždy v souvislosti s většími celky, nikoliv jako o samostatném tématu, Le Baudova kronika věnuje jeho osudům patnáct stránek textu ve dvou kapitolách zaměřených na vévodkyni Konstancii a pak na samotného Arthura.³⁰⁶

Tudorovská Anglie zrodila jednoho z největších dramatiků v dějinách Williama Shakespeara. Ve svých historických hrách zpravoval životy několika anglických králů a mezi nimi rovněž osudy krále Jana. Hra pochází roku 1595 nebo 1596. V kontextu ostatních Shakespearových her s královskou tematikou se jedná o jediné dílo, které zpracovává období před rokem 1399. S historickými fakty je zde nakládáno velice volně, chronologie

---

³⁰⁴ [www.bl.uk: http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=Royal_MS_16_G_VI](http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=Royal_MS_16_G_VI)

³⁰⁵ Royal MS 16 G VI, f361v

³⁰⁶ *Le Baud*, str. 199 - 214

jednotlivých událostí ne vždy zcela odpovídá skutečnosti, stejně jako charakteristiky některých postav. Shakespeare neopomněl ani postavu vévody Arthura a jeho matky Konstancie. V Shakespearově pojetí je však osud mladého Plantageneta poněkud odlišný, než jaký opravdu byl. Arthurovou likvidací je zde pověřen Hubert de Bourgh, jeden z pozdějších regentů krále Jindřicha III., který však v poslední chvíli Janova rozkazu neuposlechne a nechá vévodu naživu. Arthur končí svůj život skokem z hradeb. Ačkoliv Shakespearův král Jan je z velké části fikce, i prostřednictvím této hry je udržována a předávána paměť na Arthura Bretaňského a jedním z motivů hry je právě sporný nárok na anglický trůn po smrti Richarda Lví Srdce. I zde je poukázáno na fakt, že Arthur byl synem Janova staršího bratra a tudíž měl oprávněný nárok na anglickou korunu.³⁰⁷

Rovněž v 19. století se v literatuře udržovala jistá vzpomínka na Arthura Bretaňského. Vznikala beletristická díla i divadelní hry, které dramatisovaly životní osudy mladého vévody. Lze zmínit například knihu *Dark scenes of history*,³⁰⁸ jejíž první díl obsahuje kapitolu věnovanou Arthurovi Bretaňskému. Příběh líčí například Arthurovo pasování na rytíře, které proběhlo v roce 1202 v Gournay za přítomnosti francouzského krále Filipa Augusta, událostí v Mirabeau z léta téhož roku i jeho smrt v roce 1203. V pasáži, kdy Jan na hradě ve Falaise promlouvá ke svému uvězněnému synovci je Arthur označen za pouhou loutku v rukou francouzského krále, který ho využil ke svým vlastním záměrům. Autor poukazuje na fakt, že Filip záměrně vnesl rozepře do rodu Plantagenetů, aby tak usnadnil zhroucení anjouovského impéria.³⁰⁹ Podíváme-li se na běh událostí z let 1199 – 1203, nemůžeme s tím nijak ostře nesouhlasit. Dalším dílem, tentokrát z počátku 20. století, které prezentují osudy Arthura Bretaňského je útlá publikace ze série *Life stories for young people* s výmluvným názvem *Duke of Brittany*³¹⁰ z roku 1908. Tato knížka pro mládež prochází celý Arthurův život od jeho dětství, přes jeho vztahy s Richardem Lví Srdce a Filipem Augustem, jeho boj o královské dědictví až po smrt v Rouenu. Vévodova smrt je zde popsána poměrně dramaticky, vrahem je sám král Jan, který vrazí Arthurovi dýku do srdce na loďce uprostřed Seiny. „*Utopen a navždy ztracen ve vodách Seiny byl vévoda Bretaňský.*“³¹¹ Vznikly také divadelní hry na motivy života Arthura Bretaňského. *Arthur de Bretagne: drame en quatre actes*³¹² z roku 1885 nebo *Arthur de Bretagne: drame inédit en cinque actes et en prose*³¹³ z roku 1887.

---

³⁰⁷ SHAKESPEARE, William: *Král Jan*, Praha 2009

³⁰⁸ JAMES, G.P.R.: *Dark scenes of history vol. i.*, London 1849

³⁰⁹ Týž, str. 97n

³¹⁰ UPTON, George, P.: *Duke of Brittany*, Chicago 1908

³¹¹ Týž, str. 133n

³¹² TIERCELIN, Louis: *Arthur de Bretagne: drame en quatre actes*, Paris 1885

³¹³ BERNARD, Claude: *Arthur de Bretagne: drame inédit en cinque actes et en prose*, Paris 1887

Jak je tedy patrné, vzpomínka na Arthura Bretaňského nezemřela na jaře roku 1203 spolu s vévodou, ale byla udržována a šířena v nejrůznějších podobách a formách již od vrcholného středověku až do 20. století. Více méně dramatická a do jisté míry i fiktivní líčení Arthurova života i přesto, že v dnešní době kritického přístupu k dějinám nemohou obstát jako zdroj vědeckého poznání osudů mladého bretaňského vévody, jsou zajímavým dokladem zachovávání, šíření a modifikace historické paměti na jednu konkrétní osobnost a události s ní spojené.

5. ZÁVĚR

Krátký život Arthura Bretaňského byl naplněn řadou zvrátů a složitých situací, které vyústily v jeho dodnes ne zcela vyjasněnou smrt poté, co byl poražen svým strýcem, králem Janem. Ačkoliv se Arthur dožil pouhých šestnácti let a svoje poslední narozeniny oslavil v přítomí rouenského vězení nejspíš jen pár dní před smrtí, byl svědkem vlády tří plantagenských králů, svého dědečka a dvou svých strýců. Mohl zůstat pouhým vévodou z Bretaně, kdyby se však po smrti Richarda Lví Srdce na jaře roku 1199 díky jeho bezdětnosti nerozpoutal jeden z krvavých zápasů o anglickou korunu, jehož se Arthur stal důležitou součástí.

Narození vévody Arthura bylo nepochybně radostnou událostí, kterou bretonské elity jistě přijaly s radostí. I přesto se na základě analýzy dobových narativních pramenů domnívám, že nelze mluvit o žádném velkém výbuchu bretonského „nacionalismu“, vycházejícího z paralely mezi novorzeným budoucím vévodou a mýtickým králem Artušem. Ačkoliv je velice pravděpodobné, že legendy o králi Artušovi byly v bretaňském prostředí známy a v době krátce před narozením Arthura Bretaňského se díky zpracování Geoffreya z Monmouthu dostávaly do širšího povědomí, nelze jim přiřítat přehnaný význam, který není jasně doložitelný v pramenech daného období. Prakticky jedinou kronikou, která spojuje Arthura z Bretaně s králem Artušem je práce Williama z Newburghu, která se však silně staví proti Geoffreyovi z Monmouthu a jeho legendám, jak sám kronikář otevřeně píše v úvodu své kroniky.³¹⁴ Navíc i přílišné vymezování bretonských elit vůči plantagenetské moci se mi jeví v souvislosti s jejich silnou provázaností s anglickou královskou dynastií jako ne zcela věrohodné. Pokud docházelo ke sporům mezi bretonskou nobilitou a králem, tak se obvykle jednalo o osobní spory, povětšinou majetkového charakteru, které ale nemávaly delšího trvání. Co se samotného pojmenování mladého vévody týče, domnívám se, že vévodkyně Konstancie mohla při výběru jména, které poměrně značně vybočuje z úzu pojmenování uvnitř dynastie, a to jak bretaňské, tak plantagenetské, přihlídnout k legendám, blízkým bretonskému prostředí proto, aby zajistila svému synovi do budoucna lepší pozici a integrovala ho tak do lokálních mocenských struktur. Na základě analýzy pramenů a také itineráře krále Jindřicha II. se mi však nezdá pravděpodobné, že by došlo ohledně mladíkova jména k závažnějšímu konfliktu mezi anglickým panovníkem a místními elitami.

První zásadní moment v Arthurově životě přišel s odjezdem jeho strýce, anglického krále Richarda Lví Srdce na křížovou výpravu do Svaté země v roce 1190. Messinská

---

³¹⁴ *Church historians vol. iv.*, str 398n

designace, tedy jmenování Arthura Bretaňského následníkem anglického trůnu v případě, že se Richard z výpravy nevrátí, představuje zajímavý moment ve vnímání právní argumentace podporující nároky bretaňského vévody na korunu ostrovního království proti Richardovu mladšímu bratru Janovi. Je těžké určit, do jaké míry se Richard při jmenování Arthura následníkem mohl nechat vést právními zvyklostmi, vzhledem k jejich silné rozkolísanosti a nejednoznačnosti se však domnívám, že tento akt byl čistě účelovým, pragmatickým krokem krále, bránícího svůj trůn před zjevnou a velice reálnou hrozbou uzurpace ze strany mladšího bratra. Arthur, kterému byly v době Richardova pobytu v Messině na podzim roku 1190 pouhé tři roky, nemohl představovat pro stabilitu trůnu nebezpečí, zatímco Richardův bratr Jan, který měl krátce před čtyřicetými narozeninami, nesl s sebou značné riziko. Proto se zdá messinská designace zcela logickým krokem k zajištění svého trůnu. O tom, že se z Richardovy strany nemuselo nutně jednat o rozhodující akt s trvalejší platností, může svědčit fakt, že designace je nám známa pouze jako součást mírové smlouvy se sicilským králem Tancredem jako jakýsi dodatek k úmluvě o sňatku mezi Tancredovou dcerou a Arthurem. Tím, že Richard jmenoval Arthura svým nástupcem, tedy potenciálním dědicem jednoho z nejmocnějších království Západu, mohl také zvýšit Arthurovu prestiž v očích krále Tancreda v souvislosti se zamýšleným sňatkem, jelikož ten byl součástí strategického spojení. Reálný dosah messinské designace pak zcela nepokrytě ukazují následující události. Richard pověřil dohledem nad výkonem své vůle Williama Longchampa, muže bez skrupulí, který se nezdáhal opustit Arthurovy zájmy a svojí podporu raději dát Richardovu bratru Janovi při první vhodné příležitosti. Longchamp sledoval nepochybně především své vlastní zájmy, jeho naprosto laxní přístup k Arthurově designaci však naznačuje, že neměla příliš velkou právní sílu a nejevila se nejspíš příliš závaznou ani pro osoby, pověřené správou království. Richard v neposlední řadě, i přes některé autory naznačovanou homosexualitu, mohl v této chvíli předpokládat, že bude mít někdy potomka, který by byl nezpochybnitelným dědicem jeho trůnu.³¹⁵ Když se pak v roce 1194. po dvou letech věznění v Říši, vrátil do Anglie a znovu se s plnou silou ujal vlády, když se mu podařilo zcela rozložit opozici vedenou jeho bratrem Janem, pozbyla messinská designace zcela a definitivně své platnosti.

V následujících letech byl vztah vévody Arthura a jeho strýce poznamenán roztržkami, které vycházely z Richardovy snahy co nejvíce si podřídit Bretaň a získat co největší vliv na mladého vévodu. Arthur v této době začal silněji inklinovat k francouzskému králi Filipu Augustovi, Richardovu protivníkovi. Arthurovy opakované pobyty na francouzském

---

³¹⁵ Richard měl nemanželského syna Filipa, který je v pramenech zmiňován pouze zcela sporadicky (*Rogerii de Houedene vol. iv.*, str. 97; *Howeden vol. ii.*, str. 464n)

královském dvoře jistě posílily jeho vztah k mocnému Kapetovci až do té míry, že byl v dalších letech jeho věrným straníkem a nástrojem jeho politiky. Filip si zcela jistě rychle uvědomil, že Arthur je velice výhodnou a dobře využitelnou kartou v jeho mocenské hře. Jeho cíl, tedy co největší oslabení anjouovského impéria, musel být ale v době, kdy Arthur poprvé pobýval na pařížském dvoře, odložen díky vojenskému umu Filipova soupeře, krále Richarda, který dokázal se značnou odhodlaností získat zpět své ztracené pozice.

Pak ale přišel 6. duben roku 1199 a anglické království bylo náhle postaveno před jednu ze svých nejhlubších krizí. Richard I. zcela nečekaně zemřel, když byl kvůli své nezodpovědnosti³¹⁶ raněn při obléhání hradu Chalus v Limousinu. Podle zpráv některých soudobých kronikářů měl Richard na smrtelné posteli svěřit království do rukou svého bratra Jana, aniž by zohlednil jakákoliv práva a nároky Arthura Bretaňského. Samotné určení dědice trůnu v tomto kritickém okamžiku se mi jeví poněkud problematické, jelikož o samotném aktu předání království hovoří pouze Roger z Hovedenu a francouzský kronikář Rigord. Ostatní prameny se spokojují s prostým konstatováním, že po Richardovi nastoupil jeho bratr Jan. Navíc nemáme k dispozici Richardovu poslední vůli, ve které by byl následník trůnu jasně určen. Tento postup nebyl cizí ani dalším plantagenetským králům, podobný přístup razil i Richardův otec Jindřich. Richard nikdy svého nástupce zcela oficiálně neurčil, čímž položil základ pro budoucí konflikt.

Zkoumáme-li oprávněnost nároků Arthura Bretaňského na anglický trůn, je třeba konstatovat, že z hlediska právního vědomí doby je určení legitimního dědice koruny velice problematické. Právní sbírky, které vznikly na přelomu 12. a 13. století a přinášejí nám určitý obraz zvyklostí, týkajících se dědictví a následnictví, se neshodují na přesném a jednotném úzu, který by měl být v takových případech uplatňován. V případě anjouovského impéria hrála svojí roli také právní i faktická nejednotnost jednotlivých jeho částí. Území, která spadala v tomto okamžiku pod vládu anglického krále, se do jeho rukou dostala různými způsoby v průběhu 11. a první poloviny 12. století, přičemž každá se předtím vyvíjela svými vlastními cestami. A tak není divu, že při posuzování práva na nástupnictví po zemřelém králi Richardovi spolu náhle kolidovaly právní zvyklosti normandské, anjouské a tourainské a tradice anglické. Ranulph Glanvill, který pořídil soupis právních zvyklostí a tradic v anglickém království sám konstatuje, že názory na dědictví nejsou jednoznačné a že existují rozporné pohledy na přednost v následnictví. Normandské právní sbírky hovoří ve prospěch Jana, jakožto králova bratra, Anjou a Touraine preferovalo Arthura, jakožto potomka a dědice

---

³¹⁶ Richard šel do boje bez brnění, což se ukázalo jako fatální chyba (Warren, *King John*, str. 48)

Geoffrey z Anjou, tedy staršího Janova bratra, který by v případě, že by byl naživu, měl bližší nárok na korunu. Pokud se zamýšlíme nad tím, jaké mohly být případné preference krále Richarda, týkající se jeho nástupnictví, ačkoliv, jak již bylo řečeno výše, tyto nebyly Richardem nikdy přesvědčivě vyjádřeny, jistým, avšak ne zcela dokonalým, vodítkem nám může být počáteční stanovisko canterburského arcibiskupa Huberta, který zprvu podporoval nároky vévody Arthura. Vzhledem k tomu, že se jednalo o jednoho z nejbližších Richardových spolupracovníků a důvěrníků, domnívám se, že je možné, že arcibiskup vycházel při svých vlastních úvahách více než ze znalosti právních zvyklostí z možné, nebo alespoň jím předpokládané vůle krále Richarda. Podobně se domnívám, že William Marhall, loajální opora plantagenetské moci, mohl vycházet z jisté znalosti normanských zvyků, když jasně deklaroval svojí podporu princi Janovi. Položíme-li si tedy otázku, kdo byl v roce 1199 legitimním následníkem anglického trůnu, odpovědí může být tvrzení, že v tomto okamžiku, vzhledem k silné rozkolísanosti právních zvyklostí a jejich naprosté nejednotnosti vítězilo v podstatě právo silnějšího.

Další otázkou je, do jaké míry mohl v rozhodování o upřednostnění prince Jana, jakožto příštího krále Anglie, hrát roli věk obou rivalů. Připomeňme, že Arthurovi bylo v době smrti Richarda I. čerstvých dvanáct let, zatímco Jan byl dospělým mužem. Osobně se domnívám, že více, než věk bretaňského vévody mohly hrát roli jeho vazby na francouzského krále Filipa Augusta. Jejich vztah byl velmi blízký, Arthur vyrůstal vedle Filipova stejně starého syna Ludvíka a vždy byl Filipovi věrný. Filip August ale zcela jistě sledoval podporou Arthurových nároků svoje vlastní mocenské zájmy, které měly vést k eliminaci anjouovského impéria a na jeho úkor k posílení království Francie. Arthur tak nepochybně ve Filipových očích představoval pouze dobře ovladatelnou figurku na jeho politické šachovnici. Arthur byl pro Filipovy plány ideální figura. Byl silně svázán s francouzským prostředím, jeho mládí Filipovi zaručovalo, že bude mnohem více ochoten se podřídit jeho vůli. Pro kapetovského krále by byl jistě vhodnějším vládcem, než svéhlavý Jan.

Filipův postoj k Arthurovým nárokům se dobře ukázal, když v září roku 1199 došlo mezi ním a velitelem bretaňských sil Williamem des Roches k roztržce, která vedla k uzavření příměří vévody Arthura s králem Janem. Filip cítil, že prozatím ztratil trumf, který Arthur, jako Janův nepřítel představoval, a sám začal usilovat o příměří. Smlouva z Gouletu (1200), která byla východiskem těchto jednání, ukázala, že Filip byl skutečně prozatím ochoten se vzdát přímé vazby mladého bretaňského vévody na francouzský trůn, když musel Arthur složit hold Janovi a Bretaň se dostala pod svrchovanou vládu anglického krále. Výrazem Filipových dalších úmyslů pak může být fakt, že Arthur i nadále zůstával v Paříži pod

francouzským dozorem. Tím si Filip pojistil, že může Arthura využít jako svůj politický trumf hned, jak se naskytne vhodná příležitost. Když pak dva roky na to skutečně přišla, Filip nečekal a znovu uvedl Arthura Bretaňského, jako svého exponenta na scénu. Filip viděl ideální příležitost, jak zasadit anjouovskému impériu poslední ránu a zdá se, že Arthur k tomu měl být vhodným prostředníkem. Dosazením sobě věrného a ke spolupráci ochotného bretaňského vévody jakožto vládce všech držav anglického krále na kontinentě, vyjma Normandie by se téměř jistě tyto země dostaly pod přímou kontrolu francouzské koruny, o což Filip usiloval. Ani Arthurovo zajetí a jeho následná smrt pak Filipovi nezabránilo, aby přivedl anjouovské impérium do agónie, kterou ukončila bitva u Bouvines v červenci roku 1214.

Závěrem je tedy možné konstatovat, že Arthur Bretaňský byl především jedním z nástrojů mocenské politiky francouzského krále Filipa Augusta, který dokázal chytře využít konfliktu mezi Arthurem a Janem Bezzemkem k prosazování svých zájmů. Arthur se teoreticky mohl stát králem Anglie, jeho nárok rozhodně nelze považovat za nereálný a nelegitimní. Avšak v cestě k anglické koruně mu stály síly, které nedokázal překonat a které nakonec znamenaly i jeho konec. Ačkoliv se již asi nikdy nedozvíme, zdali Arthur Bretaňský skutečně zemřel rukou svého strýce, nebo někoho, kdo pouze vykonal královu vůli (nebylo by to v rodě Plantagenetů poprvé, kdy by se někdo ujal splnění královských tužeb, jak dokládá případ arcibiskupa Becketa), je jasné, že se mladík, jehož budoucnost mohla být jiná a snad i mnohem zářnější, stal obětí vysoké politiky a byl rozdrčen silami, které nedokázal ovládnout.

6. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

a) prameny

- ARNOLD, Thomas (ed.). *Henrici Archidiaconi Huntendunensis Historia Anglorum*, London: Longman, 1879
- BEAMES, John (ed.). *A translation of Glanville*, Washington DC: John Byrne & Co., 1900
- BERNARD, Claude: *Arthur de Bretagne: drame en cinque actes et en prose*, Paris 1887
- BORDERIE, Arthur (ed.). *Recueil d'actes inédits des ducs et des princes de Bretagne*, Rennes: Ch. Catel, 1888
- BRIAL, Michel-Jean-Joseph (ed.). *Recueil des historiens des Gaules et de la France, tome XVIII.*, Paris: L'imprimerie royale, 1822
- COXE, Henry (ed.). *Rogeri de Wendover chronica sive Flores Historiarum, vol. III.*, London: Sumtibus Societatis, 1841
- DE GRUCHY, William, Laurence (ed.). *Ancienne coutume de Normandie*, St. Hélier: Jersey, 1881
- EVERARD, Judith; JONES, Michael (eds.). *The charters of duchess Constance of Brittany and her family 1171 – 1221*, Woodbridge: Boydell & Brewer Ltd., 1999
- FORESTER, Thomas (ed.). *The chronicle of Henry of Huntington*, London: H. G. Bohn, 1853
- GILLES, G.A. (ed.). *Roger Wendover's Flowers of history, vol. I. – II.*, London: H.G. Bohn, 1849
- GILES, J.-A. (ed.). *William of Malmesbury's chronicle of the kings of England from the earliest period to the reign of king Stephen*, London: Bell & Daldy, 1866
- GUIZOT, Francois (ed.). *Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France*, Paris: J.L.J. Brière, 1825
- GUIZOT, Francois (ed.). *Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France. La Philippide*, Paris: J. L. J. Brière, 1825
- HARDY, Thomas (ed.). *Willelmi Malmesbiriensis monachi Gesta regum anglorum atque historia novela vol. II*, London: Sumptibus Societatis, 1840
- d'HOZIER, Pierre (ed.). *Histoire de Bretagne avec les chroniques des maisons de Vitre et de Laval par Pierre Le Baud*, Paris, 1638
- JAMES, G.P.R.: *Dark scenes of history vol. i.*, London: T.C. Newby, 1849
- LUARD, Henry, Richards (ed.). *Annales Monastici vol. I. – IV.*, London: Longman, 1864 – 1869
- MEYER, Paul: *L'histoire de Guillaume le Maréchal*, Paris: Renourad, 1901
- PARIS, Paulin (ed.). *Les Grandes chroniques de France, tom. 4.*, Paris: Techener, 1838
- PERTZ, Georg, Heinrich (ed.). *Monumenta Germaniae Historica tom. xxiii.*, Hannover, 1874
- RILEY, Henry (ed.). *The Annals of Roger de Hoveden, vol. I. – II.*, London: H.G. Bohn, 1853
- RYMER, Thomas (ed.). *Foedera, conventiones literae et cujuscunque generis acta publica, inter reges angliae et alios quosuis imperatores, reges, pontifices, principes, vel communitates*, 1745

- SALMON, André (ed.). *Recueil des chroniques de Touraine*, Tours: Ladevèze, 1854
- SHAKESPEARE, William: *Král Jan*, Praha:Euromedia group, 2009 ISBN 978-80-86316-83-3
- STEVENSON, Joseph (ed.). *Radulphi de Coggeshall Chronicon Anglicanum*, London: Longman, 1875
- STEVENSON, Joseph (ed.). *The church historians of England, vol. I. – V.*, London: Seeleys, 1853 – 1858
- STUBBS, William (ed.). *Chronica magistri Rogeri de Houedene, vol. I. – IV.*, London: Longman, 1868 - 1871
- STUBBS, William (ed.). *Historical works, the Chronicle of the Reigns of Stephen, Henry II, and Richard I, by Gervase, the Monk of Canterbury, vol. I. – II.*, London: Longman, 1879 - 1880
- STUBBS, William (ed.). *Radulfi de Diceto decani Lundoniensis opera historica, vol. II.*, London: Longman, 1876
- STUBBS, William (ed.). *Gesta regis Henrici Secundi, vol. I. – II.*, London: Longman, 1867
- TARDIF, Ernest-Joseph (ed.). *Coutumiers de Normandie. tome I. première partie: Le très ancien coutumier de Normandie. Text latin*, Rouen: Cagniard, 1881
- TARDIF, Ernest-Joseph (ed.). *Coutumiers de Normandie. tome I. deuxième partie: Le très ancien coutumier de Normandie. Text français et normand*, Rouen, Paris: A. Lestringant; A. Picard et fils, 1903
- TARDIF, Ernest-Joseph (ed.). *Coutumiers de Normandie. tome 2. La summa de legibus normannie in curia laicali*, Rouen, Paris: A. Lestringant; A. Picard et fils, 1896
- TIERCELIN, Louis: *Arthur de Bretagne: drame en quatre actes*, Paris: Niort, 1885
- TEULET, Alexander (ed.). *Layettes du trésor des chartes. tome premier*, Paris: Henri Plon, 1863
- UPTON, George, P.: *Duke of Brittany*, Chicago: A.C. McClurg & Co., 1908
- WRIGHT, Thomas (ed.). *Giraldus Cambrensis. The topography of Ireland*, Cambridge & Ontario, 2000

b) literatura

- ARNOLD-BAKER, Charles: *The companion to british history*, London: Routledge, 2001 ISBN 0-203-93013-4
- BARTLETT, Robert.: *England under norman and angevin kings 1075 – 1225*, New York: Oxford University Press, 2000 ISBN 0-19-822741-8
- CANNON, John, HARGREAVES, Anne: *The kings and queens of Britain*, New York: Oxford University Press, 2009 ISBN 01-995-59-22-8
- CARPENTER, David: *The struggle for mastery. The Penguin history of Britain 1066 – 1284*, London: Penguin, 2004 ISBN 01-401-4824-8

- CLANCHY, M.T.: *England and its rulers 1066 – 1272*, London: Barnes & Nobles, 1983
- CORNETTE, Joël: *Histoire de Bretagne et des Bretons des ages obscures au régime de Louis XIV.*, Paris: Seuil, 2008 ISBN 978-2-7578-0995-2
- DESBORDES, Borgnis, Eric: *Arthur de Bretagne: L'espoir breton assassiné*, Fouenant: Yoran Embanner, 2012 ISBN 978-2-916579-44-3
- EVERARD, Judith: *Brittany and the Angevins: Province and the Empire 1158 – 1203*, Cambridge: Cambridge university press, 2004 ISBN 0-511-03336-2
- EVERARD, Judith; JONES, Michael: *The charters of duchess Constance of Brittany and her family 1171 – 1221*, Woodbridge: Boydell & Brewer Ltd., 1999 ISBN 0-85115-751-3
- GILLINGHAM, John: *The Angevin empire*, London: Oxford University Press, 2001 ISBN 03-407-4115-5
- GROSS, Charles: *The sources and literature of english history from the earliest times to about 1485*, London: Longman, 1915
- HALLAM, Elizabeth: *Capetian France 987 – 1328*, London: Longman 1983
- HARPER-BILL, Christopher; VINCENT, Nicholas (eds.): *Henry II: New interpretations*, Woodbridge: Boydell & Brewer Ltd., 2007 ISBN 978-1-84383-340-6
- HOLT, James, Clerke: *King John and Arthur of Brittany* In: Nottingham medieval studies 44, 2000, str. 82 - 103
- KELLER, Hagen: *Otoni*, Praha: Vyšehrad, 2004 ISBN 80-7021-733-2
- Kolektiv autorů: *Medieval France: An Encyclopedia*, New York a London: Garland, 1995 ISBN 0-203-34487-1
- LEE, Sidney: *Dictionary of national bibliography vol. XXVII.*, London: Smith, Elder & Co. 1891
- MAITLAND, Frederic, William, POLLOCK, Frederick: *The history of english law before the time of Edward I*, Boston: Little, Brown & Company, 1899
- McKISACK, May: *The fourteenth century 1307 – 1399*, Oxford: Clarendon press, 1991
- MICHAUD, Louis-Gabriel: *Biographie universelle ancienne et moderne vol xxiii.*, Paris & Leipzig, 1854
- NORGATE, Kate: *John Lackland*, London: Macmillan, 1902
- POOLE, Austin, Lane: *Doomsday book to Magna Carta 1087 – 1216*, New York: Clarendon Press, 1987
- POWICKE, F.M.: *The Loss of Normandy*, Manchester: Manchester University Press, 1913
- POWICKE, F. M.: *King John and Arthur of Brittany* In: The English historical review 24, č. 96, 1909, str. 659 - 674
- SALZMANN, Louis, Francis: *Henry II.*, London: Constable and Company, 1917
- STEPHEN, Leslie: *Dictionary of national biography vol XI.*, London: Smith, Elder & Co., 1887
- STEPHEN, Leslie: *Dictionary of national bibliography vol XXI.*, London: Smith, Elder & Co. 1890

STEPHEN, Leslie: *Dictionary of national biography vol. XV.*, London: Smith, Elder & Co. 1888

STRAYER, Joseph (ed.): *Dictionary of the middle ages, vol. 5*, New York: Charles Scribner's sons, 1985 ISBN 0-684-18161-4

TREASURE, Geoffrey: *Who's who in british history, beginnings to 1901*, London: Fitzroy Dearborn Publishers, 1998 ISBN 1-884964-90-7

ULLMANN, Walter: *Arthur's Homage to king John* In: *The English historical review* 94, č. 371, 1979, str. 356 - 364

WARREN, W.,L.: *King John*, New Haven: Yale University Press, 1997 ISBN 03-000-7374-7

c) webové zdroje

The British Library: <http://www.bl.uk/manuscripts>